

TAMPEREEN YLIOPISTO

Katja-Maria Miettunen

Radikaalien vuosikymmen

Suomalaisen kuusikymmentäluvun historiakuvan rakentajat, sisältö ja merkitys

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2004

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

MIETTUNEN KATJA-MARIA: Radikaalien vuosikymmen. Suomalaisen
kuusikymmentäluvun historiakuva rakentajat, sisältö ja merkitys

Pro gradu -tutkielma, 154 s.

Suomen historia

Tammikuu 2004

Tutkimus käsittelee suomalaisen kuusikymmentäluvun historiakuva. Historiakuva on menneisyydestä tehtyjen kertomusten eli historioiden valikoitujen piirteiden avulla luotu käsitys menneisyyden merkityksellisyydestä. Kuusikymmentäluvun historiakuva on kuusikymmentäluvun radikaalien rakentama, sillä juuri he ovat julkisuudessa dominoineet kertomusta vuosikymmenestä ja näin rakentaneet omasta kuusikymmentäluvustaan todellisen kuusikymmentäluvun. Tutkimus selvittää, miten kuusikymmentäluvun historiakuva on rakennettu, mitä siihen sisältyy ja miksi siitä on tehty juuri tietynlainen. Koska osa radikaaleista on myöhemmin noussut merkittävään asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa, tutkimus tarkastelee historiakuva myös valta-aseman legitimoinnin välineenä. Lähteinä tutkimuksessa on käytetty pääasiassa radikaalien muistelmia sekä heidän televisiossa antamia lausuntoja siitä, mitä kuusikymmentäluku oli. Kuusikymmentälukua käsittelevää tutkimuskirjallisuutta sekä aikalaisdokumenteja tutkimuksessa on käytetty radikaalien luoman historiakuva omimman aineksen hahmottamiseksi.

Tutkimus osoittaa, että historiakuva kuusikymmentäluku ei ole sama asia kuin ajanjakso 1960-69 vaan kuusikymmentäluku koetaan eräänlaisena henkisenä vuosikymmenenä. Historiakuva keskeistä on kuusikymmentäluvun merkityksellistäminen, sen näkeminen aivan erityisenä vuosikymmenenä. Historiakuva radikalismi ja kuusikymmentäluku on yhdistetty niin, että ne ovat alkaneet tarkoittaa samaa asiaa. Historiakuva esille on nostettu vain radikaaliliikkeen kannalta merkittävät tapahtumat, jolloin on luotu kuva siitä, että kaikki merkittävä, mitä kuusikymmentäluvulla tapahtui liittyi radikalismiin. Historiakuvaan sisältyy tarina radikaaliliikkeen synnystä, koetuista huippuvaiheista ja hiipumisesta. Tämän tarinan rinnalla kulkee tarina radikalismien olemuksesta eli radikaalien käsitys siitä, mistä radikalismissa oli pohjimmiltaan kysymys. Siihen kuuluu näkemys liikkeen alkamiseen ja loppumiseen johtaneista syistä, käsitys liikkeen pyrkimyksistä ja saavutuksista sekä radikaalien aatemaailman erittely. Kuusikymmentäluvusta luotu tarina on näennäisestä yhtenäisyydestään huolimatta eri tarina riippuen siitä, kuka sen kertoo. Kuusikymmentäluvun historiakuva sisältääkin paljon säröjä, jopa riitaa.

Tutkimuksesta käy ilmi, miten historiakuva rakennetaan ja mikä on tämän toiminnan tarkoitus. Tutkimus osoittaa, että historiakuva rakentamisessa on kyse historian merkityksestä nimenomaan nykyisyyteen ja tulevaisuuteen suuntautuvana toimintana. Koska radikaalit koke-

vat kuusikymmentäluvun historian omana sankaritarinanaan, he usein tarkastelevat kulloistakin nykyisyyttä kuusikymmentäluvun näkökulmasta ja perustelevat argumenttejaan kuusikymmentäluvun historialla. He myös legitimoivat omaa asemaansa yhteiskunnassa oman historiansa avulla. Tutkimuksesta käy ilmi, että kuusikymmentäluvun historiakuva koostuu tarkkaan valikoiduista tapahtumista eli niistä, joita muistelijat ovat pitäneet kulloisenkin nykyisyyden kannalta merkittävinä. Historiakuvan luomisessa onkin kyse paitsi kertomisesta myös kertomatta jättämisestä.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimuskysymys.....	3
1.2. Tutkimuksen lähteet.....	4
1.3. Käsitteet	10
1.4. Työn rakenne	15
2. Radikalismien virstanpylväät	16
2.1. Sadankomitea.....	16
2.1.1. Synty, pyrkimykset ja keinot.....	16
2.1.2. Ristiriidat ja jakaantuminen.....	21
2.1.3. Yllytsoikeudenkäynnit.....	22
2.1.4. Saavutukset ja hiipuminen.....	25
2.2. Lapualaisooppera – sadankomitealaisen pasifismin voimannäyte	27
2.2.1. Lapualaisoopperan synty	27
2.2.2. Ensi-ilta.....	29
2.2.3. Lapualaisoopperan merkitys.....	30
2.2.4. Kulttuurinmuutoksen juuret.....	31
2.2.4.1. Taistelu kirjallisuudesta.....	32
2.2.4.2. Musiikin uudistuminen	32
2.2.4.3. Orvokki-kabareet	34
2.2.5. Teatteri Lapualaisoopperan aikana ja sen jälkeen	35
2.3. Vietnamin sota radikalisoi liikettä	37
2.3.1. Katseet kohti Vietnamia	38
2.3.2. Vietnamin ystävyyskomitea	39
2.3.3. FNL-ryhmä	42
2.3.4. Mielenosoituskesä -68	46
2.3.5. Aloha.....	49
2.3.6. Vietnam-toiminnan merkitys	51
2.4. Liikkeen hidas hajoaminen	52
2.4.1. Tshekkoslovakian miehitys	52
2.4.2. Vanhan valtaus.....	56
2.4.3. Shaahin vierailu	61
3. Radikalismien olemus	64

3.1. Radikalismien syyt	64
3.1.1. Itsenäisen nuorison synty.....	65
3.1.2. Sukupolvien välinen kuilu	66
3.1.3. Vaikutteet.....	68
3.1.4. Teiniliitto – radikalisoitumisen pienoismalli	71
3.2. Radikalismien ideologia	75
3.2.1. Pasifismi	75
3.2.1. Uusvasemmistolaisuus.....	77
3.2.2. Kolmasmaailmalaisuus	80
3.2.3. Kansainvälisyys	85
3.2.4. Tasa-arvo	88
3.3. Varjoon jätetyt radikalismien suuntaukset	92
3.3.1. Hipahtavat anarkistit.....	92
3.3.2. Maolaiset.....	96
3.4. Liikkeen pysähtyminen.....	99
3.4.1. Radikalismi vastatulessa.....	99
3.4.2. Puolueet houkuttelivat	103
3.4.3. Kekkonen johtama integrointi onnistui.....	108
3.4.4. Integroituminen – onni vai onnettomuus?	114
3.5. Radikalismien merkitys	118
3.5.1. Arvojen muutos	119
3.5.2. Rakenteelliset muutokset.....	124
4. Radikalismien historiakuva	127
4.1. Liikkeen tarina	128
4.2. Me – muut.....	132
4.2.1. Keitä me olimme?.....	132
4.2.2. Keitä olivat toiset?	134
4.2.3. Oliko meitä?.....	135
4.3. Kuusikymmentäluvun merkityksellistäminen	136
4.4. Historian merkitys	140
Lähteet ja kirjallisuus.....	143

1. JOHDANTO

Suomalaista kuusikymmentälukua voi kuvata sanalla muutos.* Yhteiskunnan katsotaan tuolloin muuttuneen rajusti ja tapahtuneet muutokset koskettivat lähes kaikkia elämänalu-eita. Kuusikymmentäluku kävi erityisesti perinteisten arvojen kimppuun. Arvojen muuttu-minen edellyttää muutosta ajattelussa, jopa maailmankuvassa. Kuusikymmentäluvun yhtey-dessä on puhuttu maailmankuvan avartumisesta, jota on pidetty yhtenä vuosikymmenen keskeisimmistä piirteistä. Maailmankuvan avartumisen syynä on pidetty erityisesti kahden tekijän, lisääntyneen matkailun ja television, vaikutusta ihmisten ajatteluun. Elintason nou-sun seurauksena yhä useammalla oli mahdollisuus tällaisiin vapaa-ajan hyödykkeisiin. Mat-kustamalla saattoi konkreettisesti tutustua uusiin kulttuureihin. Matkailu oli kuitenkin vielä harvojen huvia, mutta televisioon oli yhä useammalla varaa. Yleisradio oli aloittanut lähe-tyksensä vuonna 1957 ja seuraavana vuonna alkoi säännöllinen ohjelmatoiminta. Vuonna 1958 televisioluvan haltijoita oli noin 8 000 ja vuonna 1968 jo noin 960 000. Televisio yleisty nopeasti ja toi kaukaisetkin seudut yhä useamman kodin nurkkaan. Kuusikymmen-täluvun kuluessa television ohjelmatarjonta monipuolistui ja erityisesti niin sanotun Repora-dion ajan on nähty ravistelleen rajusti suomalaisten maailmankuvaa.¹

Maailmankuvan muuttumiseen vaikutti myös kylmä sota. Aseteknologia oli toisen maail-mansodan aikana ja sen jälkeen edennyt nopeasti kohti yhä tehokkaampien joukkotuhoasei-den valmistusta. Kuusikymmentäluvulla kylmä sota jakoi maailman yhä selvemmin kahteen toisilleen vihamieliseen blokkiin ja vuoden 1962 Kuuban kriisin on katsottu tuoneen ydin-sodanuhan lähemmäksi kuin koskaan aikaisemmin. Ydinaseen olemassaolo muutti käsityk-sen sodasta. Maailma näytti kutistuvan pieneksi palloksi, jonka olemassaololle jokainen konflikti voisi olla vaarallinen. Ydinsodan uhka antoi monissa maissa sysäyksen erilaisille rauhanliikkeille, jotka vetivät varsinkin nuoria puoleensa. Näin kävi myös Suomessa. Rau-hanliikkeiden sisälle ja liepeille syntyi vähitellen yhä uusia liikkeitä, jotka ottivat teemak-seen jonkin ajankohtaisen ongelman. Ajassa liikkui monenlaisia aatteita, joista pasifismi, uusvasemmistolaisuus ja kolmasmaailmalaisuus on nähty merkittävimiksi. Nämä aatteet

* Kiitän Suomen Kulttuurirahastoa ja Eero Hämäläisen säätiötä tätä tutkimusta varten saamastani apurahasta.

¹ Korpela 1995, 177, 180; Markkanen 1987, 369; Suomen taloushistoria 1983, 315.

kiehtoivat erityisesti nuoria, jotka alkoivat ajautua konfliktiin ympäröivän yhteiskunnan kanssa.

Muutos näyttäisi olevan avainsana suomalaisesta kuusikymmentäluvusta puhuttaessa. Koska muutoksessa kyse on paljolti ihmisen kokemuksesta, muutoksen osoittaminen ja konkretisoiminen on vaikeaa. Toki voidaan osoittaa, että monilla elämänalueilla tapahtui kuusikymmentäluvulla muutoksia ja näiden muutosten vaikutusta maailmankuvaan tai vastaavasti maailmankuvan vaikutusta muutoksiin voidaan tutkia. Nämä muutokset ovat kuitenkin vahvasti sidoksissa aikalaisten käsityksiin siitä, mikä muuttui ja miksi. Kuusikymmentäluvulla elänyt voi kertoa esimerkiksi television avartaneen maailmankuvaansa mutta vaikeampi tehtävä on tämän muutoksen todistaminen. Moni on kuitenkin katsonut tehtäväkseen kertoa jälkipolville, mitä hänen mielestään kuusikymmentäluvulla tapahtui. Usein työ ei ole jäänyt siihen vaan on pyritty todistamaan, mistä koko kuusikymmentäluvussa oli kysymys.

Kuusikymmentälukua on muisteltu paljon erilaisissa yhteyksissä. Moni on kokenut vuosikymmenen erityisen merkityksellisenä, kertomisen arvoisena. Vuosikymmenestä on kirjoitettu muistelmissa ja elämäkertoissa ja myös media on tarjonnut foorumin muistelijaille. Media ei kuitenkaan ole ollut kiinnostunut kenen tahansa muistoista vaan muistelijaksi on valittu vuosikymmenestä toiseen kuusikymmentäluvun radikaaleiksi luokiteltuja henkilöitä. Tästä ryhmästä ovat tulleet myös monet muistelmiensa kirjoittajat. Dominoimalla kuusikymmentäluvun muistelua radikaalit näyttävät onnistuneen tekemään omasta kuusikymmentäluvustaan – tai siitä, millaisena he sen esittävät – todellisen kuusikymmentäluvun. Julkisuudessa kuusikymmentäluvun radikaalit paitsi muistelevat omaa nuoruuttaan, myös analysoivat uusia liikkeitä ja usein neuvovat, miten näiden tulisi toimia.² Vaikka kuusikymmentäluvun jälkeen on syntynyt monia uusia liikkeitä, niistä mikään ei ole pystynyt ottamaan kuusikymmentäluvun liikkeiden paikkaa vaan vielä nykyään uusien liikkeiden ilmaantuessa julkisuuteen, kommentoijat ovat kuusikymmentälukulaisia. Tästä voi päätellä, että kuusikymmentäluvun liikkeissä ja koko kuusikymmentäluvussa täytyy olla jotakin, joka

² Johan von Bonsdorffin analyysi ympäristöliikkeistä, Ajankohtainen Kakkonen, 11.9.1979; von Bonsdorffin analyysi Attac-järjestöstä, Nieminen 2001; Ykkösen aamu-tv, 26.1.2001 ja Tv-uutiset, 20.5.2001; Ilkka Taipaleen kommentit Attac-järjestöstä ja Koskenkorva-liikkeestä, A plus, 31.5.2001.

koetaan ainutkertaiseksi Suomen historiassa. Tai ainakin sen halutaan kertoa olleen ainutkertaista.

1.1. Tutkimuskysymys

Kuusikymmentäluvusta on muodostunut myyttinen vuosikymmen, ”kultainen 60-luku”. Käsitys kuusikymmentäluvusta on syntynyt kertomusten pohjalta ja kun esimerkiksi niin sanotut uudet vaihtoehtoliikkeet sanovat olevansa kuusikymmentäluvun perillisiä, he eivät vertaa itseään todelliseen kuusikymmentälukuun vaan vuosikymmenestä muodostuneeseen kuvaan.³ Se, mitä kuusikymmentäluvulla tapahtui on jäänyt menneisyyteen. Tutkimuksella voidaan luoda kuva tuosta menneisyydestä mutta sitä, mitä todella tapahtui ei voida tavoittaa. Sen sijaan se, mitä menneisyydessä toimineet ihmiset myöhemmin kokevat tehneensä on se osa menneisyyttä, joka siirtyy ajassa eteenpäin.

Historiantutkimuksessa on tärkeää erottaa toisistaan menneisyys ja menneisyydestä tehty kertomus/kertomukset eli historia. Historiakuva on näiden kertomusten valikoitujen piirteiden avulla luotu käsitys menneisyyden merkityksellisyydestä. Tässä työssäni tutkin, millainen on kuusikymmentäluvun historiakuva, eli mitä kuusikymmentäluvun käsitetään olleen. Selvitän, mistä elementeistä historiakuva koostuu ja miksi siitä on tehty tietynlainen. Tarkoitukseni on kuusikymmentäluvun historiakuvan analysoimisen avulla pohtia myös laajemmin sitä, miten käsitys menneisyydestä ja sitä koskevasta kertomuksesta, eli historiasta rakennetaan/rakentuu. Tarkasteluni kohteena on nimenomaan radikaalien vuosikymmenestä luoma kuva, koska juuri siitä näyttää tulleen yleisesti hyväksytty totuus kuusikymmentäluvusta. En siis tutki sitä, mitä kuusikymmentäluvulla sinänsä tapahtui vaan sitä, minkälainen kuva vuosikymmenestä on luotu. Pidän näiden asioiden tutkimista tärkeänä, koska juuri historiakuvan avulla pystyy paremmin ymmärtämään kuusikymmentäluvun –ja erityisesti siitä syntyneen kertomuksen– merkityksen myöhemmälle ajalle. Tapahtumat ovat jääneet menneisyyteen mutta kertomukset siitä, mitä kuusikymmentäluku oli elävät edelleen. Tarkoitukseni on selvittää myös, mikä on mahdollisesti motivoinut radikaaleja kertomaan nuoruusvuosistaan vuosikymmenestä toiseen. Radikaaleista moni on myöhemmin noussut merkittävään asemaan yhteiskunnassa, esimerkiksi vuonna 2002 Suomen presidenttinä, päämi-

³ Tuomivaara 1998, 122, 196.

nisterinä ja ulkoministerinä oli kuusikymmentäluvun radikaali. Vuosikymmenestä luotu historiakuva on siis myös kuva valtaapitävien menneisyydestä ja sen historiallisesta merkityksestä. Tästä johtuen tarkastelen kuusikymmentäluvun historiakuvaa myös mahdollisena valta-aseman legitimoimisen välineenä.

Tutkimuksessani en käsittele yksityiskohtaisesti kaikkea, mitä kuusikymmentäluvusta on kerrottu vaan nostan esille niitä elementtejä, jotka nousevat historiakuvassa keskeisimmiksi. Tästä johtuen en esimerkiksi pyri tyhjentävästi selvittämään, mitä jokin yhden asian liikkeistä teki vaan perehdyn siihen, mitä liikkeestä kerrotaan niiltä osin kun kerrottu pystyy antamaan vastauksia tämän tutkimuksen kysymyksiin. Kuusikymmentäluvun tapahtumia käsittelem sen verran kun se tutkimuksen ymmärtämisen kannalta on tarpeellista.

Tässä tutkimuksessa käytetty termi kuusikymmentäluku ei ole sama asia kuin vuodet 1960-1969, koska historiakuva ei rakennu niin. Muistelijat näkevät kuusikymmentäluvun eräänlaisena henkisenä ajanjaksona, eivät kalenteriin sidottuna aikana. Siitä, mistä kuusikymmentäluku alkoi ja mihin se päättyi on väännetty kättä aina kuusikymmentäluvulta asti ja muistelijat rajaavat sen eri tavoin, kuten tutkimuksessani tulen osoittamaan. Radikaalit kirjoittivat jo kuusikymmentäluvulla tekstejä, joissa kertoivat äskettäisestä toiminnastaan. Myös televisio tarjosi heille mahdollisuuden kertoa ajatuksistaan. Näiden kirjoitusten ja haastattelulausuntojen päätarkoitus oli pitää liike käynnissä ja opastaa radikaaleja, eli varsinaisesta historiakuvan rakentamisesta ei vielä ollut kyse. Vuonna 1970 julkaistiin ensimmäiset teokset, joita pidän tämän tutkimuksen piiriin kuuluvina muisteluina. Näin tutkimusaineistoni ja samalla historiakuvan rakennusprosessin tarkastelu alkaa vuodesta 1970. Tutkimukseni päättyy vuoden 2001 kevääseen, jolloin Suomeen perustettiin Attac-järjestö. Attacin perustaminen oli tähän asti viimeinen tapahtuma, jolloin osa radikaaleista esiintyi julkisuudessa nimenomaan kuusikymmentäluvun radikalismien edustajina. Tutkimukseni keskitetty Helsingissä tapahtuneeseen liikehdintään, koska muistelut ovat Helsinki-keskeisiä eli radikalismien keskeiset tapahtumat ja liikkeet on historiakuvassa sijoitettu Helsinkiin.

1.2. Tutkimuksen lähteet

Lähteinä tutkimuksessani käytän kuusikymmentäluvun radikaalien muistelmia, heidän televisioesiintymisiään ja muutamaa lehtiartikkelia. Kuusikymmentälukulaisista olen valinnut ne henkilöt, jotka muistelmien ja tutkimuskirjallisuuden perusteella toimivat radikaaliliik-

keessä. Muistelmista selviää se, mitä henkilö haluaa kuusikymmentäluvusta kertoa ja koska tällä tutkimuksella ei ole tarkoitus saada luotettavaa tietoa vuosikymmenen tapahtumista vaan ainoastaan siitä, mitä kerrotaan, soveltuvat muistelmat tarkoitukseen mainiosti.

Lähteistäni kaksi keskittyy pelkästään kuusikymmentäluvun muisteluun. Näistä vanhempi, Bo Ahlforsin ja Arvo Salon kirjoittama teos *60-luku* (1970) kertoo, mitä vuosikymmen kirjoittajien mielestä merkitsi. Kirjaa on pidetty Salon vaalikirjana, koska se ilmestyi juuri eduskuntavaalien alla.⁴ Vaikka teos on sekä Ahlforsin että Salon kirjoittama vaikuttaa siltä, että kirjan teksti on Salon kynästä lähtöisin. Kirjoitustyyli on hyvin samanlainen kuin Salon myöhemmin ilmestyneessä muistelmateoksessa. Toinen pelkästään kuusikymmentälukuun keskittyvä teos on Johan von Bonsdorffin kirjoittama *Kun Vanha vallattiin* (1986). Von Bonsdorff (1940-2002) toimi monissa yhden asian liikkeissä ja hän kuvaa teoksessaan asioita ja tapahtumia, joita pitää radikaaliliikkeessä keskeisinä.

Kun Vanha vallattiin on noussut erikoiseen asemaan kuusikymmentäluvun muistelussa, koska sen muistelmaluonne on monelta tutkijalta hämärtynyt siten, että teosta on käytetty lähteenä 1960-luvun tapahtumahistoriaa tutkittaessa. Selvimmin sekaannus tulee ilmi suomalaisista julkisuutta ja kulttuurisotia tutkineen Ilkka Armisen käsityksessä, jonka mukaan kirja on osin ”dokumentaarisen tarkka muistelmateos”.⁵ Marja Tuomisen tutkimusta *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia* (1991), pidetään kuusikymmentäluvun radikalismien perusteoksena. Mielestäni Tuomisen tutkimus on yliarvostettu, koska hän käyttää useassa kohdassa ainoana lähteenään von Bonsdorffin muistelmateosta.⁶ Sosiologi Martti Siisiäinen selvittää tutkimuksessaan *Suomalainen protesti ja yhdistykset* (1990) myös kuusikymmentäluvun radikaalia liikettä. Hän käyttää paljon Tuomisen edellä mainitun tutkimuksen käsikirjoitusta, paikoin myös von Bonsdorffin teosta.⁷ Laura Kolbe on tutkinut Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historiaa. Myös hän käyttää tutkimuksessaan *Eliitti, traditio, murros* (1996) paikoin von Bonsdorffin muistelmia ainoana lähteenään.⁸

⁴ Kolanen 1994, 31.

⁵ Arminen 1989, 87.

⁶ Ks. esim. Tuominen 1991, 166-169.

⁷ Ks. esim. Siisiäinen 1990, 121.

⁸ Ks. esim. Kolbe 1996, 357.

Von Bonsdorffin teosta ei kuitenkaan voida pitää 1960-luvun tapahtumahistorian luotettavana lähteenä. Esimerkiksi Helsingin Vanhan ylioppilastalon valtausta von Bonsdorff kuvaa hyvin yksityiskohtaisesti. Tapahtumat alkavat hetkestä ennen sisään tunkeutumista, ja von Bonsdorff kuvailee näkymiä ja tunnelmaa. Muutaman sivun jälkeen selviää, että hän itse myöhästyi pahemman kerran eli hän itsekin myöntää, ettei koskaan nähnyt sitä, mitä juuri kuvaili. Näin käy kirjassa useamminkin. Esimerkiksi *Lapualaisoopperan* ensi-illan tunnelmia von Bonsdorff maalaa sivutolkulla, kunnes selviää, ettei hän ollut Suomessa tuona iltana.⁹ Von Bonsdorffin tapa rakentaa kertomuksensa on kuitenkin sellainen, että huolimaton lukija voi olettaa hänen kuvailevan tapahtumia dokumentaarisen tarkasti. Tätä hämääntystä voi osaltaan lisätä se, että von Bonsdorff käyttää itseään tarkoittaessaan pelkästään kirjainta S. Hän ei sano, että minä myöhästyin Vanhan valtauksesta vaan S myöhästyi. Kirjan esipuheen allekirjoituksena on Seppi, eli S on lyhenne lempinimestä.¹⁰ Von Bonsdorffin teos ei ole 1960-luvun historian luotettava lähde myöskään siksi, että koska se osallistuu historiakuvan rakentamiseen, siihen liittyy tästä rakennusprosessista nousevia motiiveja. Von Bonsdorffilla tämän ilmentymiä ovat muun muassa tiettyjen asioiden korostaminen ja toisten kertomatta jättäminen, kuten tutkimuksessani tulen myöhemmin osoittamaan.

Von Bonsdorff ei väitä, että hänen kuvauksensa kuusikymmentäluvun tapahtumista olisi dokumentaarinen, päinvastoin. Hän toteaa kertovansa sen, minkä muistaa ja myöntää, että monen muun mielestä asiat saattoivat mennä toisin. Von Bonsdorffin kirjoitustyyli poikkeaa huomattavasti perinteisistä muistelmateoksista. Sanoisin, että kirja on lähempänä pamflettia kuin muistelmia. Von Bonsdorff tuo esille oman käsityksensä siitä, miksi hän on kirjan kirjoittanut. Hänen mukaansa kohderyhmänä ovat olleet sekä kuusikymmentälukulaiset, joiden muistia teos pyrkii virkistämään että nuoret, joille von Bonsdorff haluaa kertoa kuusikymmentäluvusta. Hän toteaa, ettei ketään tule lyödä päähän ”aikaisempien sukupolvien erinomaisuudella” mutta uskoo, että teoksella voisi olla annettavaa nuorille, jotka ”pyrkivät subjekteiksi aina vain mutkikkaammassa yhteiskunnassa”.¹¹ Von Bonsdorff tuo heti esipuheessa ilmi, että idea kirjaan oli hänen perheensä. Vakuuttamalla lukijaa siitä, että muistelmat on kirjoitettu muiden innoittamana, von Bonsdorff irrottaa itseään teoksesta. Tämä kirjoittajan häivyttäminen taka-alalle jatkuu läpi kirjan ja luo osaltaan käsitystä siitä, että kirja

⁹ von Bonsdorff 1986, 9-14, 117-118, 120-122.

¹⁰ von Bonsdorff 1986, 8, 14.

¹¹ von Bonsdorff 1986, 7-8.

kuvaa kuusikymmentälukua sellaisena kuin se oli. Vaikutelmaa todenmukaisuudesta lisää se, että kirjassa on muiden aikalaisten haastatteluja, kuusikymmentäluvusta kerrotaan välillä jonkun toisen suulla, tai sen kuvan von Bonsdorff haluaa luoda sillä toisten sanomisetkin ovat kirjoittajan valitsemia, ja kenties myös muokkaamia. Tutkimuksessani en käytä näitä muiden nimiin laitettuja lausumia, koska ne eivät tuo tutkimukseni kannalta uutta tietoa vaan von Bonsdorff käyttää muiden lausumia vain omien näkemystensä vahvistamiseen.

Von Bonsdorffin kirjoitustyyli on dynaaminen, kirja tuntuu tempaavan lukijan mukaan tapahtumiin. Kertomus etenee nopeasti tapahtumasta toiseen ja kirjan sivuilta hyppivät silmille isoilla kirjaimilla kirjoitetut iskulauseet. Iskulauseet ovat etupäässä peräisin mielenosoitusten plakaateista mutta von Bonsdorff käyttää myös runoja ja laulujen sanoituksia tunnelman luomiseen. Tyylikeinoihin kuuluu myös kirjoittaa isolla alkukirjaimella sanoja, joille von Bonsdorff haluaa osoittaa halveksuntaa. Tällaisia ovat esimerkiksi Vanha Valta, Olemassaoleva Yhteiskunta ja Vanhat Arvot. Vaikka von Bonsdorff osallistui tapahtumiin aktiivisesti, hän antaa usein itsestään kuvan ulkopuolisena tarkkailijana. Hän kertoo toisinaan tunteneensa itsensä ”guruksi”, joka opetti nuorempiaan. Von Bonsdorff korostaa, että oli vanhempi kuin osallistujat keskimäärin mutta suhtautuu ”yli-ikäisyyteensä” huvittuneesti.¹²

Kuusikymmentälukulaisista varsinaiset muistelmansa tai elämäkertansa ovat kirjoittaneet Kalle Holmberg *Vasen suora* (1999), Kaisa Korhonen *Uhma, vimma, kaipaus* (1993), Arvo Salo *Kirjavat päivät* (1986) ja Erkki Tuomioja *Kukkaisvallasta Kekkosaltaan* (1993). Kalle Holmberg (s. 1939) ja Kaisa Korhonen (s. 1941) liittyivät kuusikymmentäluvun radikalismiin erityisesti teatterin kautta. Holmberg ohjasi radikalismien manifestiksi mainitun *Lapualaisopperan* vuonna 1966. Korhonen toimi Ylioppilasteatterin taiteellisena johtajana vuosina 1965-1967. Holmberg ja Korhonen ohjasivat myös *Kauneimmat Orvokit* yhdessä Timo Bergholmin (s. 1941) kanssa. Arvo Salo (s. 1932) oli vanhempi kuin suurin osa radikaaleista, ja hän aloitti kulttuuriradikalismiksi luonnehditun toimintansa jo 1950-luvulla. Salo oli kuitenkin aktiivisesti mukana monissa kuusikymmentäluvun radikaaliliikkeen tapahtumissa, ja pitää itseään myös tuon aikakauden radikalismien edustajana. Erkki Tuomioja

¹² von Bonsdorff 1986, 43, 72, 115, 169, 186.

(s. 1946) toimi kuusikymmentäluvulla muun muassa useissa opiskelijajärjestöissä ja oli yksi radikalismien näkyvimpiä hahmoja.

Muutamia kuusikymmentälukulaisten muistelmia ovat muistelleet radikalismia kirjoissaan, jotka eivät ole varsinaisia muistelmia. Leif Salménin (s. 1952) teos *Talvinen Yksinpuhelu* (1987) on päiväkirja elokuusta 1986 toukokuuhun 1987. Se on pääosin kritiikkiä ja kommentointia kirjoitusaikansa tapahtumiin mutta sisältää myös kuusikymmentäluvun muistelua. Matti Wuoren (s. 1945) ajatusten pohjalta on kirjoitettu kaksi teosta, jotka osallistuvat aikalaiskeskusteluun mutta niissä Wuori myös muistelee kuusikymmentälukua. Näistä vanhemman teoksen, *Titanicin kansituolit* (1993), on Wuoren kanssa käymiensä keskustelujen pohjalta toimittanut Markku Saksala. Uudempi teos, *Faustin uni* (1995), on Wuoren itsensä kirjoittama. Ilkka Taipale (s. 1942) on muistellut kuusikymmentälukua muutamissa lehtikirjoituksissaan, joita hän on koonnut kirjaansa *Miehenä maailmassa* (1995). Kuusikymmentälukulaisten ovat muistelleet radikaaleja vuosiaan myös kirjoittamalla artikkeleja muun muassa radikalismia muisteleviin teoksiin *Pitkä 70-luku* (2000) ja *Moniääninen 60-luku* (1996). Pertti Hynynen (s. 1943) on kirjoittanut kaksi opiskelijaliikkeen historiaa ja sen hetkistä tilannetta analysoivaa artikkelia teokseen *Opiskelijavalta* (1970). Marja Leena Mikkola (s. 1939) on pukeutunut muistojaan romaanin muotoon. Hänen kirjoittamansa teos *Maailman virrassa* (1981) sijoittuu kuusikymmentäluvulle ja siihen sisältyy paljon samoja tapahtumia kuin radikaalien muistelmiin. Vaikka Mikkola on korostanut sitä, että hänen romaaninsa on fiktiivinen, luo se kuitenkin kuusikymmentäluvusta hyvin samanlaisen kuvan kuin monet varsinaisista muistelmista.¹³

Mielenkiintoinen poikkeus kuusikymmentäluvun muistelussa on haastattelukirja *Ensimmäinen aalto. Helsingin underground 1967-1970* (1988). Siinä underground-liikkeen jäsenet, joista osa yleensä luokitellaan anarkisteiksi, kertovat oman näkemyksensä kuusikymmentäluvusta. Heidän näkemyksensä aikakaudesta poikkeaa merkittävästi muista muistelijoina ja luo siitä hyvin erilaisen kuvan. Vaikka underground-liikkeeseen kuuluneet olivat mukana lähes kaikessa, mitä kuusikymmentäluvulla tapahtui, heidän muistonsa ovat jääneet muiden radikaalien muistojen varjoon. Lähteinäni olen käyttänyt myös tutkimuskirjallisuuden sisältämiä kuusikymmentälukulaisten haastatteluja ja kommentteja.

¹³ Mikkola 1981; Mikkola 1994.

Kolmas lähderyhmäni on Yleisradion televisioarkiston materiaali. Käytän lähteinä haastatteluja, joissa kuusikymmentälukulaiset kertovat, mitä heidän mielestään kuusikymmentäluvulla tapahtui. Mukana on samoja henkilöitä, jotka ovat kirjoittaneet kuusikymmentäluvusta mutta myös muita. Televisiohaastattelut ovat tietysti vastauksia vain niihin kysymyksiin, joita toimittaja on esittänyt ja ohjelmaan valitut lausumat ovat toimittajan valitsemia. Koska tarkasteluni kohteena kuitenkin on nimenomaan kuusikymmentäluvusta syntynyt historiakuva sillä, mitä haastatteluista on jäänyt käyttämättä, ei ole olennaista merkitystä. Televisio-ohjelmien käyttö on tämän tutkimuksen kannalta erityisen tärkeää, koska tutkin historiakuva, ja uskoakseni nykyisistä viestintävälineistä juuri televisio on voimakkain mielikuvien muokkaaja. Se, mitä televisiossa on sanottu kuusikymmentäluvun olleen on todennäköisesti tavoittanut myös monia sellaisia henkilöitä, joilla ei olisi ollut mielenkiintoa ryhtyä lukemaan radikaalien muistelmia. Tutkimuksessani käytän myös jonkin verran kuusikymmentäluvulla tehtyjä ohjelmia. Vaikka tarkoitukseni ei olekaan löytää totuutta kuusikymmentäluvusta, ovat nämä ohjelmat tärkeää materiaalia silloin kun ne sisältävät ilmiselviä ristiriitaisuuksia sen kanssa, mitä myöhemmin kerrotaan.

Kuusikymmentälukua on tutkittu jonkin verran tarkoituksena selvittää, mitä silloin tapahtui. Tutkimuksen kohteena on siis ollut menneisyys ja sen todelliset tapahtumat, ja tuloksena on ollut tapahtumista tehtyjä kertomuksia, historioita. Historiakuvan tutkimusta ei ole tehty. Nähdäkseni historiakuvan tutkiminen parhaimmillaan avaa uusia näkökulmia myös kuusikymmentälukuun. Käytän kuusikymmentälukuun liittyvää tutkimuskirjallisuutta apuna selvittäessäni, mitä elementtejä siitä mitä kuusikymmentäluvulla tapahtui on otettu historiakuvan rakentamisessa mukaan ja mitä on jätetty ulkopuolelle. Pirkko-Liisa Kastarin tutkimus *Mao missä sä oot?* (2001), antaa tietoa erityisesti maolaisuudesta ja Vietnam-liikkeen toiminnasta. Tämän tutkimuksen kannalta teos on tärkeä valaistessaan maolaisuuden osuutta radikalismissa sillä maolaisiin kuuluneet eivät ole menneisyyttään muistelleet. Muut radikaalit puolestaan ovat vähätelleet maolaisten toimintaa ja antaneet siitä virheellistäkin tietoa. Kristiina Hallman käy tutkimuksessaan *Tottelisinko?* (1986) läpi Sadankomitean historian. Matti Hyvärinen on pohtinut yhteiskunnallisiin liikkeisiin liittyviä kysymyksiä tutkimuksissaan *Alussa oli liike* (1985) ja *Viimeiset taistot* (1994). Matti Virtanen on analysoinut tutkimuksessaan *Fennomanian perilliset* (2001) sukupolvi -käsitettä ja sen erilaisia tulkintamahdollisuuksia.

1.3. Käsitteet

Tutkimukseni keskeinen käsite on *kuusikymmentäluku*. Radikaalit pitävät kuusikymmentälukua eräänlaisena henkisenä ajanjaksona, joka saattoi alkaa ja päättyä eri ihmisillä eri aikaa. Koska tämän tutkimuksen kuusikymmentäluku ei tarkoita ajanjaksoa 1960-1969, olen päättänyt kirjoittamaan käsitteen kirjaimin, erottaakseni tutkimukseni kuusikymmentäluvun 1960-luvusta. Kuten tutkimuksestani myöhemmin käy ilmi, radikaalit vertaavat kuusikymmentälukua usein kolmekymmentälukuun. Samoin kuin kuusikymmentäluvulla, myös kolmekymmentäluvulla he tarkoittavat henkistä aikakautta eli sekään ei ole sama asia kuin 1930-luku. Myös muut vuosikymmenet näyttäytyvät muistelmissa tällä tavoin. Kirjoitan tutkimuksessani vuosikymmenet kirjaimin silloin, kun ne merkitsevät koettua henkistä vuosikymmentä.

Toinen tutkimukseni keskeinen käsite on *historiakuva*. Sillä tarkoitan kuvaa, joka menneisyydestä on luotu erilaisin keinoin. Historiakuvaa rakennetaan erilaisilla foorumeilla ja siihen osallistuvat sekä aikalaiset että historiantutkijat.¹⁴ Historiakuvalla tarkoitan monista osista koostuvaa kokonaiskäsitystä siitä, mitä jonakin aikana tapahtui. Siihen kuuluu kiinteästi käsitys historian merkityksestä – tai merkityksettömyydestä – myöhemmälle ajalle. Historiakuvaa rakennetaan esimerkiksi kertomusten avulla. Näiden erilaisten kertomusten yhdistämisestä syntyy tarina menneisyydestä. Työssäni käytän käsitettä *kertomus* silloin, kun kyse on yksittäisen tapahtuman kuvauksesta tai yhden muistelijan kertomuksesta. Käsitteellä *tarina* tarkoitan sitä kokonaisuutta, joka näistä kertomuksista muodostuu.

Tutkimukseni muita keskeisiä kuusikymmentälukuun liittyviä käsitteitä ovat *liike*, *yhden asian liike*, *sukupolvi* ja *radikalismi*. Näitä käsitteitä käyttävät sekä muistelijat että tutkijat puhuessaan kuusikymmentäluvun liikehdintään liittyvistä ilmiöistä. Kuusikymmentäluvun radikaalia toimintaa yhdistävänä terminä käytetään käsitettä *liike*. Se on vaikeasti määriteltävä käsite, koska liike on olemassa vain ihmisten mielessä. Ihminen voi tietää kuuluvansa johonkin liikkeeseen ja myös liikkeen ulkopuoliset voivat puhua liikkeestä tarkoittaessaan tiettyä ihmisryhmää. Liikkeen olemassaolosta ei kuitenkaan ole olemassa konkreettisia todisteita kuten esimerkiksi järjestön olemassaolosta. Hyvärisen mukaan yhteiskunnallinen

¹⁴ Historikuvien rakentumisesta sekä kansanomaisen historian ja historian julkisten esitysten suhteesta ks. Kalela 2000, 39-41.

liike on puheella tuotettua todellisuutta ja se on olemassa, kun sen sanotaan ja uskotaan olevan olemassa. Käsite pitää sisällään liikkumisen sekä tilassa että ajassa. Tilassa tapahtuva liike viittaa liikehdintään, jolla pyritään rikkomaan vakiintunutta tilallista järjestystä. Liike ajassa puolestaan tarkoittaa liikkeelle välttämätöntä tarvetta määrittää itselleen menneisyys ja tulevaisuus: tapahtuma, josta on lähdetty liikkeelle ja päämäärä, jota kohti ollaan pyrkimässä.¹⁵ Hyvärisen mainitsemat liikkeen määritelmät täyttyvät kuusikymmentäluvun liikkeessä. Muistelijat puhuvat liikkeestä eli he uskovat – ja haluavat muidenkin uskovan – sen olleen olemassa. Kuusikymmentäluvun liikkeeseen sisältyi sekä liike tilassa että ajassa. Tilallista järjestystä liike pyrki rikkomaan esimerkiksi uudentyyppisten mielenosoitusten ja niihin usein liittyneen hulinoinnin avulla. Myös ajassa liikkumisen ehto täyttyy eli osallistujat ovat ainakin myöhempien sanojensa mukaan määritelleet liikkeen menneisyyden ja tulevaisuuden, vaikka ovatkin olleet osin eri mieltä siitä, mitä ne olivat.

Kuusikymmentäluvun liikkeeseen on yhdistetty erilaisia etuliitteitä riippuen siitä, mitä näkökulmaa liikkeeseen on haluttu korostaa. On puhuttu muun muassa opiskelijaliikkeestä ja radikaaliliikkeestä. Aikalaiset jakoivat tämän ”kattoliikkeen” helpommin käsitettäväksi puhumalla *yhden asian liikkeistä*. Näillä tarkoitettiin niitä vapaita yhteenliittymiä, jotka syntyivät tietyn ongelmaksi koetun asian muuttamiseksi. Tällaisia olivat esimerkiksi rauhanliike, joka keskittyi sodan ja rauhan ongelmiin, Marraskuun liike, jonka toiminnan kohteena olivat sosiaaliset ongelmat ja Tricont, joka suuntasi mielenkiintonsa kolmannen maailman kysymyksiin. Monet radikaaleista toimivat useammassa yhden asian liikkeessä. Vaikeasti hahmotettava liike siis jaettiin helpommin käsiteltävissä oleviin osasiin, joiden kuitenkin kaikkien ymmärrettiin olevan elimellinen osa koettua suurempaa liikettä. Kuusikymmentäluvun liikkeen päämääräksi hahmottuu ainakin jälkeenpäin maailman muuttaminen paremmaksi ja yhden asian liikkeet pyrkivät toiminnallaan muuttamaan pienen osan tuosta maailmasta, päästäkseen lähemmäksi liikkeen yhteistä päämäärää.

Kuusikymmentäluvun muistelijat käyttävät kokoavasta liikkeestä esimerkiksi juuri nimitystä *radikaaliliike*.¹⁶ Tutkimuksessani käytän termiä radikaaliliike tarkoittaessani kuusikymmentäluvun koko liikehdinnän sisältänyttä liikettä, eräänlaista sateenvarjoa, joka kokosi al-

¹⁵ Hyvärinen 1994, 33-34.

¹⁶ Ks. esim. von Bonsdorff 1986, 232.

leen erilaiset radikaalit pienryhmät. Jotkut yhden asian liikkeistä muodostivat yhdistyksen tai järjestön ja jatkoivat toimintaansa pitkään senkin jälkeen kun radikaaliliike kuihtui. Vaikka ne nähdään elimellisenä osana radikaaliliikettä ja tavallaan vain liikkeen apukeinoina ongelmiin puuttumiseksi, ne osoittautuivat elinvoimaisemmiksi kuin itse radikaaliliike. Esimerkiksi rauhanliikkeen tuloksena syntynyt Sadankomitea toimii vielä nykyään.

Yhteiskunnallisten liikkeiden kehityskaaresta on esitetty erilaisia teorioita. Ottheir Rammstedt näkee liikkeen kohtalon valmiiksi määrättyinä. Liikettä edeltää yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen jännittyminen. Kriisi tiedostetaan ja kriisin seurauksista aletaan tehdä julkiisuutta. Protesti artikuloituu, saa oman hahmon ja muuttuu kollektiiviseksi liikkeeksi. Tämä johtaa liikkeen yhtenäisyyden kasvuun ja voimistumiseen, jolloin vastustaja reagoi. Liike saa ideologian ja alkaa koota taakseen joukkoja ja mediaa. Laajaa järjestäytymistä seuraa hierarkisoituminen ja välittömien yhteyksien katkeaminen liikkeen sisällä. Johtoryhmä vakiinnuttaa asemansa. Liike jäykistyy instituutioksi ja tulee osaksi jo kerran hylkäämäänsä järjestelmää. Protestiliike on lakannut olemasta protestiliike.¹⁷ Hyvärinen puolestaan on korostanut, että mikään liike ei passiivisesti sopeudu täysin jäykkään ja murtumattomaan järjestelmään. Ollakseen valmis sopeuttamaan protestiliikkeen myös järjestelmän on jossain määrin kyettävä mukautumaan.¹⁸ Näiden teorioiden piirteitä sisältyy myös kuusikymmentäluvun historiakuvaan mutta kumpikaan niistä ei esiinny sellaisenaan. Kuten tutkimukseni tulee osoittamaan, muisteluissa on havaittavissa erilaisia käsityksiä liikkeen kehityskulusta ja siitä, muuttiko liike järjestelmää.

Jos liike on liehuvareunainen määriteltävä, sitä on myös *sukupolvi*. Sukupolvesta puhutaan kuusikymmentäluvun yhteydessä paljon. Suurin osa kuusikymmentälukulaisista ei tarkemmin määrittele, mihin he vetävät rajan puhuessaan omasta sukupolvestaan. Yleensä kuusikymmentälukulaisille sukupolvi näyttää merkitsevän enemmän tiettyä henkistä yhteenkuuluvuutta kuin syntymäajan määrittelemää ryhmää. Sukupolvi on vaikea käsite, koska rajaa eri sukupolvien välille on hankala vetää. Esimerkiksi Jeja-Pekka Roos katsoo sodan aikana tai heti sen jälkeen syntyneiden muodostavan oman sukupolven.¹⁹ Juuri tämä ryhmä koki nuoruusvaiheensa kuusikymmentäluvulla. Kuusikymmentäluvun muistelijoista esimerkiksi

¹⁷ Tuominen 1991, 21.

¹⁸ Hyvärinen 1985, 98-111.

¹⁹ Roos 1987, 51-56.

von Bonsdorff käyttää termiä sukupolvi sangen suurpiirteisesti. Von Bonsdorffin mielestä sukupolvet vaihtuivat kuusikymmentäluvulla tiuhaan tahtiin siten, että vuosikymmenen aikana radikaaliliikkeeseen tuli peräti neljä eri sukupolvea.²⁰

Von Bonsdorffin tapa käyttää sukupolvi -käsitettä on ymmärrettävä, kun sukupolvi erotetaan perinteisestä sukupolven -käsitteestä, jossa sukupolvi ymmärretään ikään sidotuksi ryhmäksi. Tunnetuin sukupolviteoria, Karl Mannheimin vuonna 1928 esittämä sukupolvi-analyysi, perustuu juuri sukupolven käsitteen irrottamiseen perinteisestä ikäryhmäajattelusta, jossa sukupolven ymmärretään vaihtuvan noin kolmenkymmenen vuoden välein. Perinteinen tapa käsittää sukupolvi pohjautuu ihmisen elinkaareen ja tarkoittaa nimenomaan suvun polvia. Mannheim tarkoittaa sukupolvella kuitenkin yhteiskuntatason samanikäisiä ikäpolvia, joista tulee sukupolvi yhteisen avainkokemuksen kautta. Avainkokemus on jokin voimakas yhdistävä kokemus, joka sitoo sukupolven yhteen. Avainkokemusten synnyttämien yhteiskunnallisten sukupolvien keskinäinen etäisyys ei ole ennalta määrätty vaan niiden väli riippuu siitä, missä tahdissa avainkokemuksia synnyttäviä yhteiskunnallisia murroksia tapahtuu. Avainkokemuksen synnyttämä kokemuksellinen sukupolvi koostuu keskenään suurin piirtein samanikäisistä ihmisistä, koska yhteiskunnallinen murros vaikuttaa eniten nuoriin. Tästä kokemuksellisesta sukupolvesta voi edelleen kehittyä niin sanottu mobilisoitunut sukupolvi. Mobilisoituneella sukupolvella tarkoitetaan sukupolvea, joka osallistuu oman aikakautensa sosiaalisiin ja intellektuaalisiin liikkeisiin, pyrkimyksensä muuttaa yhteiskuntaa. Kokemuksellinen sukupolvi ei automaattisesti mobilisoidu ja mikäli mobilisaatio tapahtuu, vain osa kokemuksellisesta sukupolvesta mobilisoituu.²¹

Kuusikymmentäluvun radikaaleja voidaan pitää mobilisoituneena sukupolvena. Osa radikaaleista käyttää termiä sukupolvi mutta osa vierastaa sitä. Tämä näyttäisi liittyvän siihen, että radikaalit haluavat puhua itsestään nimenomaan radikaaleina, eivät tietyn ikäisinä radikaaleina. Toisaalta liikehdintä on haluttu esittää nimenomaan nuorten liikehdintänä, jopa siinä määrin että muut toimintaan osallistuneet on jätetty kokonaan kertomusten ulkopuolelle. Hyvä esimerkki tästä on Vietnamin sodan vastustamiseksi vuonna 1966 järjestetty nälkälakko. Muistelijat ovat kertoneet nälkälakosta pelkästään nuorten tempauksena mutta kuvanauhat kertovat toista. Nälkälakkoon osallistui myös monia vanhempia ihmisiä, erityi-

²⁰ von Bonsdorff 1986, 46.

²¹ Virtanen 2001, 16-20, 22-24.

sesti keski-ikäisiä naisia.²² Vaikka nämä naiset osallistuivat tapahtumaan kukaan kuusikymmentälukulaisista ei halua heitä muistaa. Koska liikkeestä halutaan luoda kuva dynaamisena muutosvoimana, ei vanhoille naisille löydy tarinassa lainkaan sijaa. Heidät unohdetaan, koska he eivät sovi kuusikymmentäluvun historiakuvan rakennusmateriaaliksi.

Sukupolvesta puhuminen kuusikymmentäluvun kohdalla on ongelmallista, koska arkiymmärrys käsittää sukupolven ikään liittyväksi ominaisuudeksi. Tällöin kuusikymmentäluvun liikehdinnän voidaan ymmärtää olleen koko ikäpolven liikehdintää. Osa muistelijoista haluaa uskoa, että liike vaikutti kokonaiseen sukupolveen ja myös Tuominen uskoo, että toimintaan osallistumattomat hengittivät radikaalien ryhmien aikaansaamaa ”muutoksen atmosfääriä”.²³ Kun ei kuitenkaan tiedetä, missä tätä ilmapiiriä saattoi hengittää ja ketkä sitä hengittivät on mahdotonta rajata erityinen kuusikymmentäluvun sukupolvi. Monet kuusikymmentälukulaisten kanssa samaan sukupolveen ikänsä puolesta kuuluneet kokivat radikaalien puuhat yksinomaan vastenmielisiksi ja osa ei todennäköisesti kiinnittänyt niihin juurikaan huomiota. Mielestäni onkin perustellumpaa puhua joko radikaaleista tai kuusikymmentälukulaisista kuin sukupolvesta tarkoittaessa kuusikymmentäluvun liikkeeseen osallistuneita. Termi kuusikymmentälukulainen kuvaa sukupolvea selkeämmin sitä henkistä kuusikymmentälukulaisuutta, jota historiakuvassa korostetaan.

Radikalismi yhdistetään kuusikymmentälukuun. Yleensä puhutaan pelkästä radikalismista mutta joskus myös opiskelijaradikalismista. Käsite *radikaali* merkitsee juuriin menemistä, perusteellista, mullistavaa, äärimmäissuuntaa edustavaa, jyrkkää. Alkuaan radikaalilla tarkoitettiin henkilöä, joka arvosteli yhteiskuntaoloja Ranskan vallankumouksen pohjalta. Ylioppilasradikalismia tutkineen Matti Parjasen mukaan radikalismi sopii näin etymologisesti-kin kuusikymmentäluvun liikkeeseen, joka käytti esikuvanaan osin juuri Ranskan vallankumousta.²⁴ Kuusikymmentäluvun yhteydessä radikaaleilla tarkoitetaan liikehdintään osallistuneita henkilöitä, joiden ajatukset ja vaatimukset koettiin radikaaleiksi. Tässä tutkimuksessa käytän liikkeeseen osallistuneista nimitystä radikaalit, koska se oli aikaisten käyttämä termi, ja myös liikkeeseen kuuluneet puhuvat itsestään radikaaleina.

²² Eilen - tänään - huomenna, 5.6.1966.

²³ Ks. esim. Hynynen 1983, 83; Taipale 1998, 84. Tuominen 1991, 51.

²⁴ Parjanen 1983, 3-4.

Kuusikymmentäluvun radikalismiin keskeisinä aatteina on mainittu *uusvasemmistolaisuus*, *kolmasmaailmalaisuus* ja *pasifismi*.²⁵ Myös radikaalit ovat korostaneet näiden aatteiden olleen tärkeitä ajattelunsa muovaajia. Näiden kolmen aatteen rinnalle historiakuvassa nousevat *tasa-arvo* ja *kansainvälisyys*, jotka näyttäisivät olleen yhtä tärkeitä vaikuttajia radikaaliliikkeessä kuin mainitut kolme aatetta.

Pasifismi aatteena on vanhaa perua mutta tässä tutkimuksessa pasifismilla tarkoitetaan sitä näkemystä pasifismista, joka liittyi Länsi-Euroopassa sodan jälkeen, erityisesti ydinaseiden synnyttämän pelon seurauksena, syntyneeseen pasifistiseen rauhanliikkeeseen. *Uusvasemmistolaisuus* oli Länsi-Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen syntynyt kansainvälinen aatevirtaus. Uusvasemmiston määrittelyä vaikeuttaa se, että se sai eri maissa erilaisia piirteitä ja vieroksui rajoittavia määritelmiä. Yhteistä uusvasemmiston ajattelussa oli pyrkimys löytää sosiaalidemokratian ja kommunismin välistä marxismille niin sanottu kolmas tie. Toinen yhdistävä tekijä oli, että uusvasemmistolaiset etsivät vaikutteita kolmannesta maailmasta, erityisesti Kiinasta ja Kuubasta. Uusvasemmisto myös antoi tukensa kolmannen maailman vapautusliikkeille. *Kolmasmaailmalaisuus* on kuusikymmentäluvun jälkeen syntynyt termi. Sillä tarkoitetaan kolmatta maailmaa kohtaan tunnettua kiinnostusta, joka sodan jälkeen virisi Euroopassa. Aikalaiset puhuivat muun muassa kansainvälisyydestä ja kehitysmaiden ongelmista.²⁶ Tutkimuksessani käytän kuitenkin termiä kolmasmaailmalaisuus, erottaakseni sen *kansainvälisyydestä*, jolla tarkoitan esimerkiksi maailmankuvan muuttamista globaaliksi ja kansainvälisyyden kokemusta radikaaliliikkeessä. *Tasa-arvolla* tarkoitan tasa-arvoisuuden vaatimista kaikkien ihmisten välille, en pelkästään sukupuolten välistä tasa-arvoa.

1.4. Työn rakenne

Tutkimuskysymyksen kannalta olen jakanut työni tämän johdannon jälkeiseltä osalta kolmeen jaksoon.

Luvussa kaksi käyn läpi tapahtumia, jotka muistelmassa nostetaan esiin radikaaliliikkeen tärkeinä etappeina. Samalla käy ilmi, miten muistelijat kertovat radikaaliliikkeen edenneen.

²⁵ Kastari 2001, 16-17.

²⁶ Kastari 2001, 17; Parjanen 1983, 4.

Kuusikymmentäluvun muistelu näyttää vakiintuneen siinä määrin, että muistelijat nostavat esiin lähes samat asiat mutta jonkin verran eri näkökulmista. Luvussa kolme selvitän sitä, mistä radikalismissa oli muistelijoiden mielestä kysymys. Miksi se syntyi ja miksi hiipui, mihin radikaalit toiminnallaan pyrkivät ja mitä he mielestään saavuttivat. Millaiset aatteet olivat muistelijoiden mukaan radikalismin taustalla. Luvussa neljä pohdin, miksi kuusikymmentälukua on muisteltu ja miksi historiakuvasta on rakennettu juuri tietynlainen. Pohdin myös sitä, mitkä näyttäisivät kuusikymmentäluvun historiakuvan perusteella olevan historiakuvan rakennuspalikat ja työkalut eli miten historiakuva konstruoidaan, miten se välitetään eteenpäin ja mikä on tämän toiminnan tarkoitus.

2. RADIKALISMIN VIRSTANPYLVÄÄT

Radikaalien kertomuksissa kuusikymmentäluvusta tietyt tapahtumat nousevat toistuvasti esille. Ne näyttävät olevan muistelijoille keino jäsentää radikalismin kulkua. Kertoessaan näistä merkittäviksi kokemistaan tapahtumista kuusikymmentälukulaiset valottavat radikalismin pyrkimyksiä tai ainakin niitä toiminnan motiiveja, joita myöhemmin on haluttu tapahtumiin liittää. Tarkoitukseni ei ole tyhjentävästi selittää tapahtumien etenemistä vaan etsiä niitä elementtejä, jotka ovat olleet keskeisiä historiakuvan rakennuspalikoita.

2.1. Sadankomitea

Kuusikymmentäluvun ensimmäinen yhden asian liikkeeksi käsitetty liike oli sodan- ja rauhankysymysten ympärille vuonna 1963 syntynyt Sadankomitea. Siitä tuli eräänlainen alkusolu, jonka sisältä ja liepeiltä muut yhden asian liikkeet syntyivät. Ensimmäisenä toimintavuonna Helsingin Sadankomiteaan liittyi 181 henkilöä, vuoden 1967 alussa jäsenmäärä ylitti tuhannen rajan. Tiedotteen tilaajia ja tilaisuuksissa kävijöitä oli huomattavasti enemmän kuin jäseniä. Sadankomiteoita perustettiin nopeassa tahdissa myös muualla Suomeen.²⁷

2.1.1. Synty, pyrkimykset ja keinot

Von Bonsdorffin mukaan kuusikymmentäluvun alusta lähtien Helsingin yliopiston kahvioon päivittäin kokoontunut niin sanottu kuppilaparlamentti oli monelle ”opiskeluajan paras tie-

²⁷ Hallman 1986, 26-27.

dekunta” ja ainoa, jossa oppi ”jotakin elämästä ja maailmasta”. Kuppilaparlamentissa keskusteltiin paljon maailmantilanteesta ja erityisesti ydinsodan uhka oli keskeinen huolenaihe. Kuppilaparlamenttilaisten piirissä alkoi itää ajatus Sadankomitean perustamisesta. Von Bonsdorff kertoo, että innoittajana toimi Bertrand Russellin perustama englantilainen rauhanjärjestö Committee of 100, jonka vaatimus yksipuolisesta aseidenriisunnasta ja suora, väkivallaton toiminta, vetosivat suomalaisiin. Sadankomiteaa yritettiin perustaa ensimmäisen kerran syksyllä 1962 mutta yritys kariutui. Seuraavana vuonna perustamista yritettiin uudelleen, Kuuban kriisin annettua haaveille uutta puhtia. Yritys onnistui ja Sadankomitea perustettiin elokuussa 1963.²⁸ Toisin kuin von Bonsdorff, Ilkka Taipale ei pidä russellilaista rauhanjärjestöä Sadankomitean suoranaisena esikuvana. Taipaleen mielestä suomalainen sadankomitealaisuus oli kyllä pientä heijastumaa englantilaisesta sadankomitealaisuudesta mutta Suomessa järjestö keskittyi eri kysymyksiin kuin Englannissa. Suomessa Sadankomitean keskeisiksi teemoiksi nousivat henkinen maanpuolustus, kotimaan armeijan ajattelutavat, turvallisuuspolitiikka ja kolmannen maailman kysymykset.²⁹

Von Bonsdorffin mukaan radikaalit pitivät uuden rauhanjärjestön perustamista Suomeen tärkeänä muun muassa siksi, että ihmiset mielsivät maassa toimineen Rauhanpuolustajat -järjestön liiaksi Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) alaiseksi.³⁰ Sadankomitean perustajajäseniin kuuluneen Kati Peltolan (s. 1940) mukaan sitoutumattomuudesta tuli tärkeä osa sadankomitealaisuutta osaksi juuri siksi, että Rauhanpuolustajat yhdistettiin kommunisteihin ja Neuvostoliiton politiikkaan. Sadankomitealaiset eivät halunneet tulla leimatuiksi mihinkään puolueeseen ja moni aktiivijäsenistä pysyi pitkään puolueisiin sitoutumattomana.³¹ Tämän perusteella tarkoitus näyttäisi olleen perustaa uusi rauhanjärjestö, josta mahdollisimman laajat ihmisjoukot voisivat kiinnostua, kommunistien organisoima rauhantyö kun ei massoja houkutelut. Sadankomitean historian kirjoittanut Kristiina Hallman on todennut, että rauhanjärjestöluonteestaan huolimatta Sadankomitea oli poliittinen ja kulttuuri-

²⁸ von Bonsdorff 1986, 88-93. Sadankomitealaisten näkemyksiä Sadankomiteasta ja pasifismista ks. Kotimaani omi Suomi, 24.8.1969.

²⁹ Oi kallis Suomenmaa, Lumi teki enkelin eteiseen, 14.12.1997.

³⁰ von Bonsdorff 1986, 92.

³¹ Peltolan haast. Hallman 1986, 26.

nen muutosliike.³² Koska Sadankomitea oli nimenomaan radikaalien liike, sitä tuskin oli tarkoitettu kaikkien ihmisten liikkeeksi vaikka näin myöhemmin halutaankin esittää.

Muistelmien mukaan Sadankomitean perustamisen taustalla olivat ensisijaisesti muuttuneeseen maailmanpoliittiseen tilanteeseen liittyneet syyt ja ydinsodan mahdollisuus. Rauhanliikkeet saivat 1960-luvulla kannatusta ympäri maailmaa ja suomalainen sadankomitealaisuus oli kiistatta osa tuota yleismaailmallista ilmiötä. Salo kuitenkin korostaa, että sadankomitealaisuudessa ei ollut kyse maailman tuulien perässä juoksemisesta vaan vakavasta vakaumuksesta.³³ Varmasti näinkin. Mutta mikä osuus Sadankomitean perustamiseen oli sillä, että haluttiin härnätä perinteisiä arvoja edustaneita ihmisiä? Kukaan muistelijoista ei kerro taustalla olleen tällaisia syitä mutta kun muistaa, että radikalismi pyrki hyökkäämään kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla vanhojen arvojen kimppuun niin eikö radikaalin rauhanjärjestön perustaminen ollut varma tapa sohaista muurahaispesää? Tuomioja liittyi Sadankomiteaan heti perustamisen jälkeen ja ylläpiti kontakteja myös kansainväliseen rauhanliikkeeseen. Muista muistelijoista poiketen hän ottaa kantaa väitteisiin, joiden mukaan pasifismi olisi ollut kapinaa edellistä sukupolvea kohtaan toteamalla, ettei hänen liittymisensä Sadankomiteaan ollut isäkapinaa, koska hänen isässään ei ollut mitään sotilaallista.³⁴ Se, että Tuomioja ei näe omassa isässään mitään sotilaallista ei mitätöi isäkapinan mahdollisuutta rauhanliikkeen taustalla, koska isäkapina voidaan nähdä kapinana koko edellistä sukupolvea vastaan eikä pelkästään omaan isään kohdistuvana. Tämän tutkimuksen kannalta oleellista ei ole selvittää, oliko rauhanliikkeen taustalla isäkapinaa vai ei, tärkeää on sen sijaan huomata, että tästä motiivista ei puhuta tai se kiistetään muistelmissa. Radikaalit eivät halua, että heidän pyrkimyksiään selitettäisiin kapinoinnilla vanhempia vastaan. Vaikuttaa siltä, että tällaisen selityksen koetaan mitätöivän tai ainakin vähättelevän sitä, mitä kuusikymmentäluvulla tapahtui.

Von Bonsdorffin mukaan Sadankomitean tavoitteita olivat muun muassa yleisen mielipiteen herättäminen ydinaseita vastaan, totuudenmukaisen tiedon tuottaminen ydinsodan vaaroista, armeijoiden lakkauttaminen, rauhantutkimuksen edistäminen ja vaatimus yksipuolisesta

³² Hallman 1986, 49.

³³ Salo 1986, 322.

³⁴ Tuomiojan isä oli vapautettu aseellisesta palveluksesta terveydellisistä syistä. Tuomioja 1993, 21-22, 115. Pasifismin ja yleensä radikalismien selittämisestä isäkapinalla ks. Tuominen 1991, 56-64, 389.

aseidenriisunnasta.³⁵ Muistelijoiden kertomista Sadankomitean tavoitteista tulee nähdäkseni selvästi ilmi se, ettei suinkaan oltu luomassa kaikille yhteistä rauhanjärjestöä pelkästään rauhankysymysten ympärille vaan taustalla oli yritys provosoida vastustajaa, joksi yhä selvemmin alkoi näyttäytyä kotimainen armeija ja sen taustalla ollut maanpuolustusajattelu, jonka ohitse aika oli radikaalien mielestä ajanut. Koska armeija ja maanpuolustusajattelu olivat vanhempien ihmisten miehittämiä, hyökkäys kohdistui myös heihin ja ennen kaikkea niihin arvoihin, joita heidän katsottiin edustavan. Von Bonsdorffin mukaan Sadankomitean periaatteena oli välttää yksinkertaistuksia ja käsitellä asioita mahdollisimman älyllisesti. Toteamus pitää sisällään lausumattoman mielipiteen siitä, että aiemmin ei Sadankomitean ajamissa asioissa tällaiseen asioiden käsittelyyn ollut kyetty. Näkemys tulee erityisen hyvin ilmi von Bonsdorffin todetessa, että ydinaseet olivat ”radikaalien mielestä tehneet militäärien höyrypäiset puheet entistä arveluttavimmiksi”.³⁶ Tämä näkemys älykkäistä radikaaleista ja tyhmistä vastustajista toistuu von Bonsdorffilla eri yhteyksissä ja palaan siihen myös myöhemmin.

Helsingin Sadankomitean ensimmäisenä puheenjohtajana toimineen Kalevi Suomelan mukaan Sadankomitea oli ensimmäisiä järjestöjä, joka julkaisi suhteellisen säännöllisesti ilmestyvää jäsentiedotetta.³⁷ Von Bonsdorff kertoo tiedotteen olleen halpa mielipidelehti, jossa voitiin hyökätä ”kalkkeutuneen yhteiskunta-ajattelun kimppuun”. Vuonna 1966 ilmestynyt Ydin -lehden näyttenumero aloitti von Bonsdorffin mielestä Suomessa ainutlaatuisen mielipidelehtihistorian.³⁸ Ytimen ensimmäisenä päätoimittajana toimineen Taipaleen mukaan lehden perustamisen taustalla oli tarve saada rauhankysymyksistä kiinnostuneille kirjoittajille julkaisukanava, myös ulkomaisia artikkeleja ja tutkimuksia haluttiin kääntää ja julkaista. Taipale kertoo keränneensä kunnanlääkärinä ollessaan potilailta rahat Ytimen julkaisemista varten ja näin lehti saatiin perustettua.³⁹

Sadankomitea pyrki nostamaan ajamiaan asioita julkisuuteen myös mielenosoitusten avulla. Ensimmäinen mielenosoitus järjestettiin keväällä 1964. Suomelan mukaan marssi oli ennätyspitkä, reitti kulki Tapiolasta Helsingin keskustaan. Suomela kertoo marssin pituuden ol-

³⁵ von Bonsdorff 1986, 94.

³⁶ von Bonsdorff 1986, 90, 96.

³⁷ Suomelan haast. Hallman 1986, 27.

³⁸ von Bonsdorff 1986, 95, 100.

³⁹ Taipaleen haast. Hallman 1986, 61.

leen symboli. Sadankomitealaisten tavoitteena oli näyttää ihmisille, että he olivat tosissaan ja siksi jaksoivat marssia kilometritolkulla. Von Bonsdorffin mukaan Sadankomitean tavoite oli saada sanomansa perille ilman, että se herättäisi voimakasta torjuntaa suomalaisissa, jotka olivat tottuneet ainoastaan kommunistien vappumarsseihin. Muita Suomessa uusia toimintamuotoja olivat Suomelan mukaan paneelikeskustelut ja englantilaistyyppiset debaattit. Vuonna 1964 aloitetuista Sadankomitean järjestämistä itsenäisyyspäivän matineoista tuli von Bonsdorffin mukaan radikaalin kulttuurin ponnahtauslauta.⁴⁰

Von Bonsdorff kertoo, että Sadankomitean sääntöihin kirjatuihin tavoitteista julkisuudessa eniten kohua herätti vaatimus yksipuolisesta aseriisunnasta. Myös Suomelan mukaan juuri tämä vaatimus oli tekijä, joka pelästytti monia ihmisiä suunnattomasti.⁴¹ Holmberg kuvaa syntyneitä kohua näin: ”Paiskoimme Kodin ja Isänmaan rekvisiitat estradille ja vaadimme kysymykset uusiksi. Sadankomitea oli perustettu. Se ammensi oppinsa lännestä, mutta porvari hermostui ja väitti että idästä. Tyypillistä. Ilmansuunnat ja aatteet sekoittuivat. Kaikki toisinajattelijat olivat kommunisteja, kaikki radikaalit ryssiä.”⁴² Von Bonsdorffin mukaan lehtikirjoittelussa sadankomitealaisten miehuus kyseenalaistettiin mutta kun selvisi, että johtokunnasta yli puolet oli reservin upseereita varsinainen pommi räjähti. Upseerien epäiltiin rikkoneen sotilasvalansa. Von Bonsdorff toteaa, että hänen sukupolvessaan oli tapahtunut jotain, jonka hän tunsi itsessään. Muutama vuosi aiemmin hän oli liittynyt Reservinupseerien liittoon mutta nyt hän oli alusta alkaen aktiivisesti mukana Sadankomiteassa.⁴³

Sadankomitean synnyssä näyttäisi olleen kyse paitsi rauhasta myös laajempi tarve kyseenalaistaa maanpuolustus ja siihen liittyneet kysymykset. Vaatimus yksipuolisesta aseidenriisunnasta oli varma keino saada uudelle järjestölle julkisuutta, joka oli uusien ajatusten leviämiseksi välttämätöntä. Radikaalit kertovat halunneensa perustaa uudenlaisen rauhanjärjestön. Innoitus tuli ulkomailta mutta muistelijat korostavat, että mukana oli myös omia tavoitteita eli kyse ei ollut muoti-ilmiöstä. Uusi järjestö loi itselleen uusia keinoja vaikuttaa eli pyrki myös toiminnallaan eroamaan aiemmista järjestöistä.

⁴⁰ von Bonsdorff 1986, 95-97; Suomelan haast. Hallman 1986, 27.

⁴¹ von Bonsdorff 1986, 94; Suomelan haast. Hallman 1986, 25.

⁴² Holmberg 1999, 178.

⁴³ von Bonsdorff 1986, 94.

2.1.2. Ristiriidat ja jakaantuminen

Vietnamin sota jakoi vuonna 1966 Sadankomitean tutkijoihin ja marssijoihin.⁴⁴ Von Bonsdorffin mukaan kiistassa oli kyse järkipäisyyden ja kansainvälisen realismin välisestä ristiriidasta. Tutkijat näkivät von Bonsdorffin mukaan Vietnamin sodan kahden symmetrisen osapuolen sotana mutta marssijoiden mielestä Yhdysvallat oli selvästi hyökkääjä ja Vietnam kävi vapautustaistelua.⁴⁵ Tuomiojan mukaan tutkijat olivat kiinnostuneita rauhan tutkimuksesta ja uskoivat, että tietoon perustuva keskustelu valtajärjestelmän kanssa oli mahdollista.⁴⁶ Marssijat sen sijaan epäilivät vallanpitäjien kanssa käytävien neuvottelujen mahdollisuuksia ja kannattivat mielenosoituksia ja muita suoran toiminnan muotoja. Vuosikokouksessa 1966 marssijalinjan ehdokas, Sadankomitean varapuheenjohtaja Pentti Järvinen (s. 1936), kärsi puheenjohtajavaalissa tappion. Marssijat jättivät järjestön ja perustivat Vietnamin komitean, jossa Järvinen toimi organisaattorina. Marssijat alkoivat pian yhteistyöhön Suomen Rauhanpuolustajien kanssa ja liittyivät kesäkuussa 1966 Rauhanpuolustajien saman vuoden keväänä perustamaan Vietnamin ystävyyden komiteaan.⁴⁷ Tuomioja kuului tutkijoihin ja penseä suhtautuminen marssijoihin käy ilmi muun muassa hänen kutsuessaan Järvisen kanssa tiivistä yhteistyötä tehnyttä Tauno-Olavi Huotaria (s. 1942) tämän adjutantiksi.⁴⁸ Hallmanin mukaan tutkijoiden ja marssijoiden välisessä kiistassa oli Sadankomitean tulevan linjan lisäksi kyse myös valtataistelusta. Sadankomitea hallitsi nuorten käymää keskustelua ja sen johtoasema toi mukanaan mahdollisuuden vaikuttaa nuorisoon ja edustaa sitä.⁴⁹

Suhtautuminen kolmannen maailman vapautusliikkeisiin tuli von Bonsdorffin mukaan Sadankomiteassa ajankohtaisiksi varsinaisesti vuonna 1967, jolloin Arvo Salo ja Marja-Leena Mikkola itsenäisyyspäivän matineassa esittivät, että vapaustaisteluiden tukeminen edellyttäisi myös aseellista apua. Sadankomitea vastasi, ettei aseiden tai vapaaehtoisten lähettäminen tulisi kysymykseenkään. Von Bonsdorff tuki väkivallan puolustajia Ytimessä totea-

⁴⁴ Kastari 2001, 94-95.

⁴⁵ von Bonsdorff 1986, 98-99.

⁴⁶ Tuomioja 1993, 55.

⁴⁷ Hallman 1986, 59-60.

⁴⁸ Tuomioja 1993, 56.

⁴⁹ Hallman 1986, 56.

malla, että väkivallalla voitaisiin saavuttaa mahdollisuus väkivallattomaan toimintaan.⁵⁰ Von Bonsdorff jäi Sadankomiteaan. Hän ei tuo ilmi, että olisi edes harkinnut eroavansa vaikka hänen näkemyksensä näin keskeisessä asiassa poikkesi Sadankomitean päälinjasta. Konflikti marssijoiden kanssa ja Marraskuun liikkeen perustaminen vuonna 1967 merkitsivät von Bonsdorffin mielestä uutta vaihetta Sadankomitean toiminnassa vaikka se julkisuudessa säilyttikin huomattavan roolin Vanhan ylioppilastalon valtaukseseen (1968) saakka. Sadankomitean luoma hillitty toimintamalli mureni vähitellen eivätkä järjestön kannattamat väkivallattoman puolustuksen menetelmät tuntuneet sopivan Vietnamiin. Uudet opiskelijat menivät yhä useammin suoraan uusiin liikkeisiin. Von Bonsdorffin näkemys Sadankomitean valta-aseman menetyksestä osoittaa pettymystä Sadankomitean kehitykseen. Hän pysyi kuitenkin Sadankomiteassa vaikkei sitä muistelmissaan kerrokaan.⁵¹

Kimmo Rentola on todennut vasemmiston nuorimman polven hyväksyneen väkivallan maailman muuttamisen keinona juuri Mikkolan ja Salon käynnistämän keskustelun seurauksena. Maailmantapahtumat edistivät väkivallan käytön hyväksymistä. Keväällä 1968 Vietnamin vapautusrintama teki menestyksekkään tet-hyökkäyksen⁵² amerikkalaisia vastaan, Martin Luther King murhattiin ja Länsi-Saksan ulkoparlamentaarisessa opposition (APO) johtajaa Rudi Dutschkea vastaan tehtiin murhayritys. Rentolan mukaan Robert Kennedyn murha kesällä 1968 oli enää lopullinen sinetti kehitykselle, jonka seurauksena nuoret alkoivat uskoa väkivallan väistämättömyyteen. Väkiältä hyväksyttiin kuitenkin vain hyvin abstraktilla, ajattelun tasolla.⁵³

2.1.3. Yllytysoikeudenkäynnit

Oikeus aseistakieltäytymiseen oli keskeinen kysymys Sadankomitean toiminnassa. Tuomioja harkitsi asepalvelusta kieltäytymistä mutta meni lopulta armeijaan, koska ei kokenut olevansa täyspasifisti. Tuomiojan mielestä hänen kohdallaan kyseeseen olisi tullut kieltäytyminen yhteiskunnallisen vakaumuksen perusteella. Koska sitä ei kuitenkaan vielä hyväk-

⁵⁰ von Bonsdorff 1986, 99, 195-197. Tutkijoiden ja marssijoiden välisestä kiistasta sekä aseellisesta auttamisesta käydystä keskustelusta ks. Kastari 2001, 94-97, 250-257.

⁵¹ von Bonsdorff 1986, 102-103, 194. Von Bonsdorff oli Ydin-lehden päätoimittaja vielä 1970-luvun lopulla. Ks. Ydin 1978.

⁵² Nimitys johtuu siitä, että vapautusrintama aloitti hyökkäyksensä vietnamilaisen uudenvuoden eli Tet-juhlan aikaan.

⁵³ Rentola 1994, 9. Aikalaiskeskustelua vapautusliikkeiden aseellisesta tukemisesta ja pasifismista ks. Vapautusliikkeet vedenjakajalla, 29.2.1968.

sytty kieltäytymisperusteeksi, Tuomioja päätti mennä armeijaan. Tuomioja kokee tarvetta selittää perusteellisesti, miksi hän armeijaan meni. Taustalla voi olla ajatus siitä, että aito rauhanmies ei niin olisi tehnyt. Jotkut radikaaleista päättivät kieltäytyä aseista juuri yhteiskunnalliseen vakaumukseen vedoten. Yhteiskunnallisen vakaumuksen hyväksymistä kieltäytymisperusteeksi edisti Tuomiojan mukaan Ilkka Taipaleen nälkälakolla vauhditettu pioneerityö ja niin sanottu Schüllerprosessi.⁵⁴

Von Bonsdorffin mukaan ”Erik Schüllerin aseistakieltäytymisjutun monivuotinen jatkokerromus” alkoi vuonna 1966, jolloin Taipale pyysi von Bonsdorffia tekemään lehtihaastattelun Schülleristä, joka harkitsi kieltäytyvänsä aseista. Nya Presseniin tehdyn haastattelun tarkoitus oli tukea Schüllerin kieltäytymispäätöstä ja näin tehdä asia varmemmaksi. Schüllerin aseistakieltäytymisjuttu kärjistyi von Bonsdorffin mukaan farssiksi vuonna 1969.⁵⁵ Farssilla von Bonsdorff tarkoittaa niin sanottuja yllytysoikeudenkäyntejä. Schülleria syytettiin siitä, että hän oli julkisesti houkutelut asevelvollisia jäämään pois kutsunnoista. Syyte perustui rikoslakiin vuonna 1918 sisällytettyyn ja jatkosodan aikana ankarammaksi muutettuun pykälään, jonka maksimirangaistuksena oli seitsemän vuotta kuritushuonetta.⁵⁶ Syytteen taustalla oli Schüllerin Vanhalla ylioppilastalolla järjestetyssä aseistakieltäytymiskeskustelussa helmikuussa 1969 pitämä puhe, jossa hän kehotti tutkijalautakunnan hylkäämiä kieltäytyjiä jatkamaan kieltäytymistään. Paikalla ollut Suojelupoliisin edustaja oli tulkinut puheen lainvastaiseksi ja vienyt jutun eteenpäin.⁵⁷ Sadankomitea päätti osoittaa solidaarisuutensa Schüllerille laatimalla yllytyskirjelmän, jonka allekirjoittaneet syyllistyivät samaan rikokseen kuin Schüller. Ensimmäisen yllytyskirjelmän allekirjoitti reilut sata ihmistä ja se luovutettiin Suojelupoliisille. Schüller tuomittiin 14 kuukauden vankeusrangaistukseen ja Tuomioja uskoo, että tuomion tarkoitus oli pelotella radikaaleja ja pasifisteja. Tämä oli kuitenkin Tuomiojan mukaan ”totaalinen virhelaskelma”.⁵⁸

Schüllerin saama tuomio innosti ihmisiä liittymään yllyttäjien joukkoon. Oikeuslaitos oli haluton nostamaan syytteitä muita yllyttäjiä vastaan mutta muutama itsekin yllytykseen osallistunut kanteli asiasta oikeuskanslerille ja eduskunnan oikeusasiamiehelle vaatien toi-

⁵⁴ Tuomioja 1993, 71.

⁵⁵ von Bonsdorff 1986, 100-101.

⁵⁶ Hallman 1986, 82; Tuominen 1991, 198, 200.

⁵⁷ Hallman 1986, 81-82.

⁵⁸ Hallman 1986, 83; Tuomioja 1993, 72-73.

menpiteitä yllyttäjiä vastaan. Oikeuskansleri määräsi keskusrikospoliisin tutkimaan yllytyksiä ja kirjelmän allekirjoittaneet joutuivat – tai pikemminkin pääsivät – oikeuden eteen. Tuomioita langetettiin epäjohdonmukaisesti niin, että samasta rikoksesta annettiin erilaisia rangaistuksia vaikka yllyttäjät vaativat tasa-arvoista kohtelua.⁵⁹ Tuomiojan mukaan oikeus valikoi pääsyyllisiksi kymmenen yllyttäjää, joille langetettiin 12-15 kuukauden ehdoton vankeusrangaistus. Hän toteaa päässeensä itsekin tähän ”ritarikuntaan” 14 kuukauden tuomiollaan. Yllytyskirjelmän allekirjoitti lopulta parituhatta ihmistä. Tuomioja toteaa, että oikeuslaitoksen oli pakko pysäyttää oikeusprosessi ja kumota annetut tuomiot.⁶⁰ Leif Salmén näkee yllytysoikeudenkäynnit oikeudenkäyntinä mielipidesortoa ja sitä militarismia vastaan, joka hänen mielestään oli ollut vallalla 1930-luvulta lähtien.⁶¹ Tuomiojan mukaan prosessi nopeutti aseistakieltäytyjien aseman parantamista ja yhteiskunnallisen vakaumuksen hyväksymistä kieltäytymisperusteeksi. Se johti myös laajemmin oikeuslaitoksen ja rikoslain vanhentuneiden pykälien uudistamiseen. Tuomiojan mukaan prosessin seurauksena myös Suojelupoliisin rooli, erityisesti sen suomalaisen toimintaan kohdistunut vakoilu, tuli jonkin verran julkisemmaksi.⁶²

Sekä von Bonsdorff että Tuomioja korostavat Sadankomitean merkitystä yllytysprosessissa, joka osaltaan johti sen tavoittelemiin maanpuolustusajattelun muutoksiin. Tuomiojan mukaan yhteiskunnallisen vakaumuksen hyväksymistä kieltäytymisperusteeksi vauhditti Schüllerprosessin ohella Taipaleen aseistakieltäytyminen.⁶³ Taipaleen siviilipalveluanomus oli hylätty tammikuussa 1969. Kun puolustusministeriö hylkäsi Taipaleen tutkijalautakunnan päätöksestä tekemän valituksen, hän ryhtyi syömälakkoon. Julkinen vastarinta johti nopeaan päätökseen, Taipale anoi lykkäystä ja sai sen. Päätöksentekijöille perääntyminen oli nolo, ja erityisen kiusalliseksi tilanteen teki se, että sosiaalidemokraattinen pääministeri Mauno Koivisto oli ajautunut pattitilanteeseen oman puoluetoverinsa kanssa.⁶⁴ Taipale kertoo neuvotelleensa Koiviston poliittisen sihteerin Seppo Lindblomin kanssa tilanteestaan, jolloin he sopivat lakiuudistusta pohtimaan asetettavasta komiteasta ja Taipaleen kieltäyty-

⁵⁹ Hallman 1986, 84, 86-87.

⁶⁰ Tuomioja 1993, 72-73. Ks. myös Hallman 1986, 87-88.

⁶¹ Salmén 1987, 110-111.

⁶² Tuomioja 1993, 71-73; Tuomiojan haast. Hallman 1986, 88. Schüllerprosessista ks. Tuominen 1991, 196-210.

⁶³ Tuomioja 1993, 71.

⁶⁴ Hallman 1986, 76-77.

misen hoitamisesta lykkäyksellä. ”Koivisto sanoi minulle myöhemmin, ettei pidä panna jalkaa eteen kun juna kulkee, mutta ainakin se juna pysähtyi jalan eteen.” Taipaleen mielestä tapauksessa oli kyse siviilivastarinnasta. Hän ihmettelee, kuinka voimakkaita tunteita toiminta nostatti: ”Ihmisiltä meni hermot kertakaikkiaan.” Taipale toteaa, ettei hän mitään tahansa voinut vaatia mutta tiesi, että lakia voidaan muuttaa. ”Kaikki oli etukäteen loogisesti mietitty ja tiedettiin, että homma toimii kuin vipuvarsien voimalla tiettyihin suuntiin.”⁶⁵

2.1.4. Saavutukset ja hiipuminen

Von Bonsdorffin mukaan Sadankomiteasta tuli nopeasti merkittävän mielipiteen tulkki, jota myös sotilaat alkoivat kuunnella ja erityisesti nuorempi ”älykkömajurikaarti” alkoi antaa arvoa sen näkemyksille. Hän uskoo, että Sadankomitea auttoi puolustusajattelun uudistamiseen pyrkineitä sotilaita antamalla heille kansalaismielipiteen, johon vedota. Von Bonsdorffin mielestä Sadankomitean voima oli siinä, että se seurusteli kaikkien kanssa ja esitti näkemyksensä perustellusti, päin kasvoja.⁶⁶ Von Bonsdorffin mukaan Sadankomitea ja sotilaat siis tarvitsivat toisiaan. Hänen armeijan nuoresta upseeripolvesta käyttämänsä nimitys älykkömajurikaarti viittaa siihen, että von Bonsdorffin mielestä Sadankomitean ajamat ajatukset olivat enemmän järkeen perustuvia argumentteja kuin mielipiteitä. Nimityksen voi tulkita myös niin, että sukupolven vaihtuessa armeijan johdossa sen älykkyys lisääntyi. Von Bonsdorffin käsitys näyttää olleen se, että Sadankomitean perustamisen aikoihin armeijan johto ei kyennyt älylliseen keskusteluun mutta kun nuoria, jotka kuuluivat radikaalien kanssa samaan ikäryhmään, alkoi nousta johtoon, älyllinen keskustelu ja sen seurauksena myös muutokset armeijassa tulivat mahdollisiksi.

Kuusikymmentäluvun kuluessa Sadankomitea hyväksyttiin vähitellen ja sen mielipiteitä alettiin arvostaa. Samalla kun Sadankomitea saavutti tavoitteitaan ja hyväksyntää, se kuitenkin menetti nuoria kannattajia, jotka hakeutuivat muihin ryhmiin. Sadankomiteasta tuli nuorten silmissä yhteiskunnan hyväksymä järjestö, jolloin niille, jotka halusivat kapinoida yhteiskuntaa vastaan, Sadankomitea ei ollut enää mielekäs kanava. Myös taistolaisuuden nousu heikensi Sadankomiteaa. Tuomiojan mukaan jo Schüllerprosessin kuluessa monet ”taistolaisherätyksen saaneet pasifistit” alkoivat kannattaa työväenluokan aseellista koulu-

⁶⁵ Taipaleen haast. Hallman 1986, 77.

⁶⁶ von Bonsdorff 1986, 87-88, 98, 102.

tusta. Sadankomitean puheenjohtaja Johannes Pakaslahti kehotti Ylioppilaslehdessä keväällä 1970 Schüllerää tarttumaan aseeseen. Tuomioja toteaa helpottuneena, että siihen Schüller ei sentään ryhtynyt vaikka siirtyikin Pakaslahden tavoin taistolaisuuden kannattajaksi. Pakaslahden suunnanmuutoksen seurauksena Sadankomiteassa syntyi kiivas valta- taistelu.⁶⁷ Taipaleen mukaan taistolaistuneiden sadankomitealaisten tavoitteena oli liittää Sadankomitea Rauhanpuolustajiin.⁶⁸

Ratkaiseva kamppailu taistolaisten ja muiden välillä käytiin Helsingin Sadankomitean kevätkokouksessa vuonna 1971, jolloin taistolaistunut johtokunta sai jäseniltä epäluottamus- lauseen ja joutui eroamaan. Uuteen johtokuntaa ei valittu yhtään taistolaisena pidettyä, ja taistolaiset jättäytyivät muutaman kuukauden kuluttua pois myös valtakunnallisesta Sadan- komitealiitosta ja Ytimestä. Sadankomitealla oli edessä vaikeat ajat sillä tulevina vuosina nuorison yhteiskunnallinen osallistuminen oli taistolaisuuden hallitsemaa. Vaikka taistolai- set hävisivät kamppailun Sadankomiteassa, he kuitenkin onnistuivat valtaamaan Sadanko- mitaan paikan osallistuvan nuorison johdossa.⁶⁹ 1970-luvun alun tapahtumat olivat enää lo- pullinen sinetti sille kehitykselle, joka oli alkanut viimeistään vuonna 1968. Rentolan mu- kaan keskeinen tekijä muutoksessa oli väkivallan hyväksyminen maailman muuttamisen keinona. Nuoriso omaksui imperialismiteorian maailman hahmottamisen tärkeimpänä apu- välineenä, jolloin anti-imperialismi syrjäytti sadankomitealaisen pasifismin.⁷⁰

Muistelijat korostavat Sadankomitean merkitystä koko kuusikymmentäluvun radikalismille. Se oli paitsi uudentyypinen rauhanjärjestö, myös kuusikymmentäluvun liikkeiden alkusolu. Myöhemmin syntyneet yhden asian liikkeet olivat usein jonkun sadankomitealaisen perus- tamia ja noudattivat sen toimintamalleja. Sadankomitean keskeinen asema kuusikymmen- täluvun historiakuvassa selittyy sillä, että useimmille se näyttää merkitsevän aivan uuden- tyypisen toiminnan alkua ja radikaalien ensimmäistä onnistunutta yritystä koota voimansa liikkeeksi ja lähteä ajamaan tärkeiksi katsomiaan asioita. Sadankomitean suosio muistelijoij- den keskuudessa selittyy myös sillä, että sen kannattamat ajatukset, kuten sodan ja ydin- aseiden vastustaminen, ovat myöhemmin olleet sangen yleisesti hyväksytyjä. Korostamalla

⁶⁷ Tuomioja 1993, 73.

⁶⁸ Taipaleen haast. Hallman 1986, 105.

⁶⁹ Hallman 1986, 99. Valtataistelusta ks. myös ss. 95-105.

⁷⁰ Rentola 1994, 9, 20.

toimintaansa Sadankomiteassa radikaalit antavat itsestään kuvan rauhantekijöinä, joiden oli raivattava sotasukupolvi tieltään saavuttaakseen päämääriään. Radikaalit kertovat, että esimerkiksi maanpuolustusajattelussa tapahtuneet muutokset ja aseistakieltäytyjien aseman paraneminen olivat juuri heidän ansiotaan. Yllytys oikeudenkäyntien seurauksena oikeuslaitoksenkin katsotaan muuttuneen parempaan suuntaan. Sadankomitean kerrotaan saaneen aikaan monia tärkeinä pidettyjä muutoksia. Sen hiipumistakaan ei pidetä varsinaisena tappiona vaan se nähdään enemmän uusien liikkeiden syntymisen edellytyksenä. Tämä toiminnan kanavoituminen muualle nähdään positiivisena niin kauan kun se ei merkitse kanavoitumista taistolaisuuteen.

2.2. Lapualaisoppera – sadankomitealaisen pasifismin voimannäyte

Ylioppilasteatterin 40-vuotisjuhlanäytelmä *Lapualaisoppera* sai ensi-iltansa Vanhalla ylioppilastalolla maaliskuussa 1966. Sekä von Bonsdorff että Tuomioja pitävät *Lapualaisopperaa* nimenomaan sadankomitealaisen pasifismin voimannäytteenä. Heidän mielestään se oli myös teatterin ja radikalismien yhteistyön huipentuma.⁷¹ Historiakuvassa *Lapualaisopperan* avulla kerrotaan useista radikalismien piirteistä ja se näyttyy erityisesti kulttuurin radikalisoitumisen kulminaatiopisteenä. Teoksen ensi-illan muistelu liittyy kiinteästi myös vuoden 1966 eduskuntavaaleihin, joiden tulos ratkesi juuri samana iltana.

2.2.1. Lapualaisopperan synty

Von Bonsdorffin mukaan koko kulttuurielämän alueella tapahtui kuusikymmentäluvulla suuria muutoksia, mutta nimenomaan teatterista tuli radikalismien keihäänkärki. Myös Tuomioja korostaa teini- ja ylioppilasteattereiden merkitystä erityisesti opiskelijaradikalismien kehityksessä. Hänestä kuusikymmentäluvun nuorille teatteriryhmille oli ominaista vahva ja kantaaottava yhteiskunnallisuus.⁷² Ylioppilasteatterin taiteellisena johtajana vuosina 1965-1967 toimineen Kaisa Korhosen mielestä oli hämmästyttävää, miten ”yhtäkkiä Ylioppilasteatterista tuli niin laajasti kulttuuritapahtuman keskus”. Hänen mielestään kyse oli siitä, että

⁷¹ von Bonsdorff 1986, 86, 117; Tuomioja 1993, 66.

⁷² von Bonsdorff 1986, 84; Tuomioja 1993, 66.

hänen sukupolvelleen eivät riittäneet enää kirjoitukset vaan heillä oli halu toimia, ja teatteri tarjosi toiminnanhalulle mielekkään kanavan.⁷³

Lapualaisoopperan libreton tehnyt Arvo Salo toteaa, että hänen tarvitsi vain kirjoittaa ylös se, mikä jo oli olemassa.⁷⁴ Näkemykseen yhtyy Korhonen todetessaan Salon toteuttaneen linjaa, jota oli yritetty vetää jo vuosia mutta joka ei vielä ollut puhjennut kukkaansa.⁷⁵ Korhosen mielestä *Lapualaisooppera* syntyi äkillisestä oivalluksesta kasaantumisen lain seurauksena.⁷⁶ Teoksen ohjannut Kalle Holmberg kertoo: ”Meille tapahtui niin, että kollektiivinen imu synnytti *Lapualaisoopperan*. Ei se itsestään syntynyt. Sillä oli tilaus, mutta tilaus oli sisäistettävä ja luotava tilanne sen purkautumiselle.”⁷⁷ Salon mukaan *Lapualaisoopperaa* hahmoteltiin pari vuotta hänen Parnassossa julkaistujen runojensa pohjalta. Salo toteaa olleensa mielissään ajatuksesta, että osaisi kirjoittaa pasifistisen musikaalin. Hänen tavoitteenaan oli sijoittaa *Lapualaisoopperaan* suomalaista talonpoikaishenkeä- ja perinnettä, ja lisätä mukaan ydinaseenvastaista ajattelua sekä yhdysvaltalaisen kansalaisoikeusliikkeen protestilauluhenkeä. Salon mukaan *Lapualaisoopperan* harjoitusten aikana levisi käsitys, että teos olisi marxilainen. Salo kertoo olleensa noihin aikoihin marxilaisimmillaan ja puolustaneensa marxilaista maailmankatsomusta ja sosiaalidemokratiaa useissa eri yhteyksissä. Hän toteaa, että *Lapualaisoopperasta* ei kuitenkaan ollut tarkoitus tehdä mitään kommunistista manifestia.⁷⁸

Von Bonsdorffin mukaan *Lapualaisoopperan* esittäjät löysivät harjoitusten kuluessa menneisyyden, josta ei aiemmin ollut kerrottu mitään. Nuoret kokivat tehtäväkseen, suorastaan velvollisuudekseen osoittaa, että voittajien kirjoittama historia oli vain yksi versio tapahtumista. Von Bonsdorffin mielestä *Lapualaisoopperassa* olikin kyse historian haltuunotosta.⁷⁹ Näkemykseen yhtyy Holmberg, jonka mielestä teos oli ”piirtoja kansamme historiaan, haasteita isänmaan toivoille”. Hänestä aihe kiinnosti, koska siitä oli vaiettu ja ”sen jäljet

⁷³ Toisen tasavallan kulttuurikuvia 3, 22.12.1977.

⁷⁴ Toisen tasavallan kulttuurikasvoja 6, 22.12.1978.

⁷⁵ Toisen tasavallan kulttuurikuvia 3, 22.12.1977.

⁷⁶ Korhonen 1993, 53.

⁷⁷ Holmberg 1999, 190.

⁷⁸ Salo 1986, 316-317, 274.

⁷⁹ von Bonsdorff 1986, 120. Historian ”haltuunotto” on myös Mikkolan romaanin keskeinen teema, ks. Mikkola 1981.

johtivat syltityhteeseen: kansalaissotaan”.⁸⁰ Korhosen mukaan *Lapualaisooppera* merkitsi tekijöilleen heittäytymistä hankaluuksiin. Hän kertoo, että heitä uhkailtiin ja harjoitusaikojakin järjestyi vain yön tunneille.⁸¹ Salo kertoo saaneensa uhkaussoittoja, joissa hänet uhattiin kyyditä Vaalimaalle.⁸²

2.2.2. Ensi-ilta

Von Bonsdorffista *Lapualaisoopperan* ensi-ilta merkitsi käännekohtaa kuusikymmentäluvussa. Hänestä tuntui, että maailma oli liikkeellä ja radikaalit mukana tekemässä muutosta.⁸³ Timo Kallinen (s. 1947) puolestaan uskoo suuren yleisön muistavan *Lapualaisoopperan* ensi-illan hetkenä, jolloin suomalainen nykyteatteri tahrattiin politiikalla. Kallisen mielestä *Lapualaisooppera* oli ainutlaatuinen ajankohtaisen politiikan ja teatterin välinen kädenlyönti. Monet esityksen tekijöistäkin yllättyivät siitä, että kyseessä oli kädenlyönti nimenomaan sosiaalidemokraattisen puoluepolitiikan kanssa. Kallisen mukaan Salo oli *Lapualaisoopperan* tekijöistä ainoa, jolla oli kiinteä yhteys sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen. Kallinen toteaa, etteivät läheskään kaikki *Lapualaisoopperan* tekijät ilahtuneet huomattessaan Ylioppilasteatterin 40-vuotisjuhlan kulminaation kääntyvän Salon eduskuntaan valinnan seurauksena Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) vaalijuhlaksi.⁸⁴

Von Bonsdorffin mukaan ensi-ilta oli erityisen merkittävä juuri siksi, että samana iltana vasemmisto sai enemmistön eduskuntavaaleissa. Holmberg toteaa, että he nuoret ”valaistuneet” näkivät tuona iltana valveunta ikuisesta yhteisrintamasta. Von Bonsdorff kuvailee Saloa, joka istui frakkimeren keskellä punaisessa smokissaan. Hän näkee Salon kuusikymmentäluvun alun Ylioppilaslehden kulttuuriradikalismien majakkana, joka hetken sammumisen jälkeen syntyi uudestaan punapapiksi. Vaikka von Bonsdorff kuvailee tarkasti ensi-illan tunnelmia, hän itse ei ollut paikalla vaan oleskeli tuolloin Ruotsissa. Kuohunta tuntui hänestä kuitenkin ”tuhannen kilometrin päähän”. Von Bonsdorff uskoo, että Salo valittiin eduskuntaan juuri nuorten radikaalien edustajaksi. Nuorten, jotka von Bonsdorffin mielestä

⁸⁰ Holmberg 1999, 175.

⁸¹ Korhonen 1993, 54.

⁸² Salo 1986, 275.

⁸³ von Bonsdorff 1986, 86.

⁸⁴ Kallinen 1996, 14-15.

lauloivat tuona iltana ”Vanhan Suomen” suohon.⁸⁵ Salo itse kertoo ”helsinkiäisten herrasväenlasten” kannattaneen hänet kuusikymmentäluvun puolivälissä ensin guruksi ja sitten kansanedustajaksi. Myös hän ylistää ensi-illan tunnelmaa, joka tulvi aseetonta rauhaa ja merkitsi hänelle menestyksen huumaa ja ruusujen aikaa. Salo päättää muistelmissaan varsinaisen elämänkuvauksensa tähän iltaan ja toteaa: ”Onnellista on, että aika loppuu täsmälleen tähän. Vastasyntynyt kirjailija muuttui sinä iltana vastasyntyneeksi kansanedustajaksi...”⁸⁶

2.2.3. Lapualaisoopperan merkitys

Muistelijat korostavat *Lapualaisoopperaa* yhtenä kuusikymmentäluvun merkittävimmistä tapahtumista. Holmbergin mukaan ensi-illan jälkeen laineet löivät korkealle. Hän kertoo toisten torjuneen ja toisten hurranneen, muttei usko kenenkään olleen välinpitämätön. Holmberg uskoo kuusikymmentäluvussa olleen sen verran vallankumouksellisuutta, että esitys koettiin eläväksi ja uutta luovaksi. Korhosen mielestä *Lapualaisooppera* oli hänen sukupolvensa itsenäistymisen manifestaatio. Erityisen merkittävä esitys oli siksi, että sillä saatiin voimakas kontakti suureen yleisöön.⁸⁷ Von Bonsdorff kokee *Lapualaisoopperan* tietojen julistamisen läpimurroksi teatterissa ja yhden sukupolven hyväksijätöksi edellisille sukupolville. Myös Tuomioja korostaa sukupolvinäkökulmaa todetessaan, että kyse oli yhden sukupolven symbolinäytelmästä. Von Bonsdorffin mukaan *Lapualaisooppera* herätti jatkuvasti aggressioita ja kiukustuneet syyttivät tekijöitä pyrkimyksestä tallata ”vanhoja korkeita tavoitteita sekä isänmaata ja uskontoa lokaan”.⁸⁸ Salo kertoo jääneensä ”lapualaisen” vangiksi neljäksi vuodeksi. Hänen mukaansa ”suomalaiset fasistit” soittivat hänelle uhkaussoittoja, joissa ”muiluttaa luvattiin joka päivä ja murhata joka viikko”.⁸⁹ Vaikka muistelijat kertovat nimenomaan esityksen aiheuttamasta kohusta on todennäköistä, että kuohuntaa lisäsi *Lapualaisoopperan* tekstin julkaiseminen. Näin nekin, jotka eivät nähneet esitystä saattoivat tutustua siihen.⁹⁰

Lapualaisoopperan asema yhtenä kuusikymmentäluvun historiakuvan merkkipaaluna selitetään sillä, että se oli kulttuurin radikalisoitumisen huippuuhetki. Historiakuvassa erityisen

⁸⁵ von Bonsdorff 1986, 118, 122; Holmberg 1999, 108.

⁸⁶ Salo 1986, 16, 300.

⁸⁷ Holmberg 1999, 187, 190; Korhonen 1993, 59. Toisen tasavallan kulttuurikuvia 3, 22.12.1977.

⁸⁸ von Bonsdorff 1986, 122-124; Tuomioja 1993, 66.

⁸⁹ Salo 1986, 319.

⁹⁰ Salo 1966. Lapualaisoopperan arvostelusta ks. Hurri 1993, 168-170.

merkityksen saa teoksen ensi-ilta. Von Bonsdorff toteaa, että *Lapualaisooppera* tehtiin tämän jälkeen useassa ammattiteatterissa mutta se oli aivan eri asia.⁹¹ Ensiesityksen muistelmissa saama arvo selittynee sillä, että radikaalit kokivat aiheuttaneensa esityksellään jonkinlaisen shokin, myöhemmät esitykset eivät tähän enää samalla tavalla pystyneet. Korostamalla Ylioppilasteatterin esittämän *Lapualaisoopperan* merkitystä, muistelijat samalla korostavat radikaalien merkitystä, esitys oli tehokas niin kauan kun sitä esittivät radikaalit itse. *Lapualaisoopperan* tärkeää asemaa kuusikymmentäluvun historiakuvassa selittää myös sen liittäminen oikeiden tietojen paljastamiseen. Von Bonsdorff kertoo nuorten huomanneen harjoitusten aikana, että heiltä oli koulussa pimitetty tietoa. Monelle myös selvisi vasta tuolloin omien sukulaisten osuus Lapuanliikkeen toiminnassa.⁹² Oli asia näin tai ei, keskeistä on nähdäkseni kertoa radikaalien omin avuin onkineen tietoonsa asioita, joita heiltä oli aiemmin salattu. Tämän salatun tiedon radikaalit sitten halusivat paiskata päin salailuun syyllistyneiden kasvoja. Muistelijat korostavat myös sitä, miten tekijöitä uhkailtiin ja kuinka he eivät antaneet periksi. *Lapualaisooppera* näyttää historiakuvassa olevan totuuden paljastamisen symboli. Tekijät näkevät itsensä joukkona, joka vastustuksesta huolimatta kävi rohkeasti puolustamaan totuuden julkituloa. Juuri totuuden esiin kaivaminen ja ääneen julistaminen on yleisemminkin muistelijoiden kuusikymmentäluvun radikalismiin liittämä piirre. Helsingin underground-liikkeeseen kuuluneet toteavat, että heille *Lapualaisoopperalla* ei ollut mitään merkitystä. Claes Olssonin mukaan Salo ei nauttinut heidän keskuudessaan koskaan minkäänlaista arvostusta.⁹³ Historiakuvassa *Lapualaisoopperan* ymmärtäminen kaikkiin kuusikymmentälukulaisiin vaikuttaneena tapahtumana on kuitenkin vaimentanut muunlaiset mielipiteet tyystin alleen.

2.2.4. Kulttuurinmuutoksen juuret

Lapualaisooppera ei muistelijoiden mukaan syntynyt tyhjästä vaan sillä oli juurensa kulttuuriradikalismissa, jonka huipentumana se nähdään. Historiakuvassa *Lapualaisooppera* näyttäytyy kulttuurin monilla alueilla tapahtuneiden muutoksien summana. Nämä kulttuurin muutokset puolestaan ovat tärkeä osa historiakuvaa sillä niiden kautta pyritään yhdellä tavalla osoittamaan radikaalien toiminnan merkitys yhteiskunnan muuttumisessa.

⁹¹ von Bonsdorff 1986, 125.

⁹² von Bonsdorff 1986, 120.

⁹³ Lindfors&Salon 1988, 63.

2.2.4.1. Taistelu kirjallisuudesta

Muistelijat näkevät kulttuurin muutosten juurten ulottuvan edelliselle vuosikymmenelle. Klaus Mäkelä (s. 1939) totesi vuonna 1969: ”Minä olen syntynyt analyyttisessä filosofiassa ja Anhavassa ja Haavikossa.” Tuomas Anhava ja Paavo Haavikko edustavat 1950-lukulaisen kirjallisuuden, erityisesti runouden vaatimusta kielen puhdistamisesta. Tavoitteena oli vapauttaa kirjailija yksilöllisen kokemuksensa ilmaisemiseen vastakohtana kirjailijan aiempaan rooliin, jossa ilmaisua rajoitti yhteisenä pidetty arvoperusta. Kirjallisuus haluttiin nähdä omana alueenaan, joka ei olisi arvotettavissa kansallisen yhtenäiskulttuurin mittapuiden mukaan.⁹⁴

Von Bonsdorffin mukaan viisikymmentä- ja kolmekymmentälukua vastaan käydyt taistelut nostivat eniten ristiaallokkoa juuri kirjallisuudessa. Tämä johtui hänen mielestään siitä, että kirjallisuus oli ”helpoiten kenen tahansa käsitettävissä ja käsiteltävissä”. Von Bonsdorff uskoo, että osaltaan ”nämä tragikoomiset...noitavainot” nopeuttivat ”Vanhan murtumista” ja vapauttivat taiteet kokonaisyhteiskunnallisesta vastuusta omaksi sfäärikseen.⁹⁵ Korhosen mukaan kirjailija Hannu Salamaa vastaan käydyn jumalanpilkkausoikeudenkäynnin seurauksena kirkko joutui radikaalien kritiikin keskipisteeseen. Korhonen toteaa kuuluneensa niihin, jotka tässä vaiheessa peruuttivat lojaalisuutensa kirkkoa kohtaan.⁹⁶ Sosiologi Pertti Alasuutarin mukaan Salaman jumalanpilkasta saama tuomio oli todennäköisesti syynä siihen, että juuri ”Salama-sodasta” tuli kuusikymmentäluvun kulttuuriradikaalien vanhoja arvoja vastaan käydyn taistelun symboli.⁹⁷ Salaman tapausta muistellessaan Salo toteaa, että olisi valhe väittää syytteen tulleen kuin ”Salama kirkkaalta taivaalta”, koska hänen mielestään ”Suomen taivaan on täytynyt olla hyvin pimeä”.⁹⁸

2.2.4.2. Musiikin uudistuminen

Myös musiikin alalla tapahtui muutoksia. Von Bonsdorffin mukaan musiikkimaailman avantgardistit kävivät koko kuusikymmentäluvun alun taistelua kaikkea vanhaa vastaan ja vuosikymmenen edetessä musiikkimaailma otti johdon ”Vanhan kangistuneen Kulttuurin

⁹⁴ Alapuro 1994, 2.

⁹⁵ von Bonsdorff 1986, 80-81.

⁹⁶ Korhonen 1993, 44.

⁹⁷ Alasuutari 1996, 9-10.

⁹⁸ Salo 1986, 166. Kirjasodat ks. Arminen 1999, 220-226; Hurri 1993, 116-126, 136-139.

kaatamisessa”. Vähitellen tämä esteettisenä alkanut radikalismi politisoitui. Von Bonsdorffin mukaan musiikissa lyötiin ensimmäisenä läpi kuusikymmentäluvun perustotuus maailman kokonaisvaltaisuudesta. Musiikissa ajatus kokonaisvaltaisuudesta merkitsi vaatimusta, jonka mukaan musiikkikulttuurin perustana tuli olla musiikin koko alue. Von Bonsdorff toteaa, että sama kokonaisvaltaisuuden vaatimus tuli vähitellen yleiseksi kaikilla taiteen alueilla, ja lopulta myös politiikassa.⁹⁹

Tuomiojan mukaan rock edusti kuusikymmentäluvun nuorisokumousta ja von Bonsdorff toteaa rockin hyökänneen leveällä rintamalla vanhoja arvoja vastaan.¹⁰⁰ 1960-luvun protestilauluja tutkineen Tarja Rautiaisen mukaan angloamerikkalaisen populaarimusiikin suosion kasvu liittyi laajempaan yhdysvaltalaisen kulttuurin omaksumiseen.¹⁰¹ Radikaalien muisteluissa yhdysvaltalaisen kulttuurin mähinnousua ei nähdä kovin merkittävänä ilmiönä muuten kuin juuri rockin kapinahenkisyyden kautta. Esimerkiksi von Bonsdorff korostaa muiden ulkomaisten vaikutteiden ensisijaisuutta. Erityisen hyvin tämä tulee ilmi hänen kertoessaan elokuvakerholiikkeestä. Von Bonsdorffin mukaan elokuvaharrastus oli suurta kuusikymmentäluvun alussa. Hän kertoo japanilaisen, kuubalaisen ja intialaisen elokuvan avartaneen maailmaa. Kehityksen huipentumana von Bonsdorff koki elokuva-arkiston esittämän neuvostoklassikkojen sarjan, joka kuusikymmentäluvun puolivälissä ”räjäytti tietoisuuden”.¹⁰² Tämä kolmannen maailman ja idän vaikutuksen korostaminen kertoo siitä, että radikaalien (uus)vasemmistolaiseen maailmankuvaan sopi paremmin ottaa esikuviksi nämä alueet ja niiden kulttuuri. Muistelijat minimoivat yhdysvaltalaisen kulttuurin vaikutuksen todennäköisesti myös siksi, että heidän suhtautumisensa Yhdysvaltoihin kuusikymmentäluvulla oli Vietnamin sodan seurauksena lähinnä vihamielinen.

Von Bonsdorffin mielestä myös radikalismiin liittyneet laulut välittivät radikaalien sanomaa, koska ne olivat helposti tarttuvia ja niiden uskottiin jäävän soimaan ihmisten mieliin. Hän myöntää, että pitkään nämä protestilaulut pysyivät radikaalien sisäpiirissä mutta uskoo, että vähitellen niiden kuulijakunta ja samalla vaikutuspiiri laajeni.¹⁰³ Korhonen kertoo, että käsite protestilaulu tuli Suomeen Yhdysvalloista ja pian kaikenlaisia lauluja alettiin pitää

⁹⁹ von Bonsdorff 1986, 73-79.

¹⁰⁰ von Bonsdorff 1986, 127; Tuomioja 1993, 58.

¹⁰¹ Rautiainen 2001, 96.

¹⁰² von Bonsdorff 1986, 80.

¹⁰³ von Bonsdorff 1986, 126-127.

protestilauluina. Hänen mukaansa Suomi oli protestilaulujen suhteen suorastaan hysteerisessä tilassa. Korhonen uskoo, että kuohunta johtui enemmän ilmassa olleesta murroksesta kuin itse lauluista. Hän toteaa radikaalien kuitenkin olleen myrskyn silmässä.¹⁰⁴ Rautiainen nimittää radikaalien tekemiä protestilauluja korkean protestin lauluiksi. Näille yhteistä oli musiikillinen moniaineksisuus, erikoinen laulutapa ja kantaaottavat tai huomiota herättävät tekstit. Ylioppilasteatterissa esitetyt kabareelaulut levisivät teatterin ulkopuolelle ensisijaisesti Yleisradion kautta ja niistä tuli suosittuja erityisesti pääkaupunkiseudun radikaalien opiskelijoiden keskuudessa. Laulujen saamaa julkisuutta edisti nurinkurisesti se, että ne päätyivät usein nopeasti Yleisradion kiellettyjen levyjen listalle. Närkästä herättivät paitsi laulujen kantaaottavat sanoitukset myös sopimattomana pidetty laulutapa, eli kovaa laulaminen ja sanojen selkeä artikulointi.¹⁰⁵

Toisenlaista näkökulmaa kuusikymmentäluvun musiikkiin edustaa underground-liikkeeseen kuulunut valotaiteilija ja muusikko E, jonka mielestä vuosikymmenen bändit olivat aika surkeita. E kritisoi kuusikymmentälukua muistelevien tapaa hehkuttaa aikakauden musiikin erinomaisuutta ja pitää ylistystä ”helvetinmoisena” liioitteluna. E:n mukaan kyse on siitä, että oma nuoruus halutaan nähdä jotenkin erinomaisena aikakautena, jolloin musiikillakin nähdään jälkepäin olleen enemmän sisältöä kuin mitä sillä alun perin oli.¹⁰⁶

2.2.4.3. Orvokki-kabareet

Orvokki-kabareet saivat alkunsa vuonna 1965, kun Yleisradio tilasi Ylioppilasteatterilta sarjan kirjallisia kabareita. *Orvokkien* tekijöinä olivat Timo Bergholm, Kalle Holmberg ja Kaisa Korhonen. Kabareiden nimi viittasi lauluun ”*Orvokkeja äidille*”, jossa tytär taluttaa sokeaa äitiään. *Orvokit* tehtiin käyttämällä esimerkiksi lehdistä otettuja puheenvuoroja, joiden rinnalle tilattiin parodisia ja satiirisia tekstejä kirjailijoilta, muun muassa Marja-Leena Mikkolalta ja Arvo Salolta. Kaj Chydenius (s. 1939) sävelsi *Orvokkeihin* uutta musiikkia. *Orvokkeissa* käsiteltiin yleisesti tabuina pidettyjä teemoja, kuten uskontoa, maanpuolustusta ja seksuaalinormeja.¹⁰⁷ Bergholmin mukaan tekijät halusivat ”todella vilpittömästi olla piikki porvarillisen yhteiskunnan lihassa. Me halusimme osoittaa epäkohtia, ei ärsyttää –

¹⁰⁴ Korhonen 1993, 44.

¹⁰⁵ Rautiainen 2001, 88, 108, 204, 288.

¹⁰⁶ Lindfors&Salo 1988, 119.

¹⁰⁷ Hemánus 1972, 86; Rautiainen 2001, 103-104.

mutta ei meillä toisaalta ollut mitään sitä vastaanakaan jos porvarit älähtäisivät. Kyllä me olimme uusvasemmistolaisia parhaimmillaan ja tiedostimme sen itsekin...” Bergholmin mukaan tekijät halusivat sanomansa menevän perille laajasti mutta toteaa, että yritys ei onnistunut toivotulla tavalla. Epäonnistumiseen Bergholm näkee kaksi syytä: ”Me erittelimme yhteiskuntaa puutteellisesti, ja sitäköön vähää minkä me saimme irti me emme osanneet kyllin selvästi kertoa nimenomaan työväenluokalle.”¹⁰⁸

Orvokit esitettiin ensimmäiseksi radiossa syksyllä 1965 ja ne saivat jatkoa seuraavan vuoden keväällä. Televisioon tehdyt versiot esitettiin tv2:lla syksyllä 1966. Kohu *Orvokeista* nousi Reporadiota tutkineen Pertti Hemánuksen mukaan vasta siinä vaiheessa, kun ne uusittiin samana syksynä ykkösverkossa.¹⁰⁹ Von Bonsdorffin mukaan ihmiset kavahtivat jo radioesityksiä mutta hurjempi huuto syntyi televisioesitysten seurauksena. Hänen mukaansa silmätikuksi joutui erityisesti Korhonen, rovastin tytär, joka lauloi ”jumalaa pilkkaavia lauluja”.¹¹⁰ Korhonen toteaa, että *Orvokkien* televisioesitys nosti Ylioppilasteatterin lehtien palstoille jo ennen *Lapualaisoopperaa* mutta tässä vaiheessa kirjoittelu rajoittui vielä yleisönosastoihin.¹¹¹

2.2.5. Teatteri Lapualaisoopperan aikana ja sen jälkeen

Vuosien 1959-1971 suomalaisia teatteriohjelmistoja tutkineen Pentti Paavolaisen mukaan kuusikymmentälukua pidetään teatterin murrosvuosikymmenenä. Uudistuksia tapahtui kolmella alueella: poliittis-ideologisella alueella, tyyllisillä ja esittämistavan alueilla sekä henkilörekrytoinnin alueella. Poliittis-ideologisen alueen muutokset tarkoittivat sitä, että teatteriopiskelijat omaksuivat Bertolt Brechtin teatteriteoreettiset ajatukset. Uusi näkemys teatterin tehtävästä korosti yhteiskunnallista vastuuta ja yhteiskuntaan vaikuttamista. Samalla nousi esiin vaatimus siitä, että taiteilijan oli lausuttava maailmankatsomuksensa julki.¹¹²

¹⁰⁸ Bergholmin haast. Hemánus 1972, 86-87, 90.

¹⁰⁹ Hemánus 1972, 87.

¹¹⁰ von Bonsdorff 1986, 85.

¹¹¹ Toisen tasavallan kulttuurikuvia 3, 22.12.1977.

¹¹² Paavolainen 1992, 3. Taiteilijan velvollisuudesta vaikuttaa yhteiskuntaan ks. Chydenius 1966. Suhtautumisesta maailmankatsomuksensa julkistaneeseen teatterintekijään ks. Holmberg&Korhonen 1966.

Paavolaisen mukaan Holmbergin urakehitys oli nopea ja näkyvä sekä vaikutti ehkä eniten suomalaiseen teatteriin. Hänessä henkilöityi teatterin uusi voima. Holmbergin ohjaukset merkitsivät sekä tulkinnallisen ja tyyllisen uusiutumisen näkyvintä osaa että dramaturgisen ja näyttämöllisen hahmottamisen selkeyden voiman manifestia. Holmbergin tyyllille oli ominaista näyttämön valtaaminen. Lavalla ei seisottu anteeksipyytelevinä vaan se otettiin haltuun. Esitystavassa teatteri oli tietoinen omasta esitystilanteen antamasta voimastaan. Se vetosi ikäisensä yleisön voimantuntoon ja samalla lietsoi sitä. Holmbergin ohjaukset hahmottivat niiden yleisön parhaillaan elämää draamaa käsitellessään esimerkiksi asemien valtausta ja oikeutta omiin totuuksiin. Holmbergin ohjaukset merkitsivät muun muassa uudenlaista skenografiaa, kieltä ja näyttelemistapaa.¹¹³

Lapualaisooppera oli poliittisen teatterin pelinavaus. Myöhemmin poliittisten väitteiden jyrkkeminen ajoi esitykset umpikujaan, koska ne kiinnostivat vain samaa mieltä olevia tai niitä, jotka olivat muuten kiinnostuneita maailmankatsomuksellisista kysymyksistä. Paavolainen on analysoinut kolmen radikaalien tekemän näytelmän pahuuden identifiointia ja päätynyt tulokseen, joka vastaa koetun vastapuolen muutosta radikalismissa yleisemminkin. Aluksi vastustajana nähtiin konservatiiviset asenteet (*Lapualaisooppera* 1966). Sen jälkeen paha identifioitiin järjestelmään ja omistajiin (*Laulu tuhannesta yksioästä* 1967). Kolmannessa vaiheessa vastustajina näyttäytyivät myötäjuoksijat sekä ne, jotka eivät lähteneet mukaan vasemmiston toimintaan (*Berliini järjestyksen kourissa* 1970). Vastarinnan keinot muuttuivat samaa tahtia: aluksi riitti hyvä tahto, sitten päättäväinen vastustus ja riiston paljastaminen, kunnes lopulta päädyttiin aseellisen vastarinnan kannalle.¹¹⁴

Uuden sukupolven teatterinäkemys oli aluksi hyvin marginaalisessa asemassa mutta murtautui kuitenkin julkisuuteen suhteellisen helposti. Television avulla uudet käsitykset levisivät koko maahan, mikä oli yksi syy vastareaktion laajuuteen.¹¹⁵ Von Bonsdorff pitää teatteria kuusikymmentäluvun taidemuotona. Hänen mukaansa teatterin keskeinen pyrkimys oli tavoittaa suuria joukkoja ja siksi se oli tehokkaimmillaan televisiossa. Von Bonsdorff toteaa, että teatteri oli radikaalien ajatusten läpiviemisessä tärkeä, koska se välitti ihmisille tietoa

¹¹³ Paavolainen 1992, 64.

¹¹⁴ Paavolainen 1992, 64, 146-147. *Laulu tuhannesta yksioästä* oli Marja-Leena Mikkolan kirjoittama, Berliini järjestyksen kourissa Holmbergin ohjaama.

¹¹⁵ Paavolainen 1992, 6.

helposti ymmärrettävässä muodossa. Television ja samalla televisiateatterin radikalismi loppui von Bonsdorffin mielestä siihen, että liian suuri annos vastakulttuuria aiheutti vasta-reaktion vallanpitäjien maailmankuvan sisäistäneessä yhteiskunnassa. Liian radikaalina pidetystä Reporadiosta tehtiin yksi oikeiston vaalivalteista vuonna 1970, jolloin oikeisto palautti itselleen eduskuntaenemmistön.¹¹⁶

Rakennetussa kuvassa kuusikymmentäluvun kulttuurielämästä keskeinen piirre on vanhan romuttamisen korostaminen. Radikaalit katselivat uudenlaisia elokuvia, kuuntelivat uutta musiikkia ja tekivät uudenlaista teatteria. Tämän kehityksen huipentumaksi nostetaan *Lappualisooppera*. Kertomuksessa halutaan nostaa esille se, että kuusikymmentäluvulla kulttuurielämää pyrittiin muuttamaan kaikilla alueilla. Korostamalla erilaisia kulttuurin alueella tapahtuneita konflikteja, radikaalit luovat kuvaa siitä, että he olivat kulttuurin uudistumisen taustalla. Kulttuurielämä oli uudistettava, koska se ei enää tyydyttänyt uutta yleisöä, varsinkin nuorisoa. Vaikka uudet kulttuurivirrat tulivat Suomeen ulkomailta, muistelijat eivät taiteista puhuessaan pohdi sitä, oliko kyseessä pelkkä muoti-ilmiöiden seuraaminen. Rauhanliikkeen yhteydessä, kuten muistelussa yleisemminkin, ulkomaisten ilmiöiden matkimisen kiistäminen näyttäisi olevan toistuva teema mutta taide-elämän uudistamisen muistelussa tähän ei oteta kantaa.

2.3. Vietnamin sota radikalisoi liikettä

Vietnamin sotaa vastustettiin 1960-luvulla eri puolilla maailmaa. Myös Suomessa järjestettiin erilaisia Vietnamin sodan vastaisia tapahtumia. Sodan vastaiseen toimintaan osallistui Suomessa kuitenkin moneen muuhun maahan verrattuna sangen vähän ihmisiä. Vietnamin sodan merkitys suomalaiselle kuusikymmentäluvun radikalismille oli kuitenkin suuri. Pääosa Vietnamin sodan vastaisesta toiminnasta oli radikaalien organisoimaa, ja he kertovat sodan vastaisen toiminnan muokanneen sekä omaa ajatteluaan että koko radikaaliliikettä. Sodan vastainen toiminta oli Suomessa hajanaista, koska useat eri liikkeet ja järjestöt osallistuivat toimintaan. Osa sodan vastaisista tilaisuuksista järjestettiin yhdessä mutta paljon oli myös sellaista toimintaa, jonka jokin sodan vastaisista yhteenliittymistä järjesti ja muut tulivat mukaan, jos tulivat. Muistelmissa tietyt vaiheet Vietnamin sodan vastaisessa toiminnassa

¹¹⁶ von Bonsdorff 1986, 126-130, 134.

nassa nousevat esille. Keskeisinä nähdään Sadankomitean, Vietnamin ystävyyden komitean ja FNL-ryhmän toiminta, Mielenosoituskesä –68, joka tunnetaan myös nimellä Punaiset lauantaat, sekä elokuvateatteri Alohaa vastaan suunnattu toiminta.

2.3.1. Katseet kohti Vietnamia

Von Bonsdorff uskoo, että Vietnamin sodalla oli myös Suomessa maailmaa jäsentävä vaikutus vaikka asiaan herättiin verraten myöhään eikä maahan koskaan syntynyt laajaa sodan vastaista kansanliikettä.¹¹⁷ Tuomioja kertoo olleensa Vietnamin solidaarisuusliikkeessä mukana koko ajan ja hän uskoo, että Vietnamin sodalla oli yleisesti radikalisoiva vaikutus.¹¹⁸ Suomen yleinen ilmapiiri muuttui von Bonsdorffin mielestä hitaasti ja lehdet välittivät Vietnamista pelkästään Yhdysvaltojen näkemysten mukaisia uutisia. Von Bonsdorff meni vuonna 1964 ulkomaantoimittajaksi Nya Presseniin ja yritti murtaa kokemaansa ”tiedottamisen noidankehää” vaikkei muuten vielä osallistunutkaan Vietnamin sodan vastaiseen toimintaan. Kuppilaparlamentissa keskusteltiin usein sodasta ja kun Yhdysvallat syksyllä 1964 pommitti Vietnamia, järjestettiin pieni mielenosoitus. Von Bonsdorffin mukaan Vietnamista kiinnostuneet olivat tässä vaiheessa ensisijaisesti huolissaan maailmanrauhasta eikä vietnamilaisten oikeus maahansa aluksi tavoittanut suomalaisia.¹¹⁹

Keskustelu Vietnamin sodasta ja sodan vastainen toiminta sai Suomessa, kuten muuallakin maailmassa, vauhtia sen jälkeen kun Yhdysvallat helmikuussa 1965 teki päätöksen Pohjois-Vietnamin järjestelmällisten pommitusten aloittamisesta.¹²⁰ Ensimmäisenä reagoi Sadankomitea. Se järjesti keväällä 1965 Vietnamin sodan vastaisen mielenosoituksen, jossa 130:tä mielenosoittajaa vastaan marssi 60 mellakkapoliisin taisteluvalmis joukko. Tilanne oli kummallekin osapuolelle uusi. Von Bonsdorff uskoo, että sekä poliisilla että mielenosoittajilla oli mielessä edellisen vuoden kuvat Tukholmasta, jossa poliisit olivat käyttäneet erittäin kovia otteita mielenosoittajia vastaan. Von Bonsdorffin mukaan poliisit joutuivat kuitenkin toimettomina katsomaan, kun mielenosoittajien valitsema lähetystö kävi rauhallisesti jättämässä Yhdysvaltojen suurlähetystöön lausuman, jossa vaadittiin maata suostumaan rauhanneuvotteluihin. Von Bonsdorff luo kuvan rauhallisia mielenosoittajia valvomaan tulleesta

¹¹⁷ von Bonsdorff 1986, 179, 191,

¹¹⁸ Tuomioja 1993, 27.

¹¹⁹ von Bonsdorff 1986, 180, 184.

¹²⁰ Kastari 2001, 93; Wittener 1984, 279-292.

mellakkapoliisijoukosta, joka ei oikein tiennyt, miten tilanteeseen pitäisi suhtautua. Von Bonsdorffin suhtautuminen poliisiin on yleensäkin penseä. Poliisi sortui hänestä usein yli-lyönteihin vaikka oppikin suhteellisen pian ”kuolemansyleilyn taktiikan” eli sen, että joutamalla voitiin tukahduttaa sitä, ”mikä muualla Euroopassa oli vesitykeillä ja mellakkapoliisien pampuilla herätetty”.¹²¹

2.3.2. Vietnamin ystävyiden komitea

Kiista Vietnamin aseellisesta auttamisesta johti Sadankomitean jakaantumiseen keväällä 1966. Eripuraisuutta Vietnam-toiminnasta oli ollut havaittavissa jo edellisenä syksynä. Silloin osa sadankomitealaisista järjesti Yhdysvaltojen erikoissuurlähettilään Averell Harrimanin Suomen-vierailun aikana mielenosoituksen, vastoin Sadankomitean työvaliokunnan päätöstä. Von Bonsdorff kertoo, että marssijalinjan perustama Vietnamin ystävyiden komitea sai vauhdikkaan lähdön toukokuussa 1966, järjestettyään Esplanadilla nälkälakon Yhdysvaltojen entisen ulkoministerin Dean Ruskin Suomen-vierailun aikana.¹²² Von Bonsdorffin kertomus sisältää kaksi virhettä. Ensiksikin Järvinen perusti Sadankomiteasta lähtönsä jälkeen Vietnamin komitean, joka liittyi vasta kesäkuussa 1966 Vietnamin ystävyiden komiteaan. Toiseksi nälkälakko ei ollut yksin Vietnamin ystävyiden komitean järjestämä. Myös Sadankomitea kuului nälkälakon järjestäjiin.¹²³

Vaikka Sadankomitea osallistui nälkälakkoon, von Bonsdorff kertoo sen olleen yksin Vietnamin komitean järjestämä. Von Bonsdorff haluaa irrottaa Sadankomitean toiminnan Järvisen johtamasta toiminnasta ja samalla hän korostaa marssijoiden rynnäkkeen heti Rauhanpuolustajien joukkoon. Syy näihin muistivirheisiin on todennäköisesti von Bonsdorffin näkemys Järvisen organisoiman Vietnam-toiminnan motiivista. Von Bonsdorff epäilee, että Rauhanpuolustajien ”siipien suojassa” toimineen Vietnamin ystävyiden komitean toiminnassa ei ollut kyse pelkästään Vietnam-toiminnan linjanvedosta. Hän kertoo sadankomitealaisten epäilleen toiminnan tarkoituksensa sen jälkeen kun heille selvisi, että Järvinen sai

¹²¹ von Bonsdorff 1986, 179-181. Poliisin väkivaltaisuus ks. myös Mikkola 1981, 291-296.

¹²² von Bonsdorff 1986, 110, 181-182; Kastari 2001, 94. Järvinen puhuu Harriman-mielenosoituksesta ja nuorisojengi Eikan pumpusta, Ilkka-Christian Björklund kertoo nuorten tarpeista, Eikan pumpu, 9.6.1967.

¹²³ Nälkälakon järjestäjistä on tutkijoiden keskuudessa erimielisyyttä. Hallmanin mukaan järjestäjiä olivat Sadankomitea, Vietnamin komitea ja Uudenmaan Rauhantyön Keskus. Kastari nimeää järjestäjiksi Sadankomitean, Uudenmaan Rauhantyön Keskuksen ja Vietnamin ystävyiden komitean. Hallman 1986, 60; Kastari 2001, 96. Järjestäjänä oli Vietnam-komiteoista ainakin Vietnamin komitea, koska Järvinen esiintyi televisiossa nälkälakon järjestäjänä. Eilen – tänään – huomenna, 5.6.1966.

SKP:n Helsingin piiriltä rahallista tukea ”pystyäkseen täysipäiväisesti omistautumaan Sadankomitean valtaamiseen”. Von Bonsdorffin mukaan Sadankomitea oli nuorison tärkein mielipidejohtaja ja sellaisena se olisi ollut tärkeä tuki vasemmiston sisäisessä kamppailussa.¹²⁴ Järvinen ei sanallakaan mainitse mahdollisista suunnitelmistaan vallata Sadankomitea. Hänen mukaansa Vietnam-toiminnan motiivit tulivat puhtaasti Vietnamista. Järvinen uskoo erityisesti television vaikuttaneen liikkeen syntyyn, koska ”näkihän jokainen televisiosta mitä Vietnamissa tapahtui ja mitä karkeuksia siellä oli”.¹²⁵ Koska von Bonsdorff haluaa nähdä Järvisen toiminnan tavoitteena Sadankomitean valtaamisen, hän korostaa Sadankomitean ja Järvisen johtamien marssijoiden toiminnan erillisyyttä. Samasta syystä hän yhdistää Järvisen organisoiman Vietnamin komitean/Vietnamin ystävyiden komitean toiminnan kiinteäksi osaksi Rauhanpuolustajien toimintaa.

Järvisen mukaan Yhdysvallat ilmaisi jo etukäteen huolensa mahdollisista mielenosoituksista Ruskin vierailun aikana. Hän kertoo huomion mairitelleen mutta toteaa, ettei heitä olisi niin kauheasti tarvinnut pelätä, koska he olivat väkivallattomuuden kannalla.¹²⁶ Näлкälakkoon liittyneeseen mielenosoitukseen osallistui muutama sata ihmistä ja varsinaiseen näлкälakkoon noin viisikymmentä aktivistia.¹²⁷ Muistelijat kertovat näлкälakosta nimenomaan radikaalien tempauksena mutta kuvanauhat paljastavat, että mukana oli paljon muitakin kuin radikaaleja. Nuorten joukossa Esplanadilla oli myös vanhempia naisia ja lapsia. Jälkeenpäin on puhuttu kuitenkin vain nuorista mielenosoittajista. Historiakuvassa radikaaliin toimintaan osallistuneista nuorista on luotu kuva valistuneena joukkona, joka oli hyvin perillä toimintansa tarkoitusperistä.¹²⁸ Näлкälakkoon osallistuneista nuorista osa tietää, miksi he Esplanadilla istuvat. Haastateltavien joukossa on kuitenkin esimerkiksi nuori mies, jolla ei ole aavistustakaan edes siitä, missä Vietnam sijaitsee.¹²⁹ Esplanadin näлкälakko onkin hyvä esimerkki siitä, miten jälkeenpäin luotu käsitys poikkeaa siitä, mitä todella näyttää tapahtuneen.

¹²⁴ von Bonsdorff 1986, 182-183.

¹²⁵ Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.

¹²⁶ Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.

¹²⁷ Hallman 1986, 60; Kastari 2001, 96.

¹²⁸ von Bonsdorff 1986, passim.

¹²⁹ Eilen – tänään - huomenna, 5.6.1966.

Underground-liikkeeseen kuulunut Mattijuhani Koponen oli myös mukana nälkälakossa. Hän kertoo istuneensa Esplanadilla pari vuorokautta syömättä ja juomatta ja epäilee, että se mahdollisesti liittyi jotenkin Vietnamin sotaan. Hänestä huvittavinta tapauksessa oli se, että he ”naiivit typerykset” istuivat puistossa samaan aikaan kun tapauksesta julkisuutta saaneet istuivat kapakoissa ja pistäytyivät mielenosoituspaikalla vain antamassa lehdistölle lausuntoja etukäteen sovittuina ajankohtina. ”Niistä tuli myöhemmin kansanedustajia ja ministereitä ja taiteilijaprofessoreja ja näin pois päin.”¹³⁰ Vaikka Koponen ei mainitsekaan näiden pistäytyjien nimiä, hän todennäköisesti tarkoittaa muun muassa Saloa. Salo kertoo joutuneensa nälkälakkoon puolivahingossa. Hän ei muista sopineensa osallistumisestaan mutta kun Kansan Uutiset kirjoitti hänen luvanneen osallistua tapahtumaan, hän meni mukaan.¹³¹ Ahlfors ja Salo toteavat, että nälkälakko oli vähän kannatettu mutta paljon puhuttu tapahtuma. Heidän mukaansa tapahtumaa seuranneen kohun syynä oli juuri Salon sekä toisen kansanedustajan, Pauli Räsäsen, tapahtumalle antama tuki. ”Suomen porvarilehdistö” piti kansanedustajien osallistumista tällaiseen toimintaan sopimattomana ja etiketinvastaisena. Tapaus nähtiin myös kansakunnan suhteille vaarallisena ja typeränä eleenä. Ahlfors ja Salo muistuttavat, että pari vuotta myöhemmin Ruotsin opetusministeri Olof Palme osoitti mieltään Ruotsin Vietnam-liikkeen rinnalla. Tapausta ei pidetty sopimattomana ”edes Suomessa” vaan Helsingin Sanomat antoi tunnustusta Palmen esiintymiselle.¹³² Vertaamalla Saloa Palmeen, kirjoittajat haluavat osoittaa Salon olleen oikeassa osallistuessaan nälkälakkoon.

Järvinen kertoo Vietnam-liikkeen kohdanneen monia ongelmia. Hän kritisoi erityisesti suomalaisia poliitikkoja siitä, ettei kukaan heistä uskaltanut tulla aktiivisesti mukaan Vietnamin sodan vastaiseen toimintaan. Järvinen verranee tilannetta juuri Ruotsiin ja Palmen toimintaan. Järvisen mukaan suomalaiset poliitikot seisovivat jalkakäytävällä miettimässä, voisiko mielenosoituskulkueeseen liittyä mutta kukaan heistä ei uskaltanut asettua Vietnam-liikkeen kärkeen.¹³³ Järvinen ilmeisesti uskoo, että poliitikkojen mukanaolo olisi voinut innostaa ihmisiä osallistumaan Vietnamin sodan vastaiseen toimintaan. Toimintahan jäi Suomessa esimerkiksi Ruotsiin verrattuna sangen pieneksi. Järvinen kaipailee jälkepäin poliitikkoja

¹³⁰ Lindfors&Salo 1988, 58.

¹³¹ Salo 1986, 326.

¹³² Ahlfors&Salo 1970, 57.

¹³³ Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.

mukaan toimintaan ja vaikuttaa syyttävän näiden mukanaolon puutetta siitä, ettei liike saanut laajaa kannatusta. Kuitenkin kuusikymmentäluvulla Järvinen tunnettiin puoluepolitiikan ulkopuolella tapahtuvan suoran toiminnan kiihkeänä kannattajana.

Varsinaiset liikkeen rakentamisen ideat Vietnamin ystävyiden komitea lainasi Ruotsista. Järvisen mielestä koko Vietnam-liikkeen toimintaa vaikeutti varsinaisen organisaation puute. Myös liikkeen ideologian puolella oli ongelmia. Ruotsalainen FNL-liike oli kulttuurivallankumouksellinen eli Mao Zedongin ajatusten kannattaja.¹³⁴ Myös Vietnamin ystävyiden komitean ideologi Tauno-Olavi Huotari oli kiinnostunut kiinalaisten ajattelusta ja läheni vähitellen maolaisuutta.¹³⁵ Järvisen mielestä maolaisuus oli kuitenkin omiaan vieraannuttamaan suomalaisia Vietnam-toiminnasta.¹³⁶

2.3.3. FNL-ryhmä

Muista järjestöistä riippumatonta, pelkästään Vietnamiin liittyvää toimintaa päästiin von Bonsdorffin mukaan aloittamaan vasta keväällä 1968. Vietnamin kansallisen vapautusrintaman FNL:n (Front national de libération) tet-hyökkäys valoi von Bonsdorffin mukaan uskoa siihen, että Yhdysvallat voitaisiin voittaa. Hänestä ”kevät loisti kaikille” ja Vietnam-toiminta sai Suomessakin uutta voimaa vaikkei se saavuttanutkaan samaa laajuutta kuin Länsi-Euroopassa. Tet-hyökkäyksen innoittamana Suomeen perustettiin maaliskuussa 1968 FNL-ryhmä, jonka johtoryhmään von Bonsdorff valittiin.¹³⁷ Von Bonsdorff tuo FNL:n perustamisesta kertoessaan jälleen rivien välissä ilmi näkemyksensä, jonka mukaan aiempi Vietnam-toiminta oli liittynyt muuhunkin kuin Vietnamiin, kritiikki on suunnattu Vietnamin ystävyiden komiteaan. Von Bonsdorff hehkuttaa tet-hyökkäystä. Rentola on todennut myöhemmin tulleen ilmi, että hyökkäyksessä etelän vapautusrintama itse asiassa tapatti parhaan väkensä.¹³⁸ Tästä von Bonsdorff ei mainitse mitään. Eikä se sopsisikaan kertomukseen voitokkaasta keväästä sekä Vietnamin että suomalaisessa Vietnam-liikkeessä.

¹³⁴ Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.

¹³⁵ Kastari 2001, 289.

¹³⁶ Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.

¹³⁷ von Bonsdorff 1986, 176, 183, 187-188.

¹³⁸ Rentola 1994, 8.

Von Bonsdorffin mukaan FNL-ryhmää perustettaessa käytiin kiivasta keskustelua uuden ryhmän tavoitteista. Keskeisenä ajatuksena uuden liikkeen toiminnassa oli oikeiden tietojen jakaminen ihmisille. Perustamiskokouksessa esitettiin toiveita siitä, että ”Erkon monopolin ja porvarillisen hegemonian manipulointi” olisi paljastettava.¹³⁹ Tuomalla esille nämä toiveet, von Bonsdorff kytkee suomalaisten radikaalien toimintaa kansainväliseen radikalismiin. Erityisesti Saksassa radikaalit hyökkäsivät rajusti sikäläisen Springer -konsernin omistamaa lehdistöä vastaan.¹⁴⁰ Von Bonsdorffin mukaan myös osa Vietnamin ystävyiden komitean aktiivijäsenistä tuli mukaan FNL-ryhmään, koska he olivat ”saaneet tarpeekseen Rauhanpuolustajien hillitsevästä holhouslinjasta”.¹⁴¹ FNL-ryhmä satsasi erityisesti tiedonvälitykseen. Mielenosoitusten lisäksi ryhmä pyrki antamaan ihmisille tietoa Vietnamista julkaisemansa tiedotteen ja lentolehtisten avulla. FNL:ään kuulunut Kati Peltola kritisoi keväällä 1968 ryhmää toimintasuunnitelman puuttumisesta ja toiminnan mekaanisuudesta. Pertti Hynynen on myöhemmin arvioinut toiminnan mekaanisuuden olleen seurausta siitä, että FNL-ryhmä ei tiennyt miten olisi voinut toimia vietnamilaisten hyväksi.¹⁴²

FNL-ryhmä järjesti ensimmäisen mielenosoituksensa 13.4.1968.¹⁴³ Von Bonsdorff kertoo pitäneensä tapahtumassa ensimmäisen mielenosoituspuheensa. Päivä painui hänen mieleensä erityisesti, koska ”pari päivää aikaisemmin Dutschke on ammuttu Berliinissä” ja von Bonsdorff oli saanut ”potkut Nya Pressenistä, poliittisista syistä”. Von Bonsdorff sai kertomansa mukaan ennen puhettaan tappouhkauksen ja kuuli, että myös toisen puhujan, Ilkka-Christian Björklundin, henkeä oli uhattu. Mielenosoitus sujui kuitenkin rauhallisesti ja von Bonsdorff koki olevansa oikealla asialla.¹⁴⁴ Se, että von Bonsdorff tappouhkauksen avulla yhdistää itsensä ja samalla suomalaisen radikalismiin länsieurooppalaiseen esikuvaan, vahvistaa hänen luomaansa kuvaa radikalismista maailmanlaajuisena taisteluna, jossa suomalaiset olivat mukana vastustamassa samaa järjestelmää kuin muutkin. Von Bonsdorff kertoo, että Dutschke oli ammuttu pari päivää ennen FNL-ryhmän mielenosoitusta. Kertoessaan mielenosoituksesta von Bonsdorff antaa ymmärtää Dutschken kuolleen. Hän ei halua tässä yhteydessä mainita, että kyse oli murhayrityksestä. Väite Dutschken kuolemasta toistuu von

¹³⁹ Von Bonsdorff 1986, 188-189.

¹⁴⁰ Tuominen 1991, 166.

¹⁴¹ von Bonsdorff 1986, 188.

¹⁴² Kastari 2001, 273.

¹⁴³ Kastari 2001, 262.

¹⁴⁴ von Bonsdorff 187-189.

Bonsdorffilla useamminkin.¹⁴⁵ Se, että Dutschke ei kuollut attentaatissa käy ilmi toisaalla kirjassa mutta siten, että oikaisu ei nouse tekstistä esiin vaan se mainitaan ohimennen.¹⁴⁶ Vaikuttaa siltä, että von Bonsdorff haluaa lukijan jäävän siihen uskoon, että Dutschke kuoli. Syynä tähän voi olla von Bonsdorffin halu kuvata radikalismia taisteluna –ja taistelu vaatii kuolonuhreja. Tätä tulkintaa tukee se, että von Bonsdorff kuvaa teoksessaan eräitä kuusi-kymmentäluvulla tapahtuneita väkivaltaisista kuolemista nimenomaan radikalismien miestappioina.¹⁴⁷

Pari viikkoa FNL-ryhmän mielenosoituksen jälkeen molemmat Vietnam-ryhmät järjestivät yhdessä mielenosoituksen, joka oli aiempia mielenosoituksia rajumpi ja päättyi rynnäkköön kohti Yhdysvaltojen suurlähetystä.¹⁴⁸ Poliisi oli muodostanut lähetystön eteen ketjun, joka olisi von Bonsdorffin mukaan murtunut helposti, jos mielenosoittajat olisivat hyökänneet. Hyökkäykseen ei kuitenkaan ryhdytty, koska ”olttiin lainkuuliaisia suomalaisia”. Mielenosoittajien joukosta valittiin lähetystö¹⁴⁹, joka pääsi soittamaan suurlähetystön ovikelloa. ”Pelokas pieni merijalkaväen sotilas” kertoi lähetystölle, että paikalla ei ollut ketään ottamassa sitä vastaan, ja mielenosoittajat poistuivat. Ovan avanneen amerikkalaisotilaan esittäminen pienenä ja pelokkaana on von Bonsdorffille keino osoittaa radikaalien pelottavuutta. Se on myös keino selittää mielenosoittajien perääntyminen. Koska paikalla oli vain ruipelo sotilas, mielenosoittajilla ei ollut mitään syytä alkaa rähinöimään. Von Bonsdorff toteaa, että tämän jälkeen mielenosoituksia järjestettiin usein, kesällä niin sanotut Punaiset lauantait järjestettiin joka viikko.¹⁵⁰ Von Bonsdorff päättää kertomuksensa FNL-ryhmän mielenosoituksista tähän toiseen mielenosoitukseen. Hän ei kerro ryhmän järjestämästä kolmannesta mielenosoituksesta helatorstaina 23. toukokuuta, vaikka juuri tämä mielenosoitus oli tulevan kesän ja yleensä Vietnam-toiminnan kannalta ratkaiseva.¹⁵¹

Helatorstain mielenosoituksessa FNL-ryhmän kanssa kilpailleen Järvisen johtaman Vietnam-liikkeen uusi taktiikka tuli ensimmäistä kertaa selvästi esille. Muutoksen saattoi nähdä

¹⁴⁵ von Bonsdorff 1986, 199, 206.

¹⁴⁶ von Bonsdorff 1986, 115, 208.

¹⁴⁷ Benno Ohnesorgin kuolema ks. von Bonsdorff 1986, 219, 309; Che Guevaran kuolema ks. von Bonsdorff 1986, 159, 195; Martin Luther Kingin kuolema ks. von Bonsdorff 1986, 115, 205-206.

¹⁴⁸ Kastari 2001, 263-265.

¹⁴⁹ Lähetystöön kuuluivat Johan von Bonsdorff, Ilkka Taipale ja Erkki Tuomioja.

¹⁵⁰ von Bonsdorff 1986, 189-190.

¹⁵¹ Kastari 2001, 274-277.

heti ryhmän tunnuksista. Järvisen ja Huotarin ryhmä oli vaihtanut aiemmat tunnuksensa, FNL:n lipun ja Ho Chi Minhin kuvan, punaiseen lippuun ja Maon kuvaan. Tämän ryhmän perässä marssivat anarkistit kantaen mustaa lippuaan. Mielenosoituksessa pitämässään puheessa Järvinen korosti Vietnam-liikkeen toiminnan olevan nimenomaan imperialismin vastaista toimintaa, jonka tuli ulottua myös Suomeen. Tämä oli uutta sillä aiemmin Vietnamin sodan vastaisten mielenosoitusten puheet olivat käsitelleet pääasiallisesti Vietnamin tilannetta.¹⁵² Myös iskulauseet erosivat ryhmittäin ja kertoivat osaltaan ryhmien välisistä näkemyseroista. Mukana olleen Toivo Autiosaaren mukaan sadankomitelaiset vaativat rauhaa Vietnamiin mutta radikaalimpi ryhmä vaati aseita Vietnamiin.¹⁵³ Mielenosoituksen virallisen osan päätyttyä alkoivat jatkot, joista oli sovittu etukäteen. Noin sadan hengen ryhmä irtosi pääjoukosta ja lähti Yhdysvaltojen lähetystölle. Aikansa lähetystä piiritettyään, puolet ryhmästä suuntasi kaupungille riehumaan. Porukka muun muassa poltti Esson huoltoaseman lipun, tunkeutui Helsingin Sanomien latomoon ja valtasi raitiovaunun.¹⁵⁴ Uutta tässä toiminnassa oli tietoinen pyrkimys konfrontaatioon. Autiosaari kertoo, että porukan toivoma yhteenotto poliisin kanssa toteutui lopulta rautatieasemalla.¹⁵⁵

Vietnam-liikkeen jo aiemmin hataralla pohjalla ollut yhtenäisyys oli nyt lopullisesti menettänyt. Mielenosoituksen kritiikkipalaverissa FNL-ryhmän maltillinen perusjoukko tuomitsi helatorstain jatkot. Sen mielestä ”punainen Helsinki” ja ”sosialistinen Suomi” olivat muuttuneet jatkoilla pääasioiksi ja Vietnam oli jäänyt taka-alalle. Tulevien Punaisten lauantaisten järjestäjät puolestaan päättivät omassa kokouksessaan helatorstain kaltaisen liikehdinnän jatkamisesta ja edelleen kehittämistä. Kesäkuun alussa Helsingin Sadankomitea järjesti seminaarin, jossa keskusteltiin muun muassa syntyneestä tilanteesta. Seminaarissa keskusteltiin mielenosoituksista vaikuttamisen keinona ja todettiin, että mielenosoittamisen tuli olla suunniteltua ja vastuullista toimintaa. Seminaarissa Sadankomitea myös tuomitsi selkeästi väkivaltaromantiikan.¹⁵⁶ Nuoren vasemmiston hegemonia alkoi luisua Sadankomitean

¹⁵² Kastari 2001, 264, 274-275.

¹⁵³ Rentola 1994, 17.

¹⁵⁴ Esson lippu poltettiin, koska Esso toimitti Vietnamiin napalmia. Kastari 2001, 274-275.

¹⁵⁵ Rentola 1994, 17.

¹⁵⁶ Kastari 2001, 275-279.

käsistä sillä yhä useammat nuoret siirtyivät kannattamaan uusinta ideologista virtausta, joka tuki avoimesti vallankumousliikkeitä.¹⁵⁷

2.3.4. Mielenosoituskesä -68

Kesällä 1968 Helsingissä järjestettiin kaikkiaan yhdeksän Punaisen lauantaian nimellä pidettyä mielenosoitusta. Mielenosoitusten virallinen nimi oli Mielenosoituskesä -68, ja järjestäjien joukossa oli henkilöitä Vietnam-liikkeen radikaaleista maolaisista sosiaalidemokraattien nuoreen vasemmistoon.¹⁵⁸ Kesän aikana käytiin kilpajuoksua kahden kilpailevan Vietnamryhmän välillä. FNL-ryhmän perustaminen edellisenä keväänä oli merkinnyt sitä, että myös radikaalit sosiaalidemokraatit olivat siirtyneet suoran Vietnam-toiminnan kannalle. Tämä kavensi Järvisen johtaman kilpailevan ryhmittymän tonttia, ja panoksia oli pakko koventaa. Käytännössä tämä merkitsi juuri toiminnan uudistamista ja muuttamista yhä radikaalimmaksi, mikä oli näkynyt ensi kerran jo helatorstain mielenosoituksessa.¹⁵⁹

Ensimmäinen Punainen lauantai järjestettiin 8. kesäkuuta. Samana päivänä julkaistiin Suomen Sosialidemokraatissa Ilkka Taipaleen kirjoitus, joka oli sekä mielenosoittajan opas että kritiikki liian radikaaleja mielenosoituksia kohtaan.¹⁶⁰ Oli tuskin sattumaa, että kirjoitus julkaistiin juuri samana päivänä. Taipaleen kirjoituksen tarkoitus oli mitä ilmeisimmin vaikuttaa illan mielenosoituksen kulkuun, ainakin estää sen muuttuminen liian rajuksi. Samana päivänä Päivän Sanomat julkaisi Järvisen aiemmin pitämän puheen, jossa hän käsitteli ulko-parlamentaarista toimintaa. Tätä on pidetty Punaisten lauantaian ohjelmajulistuksena. Punaiset lauantait oli aluksi suunnattu selkeästi Vietnamin sotaan vastaan. Toisen Punaisen lauantaian jälkeisessä kritiikkipalaverissa päätettiin mielenosoitusten aihepiiriä kuitenkin laajentaa niin, että vastustettaisiin imperialismia yleensä. Vietnamin oli kuitenkin edelleen määrä olla keskeisin teema. Kesän kuluessa mielenosoitusten painopiste siirtyi kuitenkin yhä enemmän kotimaisiin kysymyksiin.¹⁶¹

¹⁵⁷ Rentola 1994, 20.

¹⁵⁸ Kastari 2001, 281; 289.

¹⁵⁹ Rentola 1994, 11.

¹⁶⁰ Kastari 2001, 279; Taipaleen artikkeli ks. Taipale 1995, 138-140.

¹⁶¹ Kastari 2001, 278-281, 289-290.

Underground-liikkeen piiriin kuuluneet anarkistitkin osallistuivat näihin Vietnamin sodan vastaisiin mielenosoituksiin. Lennu Leinonen kertoo ilmassa olleen anarkistimeininkiä, ja kun jokin mielenosoitus järjestettiin, jokainen lähti paikalle jostakin syystä. Leinonen kertoo lähteneensä yleensä pitämään ”jotain happeningiä”. Usein hän varasti Stockmannin lipalta lipun, jota sitten mielenosoituksessa heilutteli. Myös anarkisti Timo Larmela osallistui Punaisiin lauantaihin. Siinä missä Järvinen ja von Bonsdorff näkevät mielenosoitusten syynä Vietnamin sodan, Larmelan mukaan kyse oli halusta saada myös Suomeen samanlaista radikaalia toimintaa kuin esimerkiksi Ranskassa oli edellisenä keväällä ollut. Larmelan mukaan kaikilla oli hirveä into päällä ja mielenosoituksia järjestettiin jatkuvasti. Von Bonsdorff antaa kuvan mielenosoituksista tarkkaan suunniteltuina tapahtumina mutta Larmelan mukaan niissä marssittiin jokin kummallinen reitti ja useimmiten päädyttiin Esplanadin puistoon, jossa pidettiin kauheasti puheita. Claes Olssonin mukaan osa porukasta kyllä noudatti etukäteen sovittua reittiä mutta pienempi porukka lähti aina kohti Yhdysvaltojen lähetystöä. Kastari toteaa tutkimuksessaan, että Punaiset lauantait suunnattiin yhä enemmän suomalaista järjestelmää vastaan. Larmelan mukaan kyse oli kuitenkin pelkästään Yhdysvaltojen vastustamisesta eikä ainakaan hän huomannut, että mielenosoitukset olisivat mitenkään liittyneet sisäpoliittisiin kysymyksiin. Larmelan mukaan joukossa oli ihmisiä vähän jokaisesta radikaalista ryhmästä. Oli niitä, jotka tiesivät tarkkaan mihin kuuluivat mutta myös niitä, joille oli epäselvää mitä ryhmää edustaisivat. Larmela toteaa, että ”osa vaan hillui mukana siellä, ja oli siellä ihan mukavaa. Ei siinä sen kummallisempaa syytä ollut. Se oli aika spontaania.”¹⁶²

Von Bonsdorff toteaa, että mielenosoitusten uskollisimpia osallistujia olivat suojelupoliisin ”popliinimiehet”. Myös Larmela muistaa suojelupoliisin miehet poplareistaan, joiden ansiosta heidät oli helppo erottaa mielenosoittajien joukosta. Olssonin mukaan poliisit olivat aina kameroiden kanssa paikalla ja ”fotas niin pirusti”. Suojelupoliisi valvoi mielenosoittajia mutta järjestyspoliisille ongelmia aiheuttivat von Bonsdorffin mukaan etupäässä vastamielenosoittajat, joita saapui viikoittain paikalle yhä suuremmin joukoin. Ensimmäinen vastamielenosoitus oli organisoitu ensimmäisen Punaisen lauantain yhteyteen ja von Bonsdorffin mukaan nämä äärioikeistolaiset Vapaan Suomen Nuoret tulivat kesän kuluessa jatkuvasti aggressiivisemmiksi, mikä johtui hänen mielestään taustalla liikkuneiden ”harmaapäisten

¹⁶² Lindfors&Salo 1988, 55.

herrojen” harjoittamasta kiihotuksesta. Von Bonsdorff kuvaa äärioikeistolaiset nuoret vanhempien ihmisten ohjeista riippuvaiseksi ryhmäksi, joka kärsi asiantuntemuksen ja johdonmukaisuuden puutteesta.¹⁶³ Radikaalit sitä vastoin esiintyvät lukeneena ja päämäärätietoisena joukkona, joka ei tarvinnut ulkopuolista ohjailua.

Mielenosoituskesän käännekohdaksi muodostui Yhdysvaltojen kansallispäivänä järjestetty mielenosoitus. Vaikka kyse ei ollut Punaisesta lauantaista, mukana oli paljon samoja henkilöitä. FNL-ryhmä järjesti mielenosoituksen Etelärannan Rauhanpatsaalla. Myös Vietnamin ystävyiden komitea järjesti mielenosoituksen, ja ryhmän marssi päättyi puhetilaisuuteen samalle Rauhanpatsaalle. Tilaisuudessa maolainen Peter Nilsson poltti kotitekoisen Yhdysvaltojen lipun.¹⁶⁴ Von Bonsdorffin mukaan poliisi riensi paikalle estämään majesteettirikosta, ulkoministeri Karjalainen pyyteli hädissään anteeksi ja tapaus synnytti julkisen kohun. Von Bonsdorff kertoo mielenosoituspäivän olleen radikaaliliikkeen onnenpäivä muttei tarkemmin perustele näkemystään.¹⁶⁵ Tapausta on vaikea nähdä onnenpotkuna sillä siitä alkoi kehitys, joka hajotti Vietnamin sodan vastaista toimintaa ja radikaaliliikkeen yhtenäisyyttä entisestään. Kolme isoa vasemmistopuoluetta sekä Kokoomus ja Keskusta tuomitsivat lipun polton yksimielisesti. Tapaus merkitsi mielenosoitusten muuttumista yhä rajuimmiksi ja selvemmin maolaiseen ja anarkistiseen suuntaan. Tämä johti siihen, että maltillisemmat ryhmät, erityisesti sosiaalidemokraatit, vetäytyivät toiminnasta pois. Punaisten lauantaisten luonnetta muutti myös organisaattoreiden vaihtuminen. Liikehdinnän ideologeista Hynynen ja Huotari lähtivät armeijaan ja alkuperäisistä järjestäjistä vain Järvinen pysyi toiminnassa mukana kesän loppuun saakka. Toiminnan organisaattoreiksi alkoivat nousta yhä enemmän maolaiset Matti Puolakka, Jarmo Lavila ja Peter Nilsson.¹⁶⁶

Viimeiset Punaiset lauantaist iltoihin puolivälissä omistettiin pääasiassa imperialismiin kotimaisille ilmentymille. Kesän lopulla Punaiset lauantaist saivat voimakkaita maolaisia painotuksia. Jopa siinä määrin, että Kiinan suurlähetystö kiinnostui toiminnasta ja kutsui Mielen-

¹⁶³ von Bonsdorff 1986, 189-191, 234; Lindfors&Salon 1988, 55. Antti Kuusen mielestä yleisön aggressiivisuus näissä ”mielenosoitusten poikasissa” johtui siitä, että mielenosoittajien viestiä ei ymmärretty. Kuusi 1968, 127.

¹⁶⁴ Kastari 2001, 290-291.

¹⁶⁵ von Bonsdorff 1986, 42. Anteeskipyyntöön esittäjä ei ollut Ahti Karjalainen vaan hänen sijaisenaan toiminut opetusministeri Johannes Virolainen. Kastari, 2001 291.

¹⁶⁶ Kastari 2001, 291-292; 296-298.

osoituskesä -68:n aktiivit lähetystöön vierailulle.¹⁶⁷ Järvisen mukaan Punaiset lauantait kasvoivat viikko viikolta suuremmiksi ja poliisi oli niistä hyvin huolestunut. Hänen mielestään pelastukseksi tuli Tshekkoslovakian miehitys, joka katkaisi Vietnamin sodan vastaisen toiminnan vähäksi aikaa. Nyt alkoivat mielenosoitukset Neuvostoliiton lähetystöllä, jonne oli Järvisen mukaan huomattavasti helpompi saada väkeä kuin Yhdysvaltojen lähetystölle.¹⁶⁸

2.3.5. Aloha

Tshekkoslovakian miehitys keskeytti von Bonsdorffin mukaan varsinaisen Vietnam-toiminnan yli vuodeksi eteenpäin ja se käynnistyi uudelleen vasta marraskuussa 1969 nuorten maolaisten voimin.¹⁶⁹ Von Bonsdorff ei tarkemmin määrittele, mitä hän tarkoittaa varsinaisella Vietnam-toiminnalla sillä kuten hän itsekin kertoo, sodanvastainen toiminta jatkui jo syksyllä 1968. Syksyn ensimmäisen suuren Vietnamin sodan vastaisen mielenosoituksen järjesti FNL-ryhmä syyskuussa ja toinen laaja mielenosoitus järjestettiin lokakuussa Järvisen ja Vietnamin ystävyyden komitean johdolla. Näissä mielenosoituksissa radikaalit marsivat jälleen yhdessä.¹⁷⁰ Tämä uudelleenyhdistyminen voi olla syy siihen, miksi von Bonsdorff ei kerro tästä toiminnasta. Hänen rakentamaansa kuvaan vastakkaisista Vietnam-ryhmistä tämä yhteistoiminta ei sovi. Von Bonsdorff kertoo FNL-ryhmän yhdistyneen Tricontiin syksyllä 1968 ja esiintyneen vain elokuvateatteri ”Alohan taistelussa”.¹⁷¹ Yhteistoiminnasta kertomista kartteleva von Bonsdorff ei myöskään Alohasta kertoessaan tuo esille sitä, että tempaus oli kaikkien radikaalien keskeisten järjestöjen yhdessä järjestämä.¹⁷²

Radikaalit kävivät elokuvateatteri Alohaa vastaan, koska se päätti esittää Vietnamin sodasta kertovan elokuvan *Vihreät Baretit*, jota radikaalit pitivät Yhdysvaltojen propagandana. Radikaalit jakoivat ennen ensi-iltaa kaupungilla lehtisiä, joissaokuva tuomittiin. Elokuva vastustavia lehtisiä tuotiin myös elokuvateatteriin.¹⁷³ Von Bonsdorff kertoo, kuinka radikaalit menivät joukolla elokuvan ensi-iltaan marraskuussa 1968 tarkoituksenaan sabotoida näytöstä. Elokuvan alettua he alkoivat metelöidä niin, että esitys jouduttiin keskeyttämään.

¹⁶⁷ Kastari 2001, 299.

¹⁶⁸ Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.

¹⁶⁹ von Bonsdorff 1986, 199.

¹⁷⁰ Kastari 2001, 333.

¹⁷¹ von Bonsdorff 1986, 191.

¹⁷² Kastari 2001, 333.

¹⁷³ Kastari 2001, 333.

Von Bonsdorffin mukaan Alohan omistajan paikalle kutsumat poliisit tarkastivat yleisön mutta kaikki olivat nyt hiljaa. Esitystä jatkettiin, kunnes salissa räjähti pommi. Pommin heittänyt anarkisti Timo Larmela poistettiin teatterista. Poliisit myös kantoivat ulos tuoliinsa takertuneen Matti Puolakan, joka ei von Bonsdorffin kertoman mukaan malttanut olla huutamatta.¹⁷⁴ Von Bonsdorff antaa ymmärtää, että Puolakka olisi toiminut vastoin sovittua linjaa. Puolakan mukaan etukäteen oli kuitenkin sovittu, että poliisille pantaisiin vastaan mutta vain hän toimi näin. Puolakka olikin joukosta ainoa, joka tuomittiin poliisin törkeästä vastustamisesta.¹⁷⁵ Von Bonsdorffin mukaan radikaalit onnistuivat sabotoinnillaan venyttämään kahden tunnin esityksen neljän tunnin pituiseksi. Ensi-illan jälkeen elokuva pyöri teatterissa monta viikkoa ilman välikohtauksia.¹⁷⁶

Von Bonsdorff kertoo jakaneensa vielä viikko ensi-illan jälkeen teatterin lähistöllä lentoleh-tisiä. Tällöin syntyi yhteenotto jakajien ja poliisin välillä. Von Bonsdorff ja muutama muu mielenosoittaja vietiin kahakan seurauksena poliisilaitokselle. Von Bonsdorff kertoo radikaalien viettäneen Sofiakadun selleissä hilpeitä hetkiä. Kuulusteluista tuli pitkät, kun radikaalit pitivät poliiseille puheita muun muassa maailmantilanteesta. Von Bonsdorffin mukaan tarkoituksena oli antaa poliisille esimakua siitä, millainen tilanne tulevaisuudessa syntyisi, kun selleissä olisi satoja mielenosoittajia.¹⁷⁷ Von Bonsdorff kertoo siis vielä tässä vaiheessa uskoneensa liikkeen voimistumiseen tulevaisuudessa. Anarkisteihin kuulunut Arja Vanajas puolestaan toteaa havainneensa ryhmässä Alohan tapahtumien yhteydessä selvää rakoilua. Hänen mielestään ilmassa oli kilpailua siitä, kuka mitäkin uskalsi tehdä ja jotkut pitivät esityksen sabotointia liian pitkälle vietynä toimintana. Vanajaksen mukaan varsinkin Larmelan pomminheitto sai monet epäilemään, että toiminta oli mennyt jo liiaksi suoran toiminnan puolelle.¹⁷⁸

Tuomiot Alohan tapahtumista annettiin seuraavana keväänä. Puolakka sai kuusi kuukautta vankeutta ja muut tuomitut sakkoja.¹⁷⁹ Kovin tuomio langetettiin pommin heittäneelle Larmelalle, joka sai kahdeksan kuukauden kuritushuonetuomion. Larmela kertoo ihmetelleensä

¹⁷⁴ von Bonsdorff 1986, 178.

¹⁷⁵ Kastari 2001, 334.

¹⁷⁶ von Bonsdorff 1986, 178.

¹⁷⁷ von Bonsdorff 1986, 176-177.

¹⁷⁸ Lindfors&Salo 1988, 56.

¹⁷⁹ von Bonsdorff 1986, 178; Kastari 2001, 334.

vastareaktion rajuutta. Hänestä kahdeksan kuukauden kuritushuonetuomio oli kova rangaistus ”siitä, että sulla on ilotulituspaukku ja sä heität sen sinne että saa vähän tunnelmaa”.¹⁸⁰ Omassa puolustuspuheessaan von Bonsdorff katsoi poliisin syyllistyneen mielihyvävapauden rajoittamiseen estäessään kansalaisia jakamasta ”fasistiselle propagandalle” vastainformaatiota vaikka sitä hänen mielestään oli pidettävä Suomessa kansalaisvelvollisuutena. Von Bonsdorff uskoo radikaalien saaneen Alohon tempauksella hieman lisää huomiota ajamilleen asioille vaikkakin hän myöntää, että heidän ansiostaan elokuva sai myös ilmaista mainosta. Tärkeimpänä saavutuksena radikaalit pitivät von Bonsdorffin mukaan sitä, että he saivat todistettua, kuinka Suomessa voitiin ”käyttää poliisia turvaamaan USA:n sotapropagandan esittäminen”.¹⁸¹

2.3.6. Vietnam-toiminnan merkitys

Maailmalla oltiin kiinnostuneita Vietnamin sodasta ja vähitellen myös Suomessa herättiin asiaan. Rentola uskoo Vietnamin sodan radikalisoineen nuorisoa ja pakottaneen sen moraaliratkaisuun sillä ensimmäisenä televisiosotana sen raakuudet vaikuttivat ihmisiin erityisen syvästi.¹⁸² Odotukset Vietnam-toiminnan suhteen olivat Suomessa suuria, mutta täällä mielenosoitukset leimaantuivat ensisijaisesti Yhdysvaltojen vastaisiksi ja vasemmistolaisiksi. Ruotsissa, jossa Vietnamin sodan vastaiset mielenosoitukset keräsivät paljon väkeä, niiden ajateltiin olevan ensisijaisesti rauhan asialla.¹⁸³

Sekä von Bonsdorffin että Tuomiojan mielestä Vietnam-liike avarsi maailmankuvaa. Von Bonsdorffin mukaan Vietnamin sodan seurauksena radikaalit alkoivat pohtia kolmannen maailman ongelmia ja nähdä länsimaisen yhteiskunnan mätänä ja tuomittuna.¹⁸⁴ Cay Sevón uskoo Vietnam-toiminnan valmentaneen radikaaleja myöhempään toimintaan sekä taisteluun ja kansainvälisyyteen. Hän korostaa sitä, että Vietnamin sodan vastainen toiminta loi yhteenkuuluvuuden tunnetta eri maissa asuneiden nuorten välille.¹⁸⁵ Järvisen mukaan Vietnamin sodan vastainen toiminta antoi tyydytystä, koska sen avulla saatiin Vietnamin kysymys nostettua julkiseen keskusteluun. Järvinen toteaa, että heillä itsellään ei ollut voimaa

¹⁸⁰ Lindfors&Salon 1988, 55.

¹⁸¹ von Bonsdorff 1986, 179.

¹⁸² Rentola 1994, 8.

¹⁸³ Kastari 2001, 240-241.

¹⁸⁴ von Bonsdorff 1986, 197.

¹⁸⁵ Sevón 2000, 147.

eikä rahaa tuottaa tietoa. Hänestä he kuitenkin panivat lehdistön keskustelemaan asiasta ja sillä oli paljon suurempi merkitys kuin sillä, jos he itse olisivat jonkin artikkelin kirjoittaneet. Järvinen tunnettiin Suomessa ”barrikadimaisterina” ja hän toteaa, että se oli eräs syy siihen, miksi hän muutti Ruotsiin asumaan. Järvinen sanoo joutuneensa vuositolkulla leikkimään barrikadimaisteria. Hän toteaa, että ”pako Ruotsiin” oli ainut keino elää yksityistä elämää.¹⁸⁶

Vietnamin sodan vastaisen toiminnan muistelussa erottuu kaksi toisilleen vastakkaista linjaa. Osa näkee toiminnan ensisijaisesti poliittisena toimintana, jonka taustalla olivat Vietnamin tapahtumien lisäksi myös kotimaiset tekijät. Toisten mielestä kyse oli puhtaasti Yhdysvaltojen vastustamisesta ja usein vastustamisesta vastustamisen vuoksi. Toiset haluavat korostaa Vietnamin sodan merkitystä radikaalien maailmankuvan avartajina kun taas toisten kuvaus toiminnasta antaa mielikuvan sangen suunnittelemattomasta heilumisesta porukan mukana. Vietnam-toiminnan vaikutusten muistelu keskittyy niihin seurauksiin, joita toiminnalla koetaan olleen Suomessa. Protestoinnin vaikutusta itse sotaan ei juurikaan pohdita. Poikkeuksen tekee Salo todetessaan, että heidän protestointinsa oli turhaa.¹⁸⁷

2.4. Liikkeen hidas hajoaminen

Kuusikymmentäluvun lopulla radikaaliliike alkoi vähitellen kuihtua. Ensimmäinen isku liikkeelle oli Tshekkoslovakian miehitys, joka jakoi liikettä. Vaikka monet muistelijat pitivät Vanhan ylioppilastalon valtausta radikalismien huipentuma, nähdään se myös selvänä käännekohtana, jonka jälkeen mikään ei palannut ennalleen. Valtauksessa radikaaliliike koki voimansa mutta hajosi sen jälkeen nopeasti eri suuntiin. Viimeisenä yhteisenä ponnistuksena muistelijat pitivät Persian shaahia vastaan suunnattuja mielenosoituksia kesällä 1970.

2.4.1. Tshekkoslovakian miehitys

Neuvostoliitto miehitti Tshekkoslovakian elokuussa 1968. Miehitys oli von Bonsdorffin mukaan radikaaleille täydellinen yllätys.¹⁸⁸ Kalevi Suomela toteaa, että Sadankomitean kes-

¹⁸⁶ Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.

¹⁸⁷ Salo 1986, 326.

¹⁸⁸ von Bonsdorff 1986, 226, 230.

kuudessa Neuvostoliiton politiikkaa oli arvostettu. Väkivallattomuuden ihannetta ylläpitäneille sadankomitealaisille ”miehitys oli rysäys, joka kohdistui meidän kalleimpiin arvoihimme, joiden puolesta oli tehty työtä monta vuotta”. Suomelan mukaan nuorten vasemmistolaisten oli nyt pakko arvioida uudelleen suhteensa Neuvostoliittoon.¹⁸⁹ Kuultuaan miehityksestä von Bonsdorff yritti käynnistää FNL-ryhmän mutta yritys tyssäsi ryhmän taloudenhoitajaan, joka von Bonsdorffin tyrmistykseksi kannatti miehitystä ja ilmoitti, ettei FNL-ryhmän tilillä ollut rahaa. Von Bonsdorff kertoo, ettei hän tässä vaiheessa vielä ymmärtänyt, että miehitys tulevaisuudessa jakaisi puolueita, tuhoaisi liikkeitä ja rikkoisi ystävyysuhteita. Ensimmäisen miehityksenvastaisen mielenosoituksen järjesti jo päivällä Opiskelijoiden YK-liitto ja siihen osallistui suuri joukko radikaaleja. Von Bonsdorff toteaa, että poliisi oli hermostunut, koska panokset olivat tässä mielenosoituksessa suuremmat kuin yleensä. Mielenosoittajat tyytyivät kuitenkin pieneen painiotteluun poliisin kanssa ja lähtivät valmistelemaan suurempaa mielenosoitusta illaksi. Von Bonsdorffin mukaan radikaalien ensitavoite oli saavutettu, he olivat todistaneet periaatteidensa pitävän riippumatta siitä, miltä suunnalta ”hyökkäys” tulisi.¹⁹⁰

Von Bonsdorffin mukaan miehitys merkitsi monille viattomuuden kuolemaa kun taas toisilta se räjäytti tietoisuuden saumat. Hän uskoo miehityksen aiheuttaneen pelkoa maailmanrauhan puolesta ja pakottavaa tarvetta toimia. Von Bonsdorff kertoo Suomen hallituksen kommentoineen tapahtumia varovasti mutta toteaa radikaalien puhuneen suunsa puhtaaksi tiedotusvälineissä. Hän aavistelee pääministeri Koiviston olleen tyytyväinen siihen, että Neuvostoliiton lähetystölle ehtivät ensimmäisenä radikaalit, joilla oli ”jokin käsitys politiikasta”. Tällä von Bonsdorff tarkoittaa sitä, että Koiviston mielestä oli parempi etteivät paikalla olleet äärioikeistolaiset nuoret huutamassa ”pelkkää alkeellista ryssänvihauraaaaata”. Illan mielenosoituksessa Vapaan Suomen Nuoret olivat von Bonsdorffin mukaan jo paikalla ja seutu oli mustanaan poliiseja. Hetken mietittyään radikaalit päättivät lähteä Tshekkoslovakian lähetystölle, jossa heidät otettiin lämpimästi vastaan.¹⁹¹

¹⁸⁹ Suomelan haast. Hallman 1986, 67. Miehityksen vastaiset mielenosoitukset sekä mm. von Bonsdorffin, Järvisen, Suomelan ja Tuomiojan kommentteja miehityksestä ks. Ylimäärä, Tšekkoslovakian tilanne, 22.8.1968.

¹⁹⁰ von Bonsdorff 1986, 227-230.

¹⁹¹ von Bonsdorff 1986, 232-234.

Miehityspäivän muisteluun sisältyy von Bonsdorffilla pieni episodi, joka kuvaa erityisen hyvin hänen penseää suhtautumistaan eri mieltä oleviin. Von Bonsdorff kertoo istuneensa mielenosoituksen jälkeen joidenkin tuttaviansa kanssa Neuvostoliiton suurlähetystön lähellä sijainneessa ravintolassa ja kuunnelleensa pöydälle laittamastaan radiosta raportteja Tshekkoslovakiasta. Äkkiä keski-ikäinen mies oli tullut sulkemaan radion. Von Bonsdorff arvelee miehen olleen joko erakko tai ”Moskovan tien kulkija”, joka ei käsittänyt maailman kehityksen olleen vaakalaudalla. Erityisen pöyristyttävänä von Bonsdorff piti sitä, että mies kieltäytyi tiedosta. ”Käsittämätön nuija”, von Bonsdorff tiivistää.¹⁹²

Eri mieltä olevien tai eri asioista kiinnostuneiden mollaaminen on von Bonsdorffin teoksessa toistuva teema. Tshekkoslovakian miehityksen aikaisia tapahtumia muistellessaan von Bonsdorff haukkuu niin äärioikeistolaiset, maolaiset kuin tulevat taistolaisetkin. Hän kertoo Vapaan Suomen Nuorilla olleen selviä identiteettivaikeuksia ja heidän osoittaneen sekä asiantuntemuksen että johdonmukaisuuden puutetta. Von Bonsdorff toteaa, että illan mielenosoituksessa poliiseilla oli täysi työ ottaa kiinni äärioikeistolaisia ”yleensä hyvässä nousukännissä olevia yksittäissyöksiä”, jotka yrittivät ”heittää kiviä tai pulloja lähetystön pihalle”. Von Bonsdorffin mukaan illan mielenosoituksessa oli havaittavissa radikaalirintaman hajoaminen, kun miehitystä kannattaneet tulevat taistolaiset kulkivat erillään muista.¹⁹³ Kastarin mukaan von Bonsdorffin mainitsemien tulevien taistolaisten suhtautuminen miehitykseen ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa ollut selvä.¹⁹⁴ Von Bonsdorff väittää, että myös maolaiset olisivat olleet aluksi epävarmoja kannastaan ja pysytelleet erillään muista. Hän kertoo maolaisten siirtyneen äkkiä toiseen ryhmään saatuaan tiedon siitä, että Kiina ei hyväksynyt miehitystä.¹⁹⁵ Kastarin haastattelema Puolakka torjuu tämän jyrkästi. Puolakan mukaan maolaiset olivat alusta asti miehitystä vastaan ja jakoivat mielenosoituksessa lehtistä, jossa tuomitsivat miehityksen imperialistisena. Puolakka toteaa von Bonsdorffin valehtelevan muistelmissaan. Puolakan käsitys asiasta tuntuu loogisemmalta sillä maolaiset olivat jo edellisenä kesänä esittäneet Neuvostoliiton vastaisia mielipiteitä.¹⁹⁶ Olisi outoa, jos he Tshekkoslovakian kysymyksessä olisivat olleet Neuvostoliiton puolella. Von Bonsdorffin

¹⁹² von Bonsdorff 1986, 227-234.

¹⁹³ von Bonsdorff 1986, 233-234.

¹⁹⁴ Kastari 2001, 316.

¹⁹⁵ von Bonsdorff 1986, 234-235.

¹⁹⁶ Kastari 2001, 301, 316.

esittämien väitteiden taustalla lienee hänen negatiivinen suhtautumisensa maolaisiin ja halu mustamaalata heitä.

Vietnam-liikkeen toiminnasta kertoessaan von Bonsdorff jätti kertomatta tapahtumia, joissa eri radikaaliryhmät toimivat yhdessä. Tshekkoslovakian miehityksen yhteydessä hän kertoo 21. päivän mielenosoituksista mutta vaikenee seuraavan päivän tapahtumista. Seuraavana päivänä liikkeellä oli sekä oikeistolainen että vasemmistolainen kulkue, jotka lopulta mars-sivat yhdessä.¹⁹⁷ Koska von Bonsdorff haukkuu oikeistolaiset nuoret useaan otteeseen, ei tällaisesta yhteistoiminnasta kertomatta jättäminen ole tietenkään ihme mutta kertoo osaltaan siitä, että von Bonsdorffin muistelmat koostuvat hyvin tarkkaan valikoiduista tapahtumista.

Miehityksen yhteydessä osoitettiin von Bonsdorffin mielestä suomalaisen radikalismien mallisuus, radikaalit eivät koskaan halunneet vaarantaa Suomen ulkopoliittikkaa. Radikaalit eivät tehneet tätä hyväsydämyyttään vaan siksi, että von Bonsdorffin mukaan radikaalit olivat koko kuusikymmentäluvun ajan puolustaneet maan ulkopoliittista linjaa ”30-luvun taantumusta vastaan”. Von Bonsdorff uskoo, että vaikka miehitys merkitsi monelle viattomuuden kuolemaa, se ei kuitenkaan lannistanut optimismia. Usko maailman muuttamiseen eli von Bonsdorffin mukaan edelleen vahvana radikaalien parissa.¹⁹⁸ Toisaalta esimerkiksi Ytimessä ennustettiin syksyllä 1968 miehityksen merkitsevän uusvasemmistolaiselle aatteelle lopun alkua.¹⁹⁹ Tuomioja toteaa, että miehityksen kannattajia oli radikaalien joukossa todella vähän mutta taistolaisuuden nousu alkoi näkyä pian miehityksen jälkeen, kun aikaisemmin miehitystä arvostelleet julkisesti irtisanoutuivat aiemmista miehityksenvastaisista kannanotoistaan. Tuomiojan tuntema halveksunta näitä henkilöitä kohtaan tulee ilmi hänen todetessaan, että mielipiteen muuttamista edelsi korkeamman tietoisuuden saavuttaminen.²⁰⁰ Holmberg toteaa miehityksen vieneen kevään kaikilta kuusikymmentälukulaisilta. Hän kyselee, olivatko he olleet sokeita ja toteaa, että ainakin he olivat olleet idealisteja ja epäilee, että se on sama asia. Holmbergin mukaan elokuusta eteenpäin kuusikymmentälukulaiset eivät olleet enää sokeita, eivät ainakaan yhdessä. Heidän tiensä erkanivat tai ainakin haarau-

¹⁹⁷ Kastari 2001, 313.

¹⁹⁸ von Bonsdorff 1986, 227, 239-240.

¹⁹⁹ Kastari 2001, 341.

²⁰⁰ Tuomioja 1993, 81.

tuivat eri suuntiin.²⁰¹ Leo Lindstenin mukaan Tšhekkoslovakian miehitykseen sammuiivat kuusikymmentäluvun vapaat tuulet suomalaisessa vasemmistossa.²⁰²

2.4.2. Vanhan valtaus

Helsingin Vanhan ylioppilastalon valtaaminen on tapahtuma, joka nousee esille lähes kaikissa radikaalien muistelmissa. Sitä on muisteltu myös lehtien palstoilla ja televisiossa. Historiakuvassa valtauksesta on tullut jopa koko radikalismien symboli, ja Vanhan valtaaja on julkisuudessa ollut synonyymi kuusikymmentäluvun radikaalille.²⁰³ Historiakuvassa valtaus nähdään radikalismien huippuhetkenä mutta monien muistelijoiden mielestä se oli myös käännekohta, ja tapahtunut käänne oli radikalismille nimenomaan negatiivinen.

Vanhalla ylioppilastalolla oli määrä järjestää Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan (HYY) satavuotisjuhla marraskuussa 1968. Ainakin syyskuun lopulta lähtien kaupungilla liikkui huhuja, joiden mukaan osa opiskelijoista suunnitteli talon valtaamista juhlien estämiseksi. Huhut pitivät paikkaansa. Marraskuun puolivälissä valtausta suunnitelleet pitivät kokouksen, jossa luotiin valtauksen organisoinut Ylioppilaat-Studenterna -liike. Syksyn aikana kapinamielialaa lietsottiin Aviisin ja Ylioppilaslehden palstoilla ja hieman ennen valtausta ilmestyi Antti Kuusen kirja ”*Ylioppilaitten vallankumous*”, jossa Kuusi yllytti opiskelijoita ryhtymään suoraan toimintaan. Ylioppilaat-Studenterna -liike halusi järjestää pääjuhlaa edeltävänä iltana Vanhalla keskustelutilaisuuden mutta ylioppilaskunnan hallitus päätti olla luovuttamatta tilaa sillä se pelkäsi opiskelijoiden jäävän taloon. Ylioppilaat-Studenterna -liikkeen edustajat menivät paikalle mutta totesivat ovien olevan lukossa, keskustelutilaisuus oli siirretty muualle. Opiskelijat menivät sisälle väkisin ja valtasivat talon. Valtaajat kieltäytyivät poistumasta paikalta ja seuraavana päivänä HYY:n hallitus päätti siirtää pääjuhlan Konservatoriolle.²⁰⁴

Von Bonsdorffin mukaan valtausta oli alettu suunnitella jo edellisenä keväänä. Innoittavina esimerkkeinä olivat toimineet Pariisin toukokuu ja Tukholman Kårhusetin valtaus.²⁰⁵ Myös

²⁰¹ Holmberg 1999, 208.

²⁰² Lindsten 1985, 170.

²⁰³ Ks. esim. Nieminen 2001.

²⁰⁴ Kastari 2001, 335-338.

²⁰⁵ von Bonsdorff 1986, 10.

Klaus Mäkelä korostaa kansainvälisten vaikutteiden merkitystä. Hänestä valtaus oli hyvin suunniteltu näennäistapahtuma, jonka laukaissut ristiriita jouduttiin keksimällä keksimään.²⁰⁶ Samaa mieltä on Larmela, jonka mielestä Suomessa piti vallata jotain, koska muuallakin oli tehty niin.²⁰⁷ Peter von Baghin (s. 1943) mukaan radikaalit yrittivät juosta nopeasti kiinni kaiken sen, mikä tuntui menetetyltä. Radikalismi kuohui ympäri Eurooppaa ja suomalaiset opiskelijat pelkäsivät jäävänsä kelkasta.²⁰⁸ Von Bonsdorff kertoo valtauksen taustalla olleen paljon muitakin syitä kuin ulkomailta saadut esimerkit. Hänen mukaansa opiskelijat olivat tyytymättömiä yliopistoon ja sen antamaan opetukseen. Suurten ikäluokkien tulo yliopistoihin oli aiheuttanut tilanpuutetta, opettajia oli liian vähän ja heidän ”henkinen perustansa” oli täysin erilaisessa Suomessa kuin missä kuusikymmentäluvun opiskelijat elivät. Tyytymättömiä oltiin myös ylioppilaskuntaan, jonka nähtiin vain hoitavan liiketoimiaan ja juhlivan. Von Bonsdorffin mukaan satavuotisjuhla nähtiin tapahtumana, ”jonka ylioppilaspolitiikan kerma viettää...Vallan ja Suuren Rahan seurassa. Ja kadun ylioppilas katselee ulkopuolelta ikkunoista sisään.” Syynä valtaukseseen Von Bonsdorff mainitsee myös maailmantilanteen, joka oli radikaalien mielestä sellainen, että ”Suomenkin pitäisi osoittaa jonkinlaista vastuuntuntoa!”²⁰⁹

Von Bonsdorffin kuvaus varsinaisesta valtauksesta on värikäs. Hänen mukaansa Vanhan Ylioppilastalon edusta oli mustanaan väkeä kun ”Aika” lähestyi. Kaikki odottivat, että ”Jotakin Tapahtuu”. Poliisi yritti hajottaa joukkoa ja tunnelma oli kireä. Von Bonsdorff kertoo, että päivällä jaetuissa lentolehtisissä oli kerrottu poliisin kehottaneen silmäklinikkaa olemaan valmiina kyynelkaasupotilaita varten. Ylioppilaskunnan hallitus oli ”neuvotellut poliisin kanssa keinoista estää Vanhan valtaus – estää ylioppilaita käyttämästä omaa taloaan!” Von Bonsdorff kertoo, kuinka ikkuna lyötiin rikki ja joukko tulvi sisälle taloon vaikka ”hallituksen palkkaamat gorillat” kävivät väkivalloin valtaajia vastaan. Von Bonsdorff saapui paikalle, kun talo oli jo vallattu. Hänet oli kutsuttu paikalle puhumaan. Von Bonsdorff korostaa olleensa valtaajia vanhempi, kuuluneensa edelliseen sukupolveen.²¹⁰

²⁰⁶ Tv-uutiset, 25.11.1998.

²⁰⁷ Lindfors&Salon 1988, 57.

²⁰⁸ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

²⁰⁹ von Bonsdorff 1986, 9-10, 13.

²¹⁰ von Bonsdorff 1986, 9-11, 14; Lukulamppu, Kultainen, kultainen 60-luku, 22.10.1986.

Muistelmiensa perusteella von Bonsdorff oli kuitenkin täysillä mukana valtauksessa. Hän kuvaa valtauksen etenemistä pikkutarkasti ja saa sen vaikuttamaan lähes sotatapahtumalta. Se lienee tarkoituskin sillä sotaan ja vallankumoukseen liittyvät viittaukset vilisevät kuvauksessa. Von Bonsdorff kertoo, kuinka salin seinille ilmestyi jostakin kaksi julistetta. Toisessa Fidel Castro ”tähyisi joukkoa” Sierra Maestran huipulta ja julisteessa luki ”Comandante en Jefe: Ordene! – Ylipäällikkö, anna käsky!”, toisessa julisteessa Che Guevaran kasvot ilmoittivat ”tämä hetki on taistelua, tulevaisuus on meidän”. Von Bonsdorffin mukaan tiedot ”ylioppilaskunnan hallituserrojen liikkeistä” tuntuivat yhtä merkittäviltä kuin ”raportit panssarikolonniin liikkeistä Petrogradin öisillä kaduilla”. Tunnelma toi ”helposti mieleen tunnelman vaikka Talvipalatsissa vuonna 1917”. Von Bonsdorff kertoo, että hän oli ottanut mukaansa yölukemiseksi ”tunnelmaa enteillen” Venäjän vallankumouksesta kertovan kirjan. Valtaukselta toisena päivänä poistuneita keskustan ja liberaalien edustajia hän haukkuu kurjiksi rintamakarkureiksi.²¹¹ Kun kommenttina von Bonsdorffin kertomukseen valtaukseseen myös osallistunut Tuomioja on todennut valtauksen olleen ”pseudotapahtuma jonka muisteleminen Kansa taisteli – miehet kertovat hengessä on lähinnä hupaista”.²¹²

Keskustan ja liberaalien edustajat jättivät valtauksen toisena päivänä, koska heidän mielestään alkuperäiset tavoitteet oli hylätty ja vasemmistolaiset siirsivät puheita entistä yhteiskunnallisempiin aiheisiin.²¹³ Myös von Bonsdorffin mukaan eri ryhmillä ilmeni hyvin erilaisia näkemyksiä valtauksen päämääristä. Von Bonsdorff kritisoi anarkistien käyttäytymistä valtauksen aikana. Hänen mielestään anarkistit halusivat yöllä vain ”laulaa, juoda ja rakastella”, ja järjestyskaartilla oli vaikeuksia pitää heidät kurissa.²¹⁴ Anarkisteihin kuulunut Arja Vanajas uskoo, että opiskelijoilla oli selvä käsitys valtauksen syistä. Hän ei usko, että syyt juurikaan liittyivät ylioppilaspolitiikkaan. Vanajaksen mielestä oli itsestään selvää, että myös anarkistit osallistuivat tapahtumaan, jota he pitivät vallankumouksellisena. Vanajas kertoo, että kun anarkistit kuulivat huhun Vanhan valtaukselta, he halusivat olla ensimmäi-

²¹¹ von Bonsdorff 1986, 15-16, 23-25.

²¹² Tuomioja 1993, 55.

²¹³ Kastari 2001, 338.

²¹⁴ von Bonsdorff 1986, 20, 24.

sinä paikalla. Anarkistit ajattelivat toteuttavansa valtauksen, koska opiskelijaporukka oli ”aika lälläriä”.²¹⁵

Vanajas toteaa saaneensa valtauksen aikana opiskelijoilta kritiikkiä siitä, että heidän menettelytapansa olivat liian anarkistisia. Lennu Leinonen kertoo, että hän ei valtauksesta muista paljoakaan mutta muistaa kuitenkin olleensa paikalla koko yön ja syöneensä näkkileipää. Hän muistelee, että yliopiston poliittinen siipi piti tapahtumaa jotenkin kasassa ja puheitakin pidettiin mutta uskoo, että suurin osa porukasta oli paikalla pelkästään bailaamassa. Matti-juhani Koponen toteaa olleensa noihin aikoihin enemmän uppoutunut villamyssyysnä alla olleeseen maailmaan eikä siksi muista juurikaan mitä tapahtui. Valtaukseseen hän kuitenkin muistaa osallistuneensa ”sen yleisen melskeen mukana jotenkin mutta ihan passiivisena”. Anarkistit myivät valtauksessa Ultra -lehtensä painotuoretta esikoisnumeroa. Vanajas kuvaa lehdenmyyntiään näin: ”Myytiin Ultraa siellä ja huudeltiin jotain anarkistisia sloganeita ympäriinsä. Siellä oli uskomattomia poliittisia intrigejä. Kun mä myin Ultraakin, joku yritti suunnilleen repiä mua, että ’pois siitä, kauhee anarkisti’, niinku kauheen peloissaan. Mistä tietysti minä nautin suunnattomasti.” Leinosen mukaan anarkisteihin suhtauduttiin poliittisissa tilaisuuksissa yleensä karsaasti: ”Se jengi oli jollain lailla saatanan ryppyotsaista. Emmä tullu yliopistollakaan toimeen niiden tyyppien kanssa. Meillä oli ihan oma ryhmä joka istui siellä vanhan puolen kuppilassa litkimässä olutta. Riemuylioppilaat.”²¹⁶

Von Bonsdorffin mukaan Vanhan valtaus oli radikalismien kohokohta, jossa kaikki suunnat ja liikkeet yhtyivät. Hänestä opiskelijat kokivat valtauksen aikana olevansa osa maailmanliikettä ja osa imperialisminvastaista toista rintamaa.²¹⁷ Toinen rintama viittaa kuusikymmentäluvun radikaalien omaksumaan ajatukseen kahdesta imperialismin vastaisesta rintamasta, joista ensimmäisen muodostivat kehitysmaiden vapaustaistelijat ja toisen teollisuusmaiden sisäinen oppositio.²¹⁸ Vanhan valtauksessa ei von Bonsdorffin mielestä ollut kyse mistään ”frakkijuhlasta” vaan valtaajat olivat ”mukana tekemässä historiaa”. Valtaus oli ”uuden julkisuuden monumentaalinen ilmentymä”, joka kosketti kaikkia ja jonka jälkeen

²¹⁵ Lindfors&Salo 1988, 56-57.

²¹⁶ Lindfors&Salo 1988, 57-59.

²¹⁷ von Bonsdorff 1986, 10, 24, 30, 40.

²¹⁸ von Bonsdorff 1986, 10, 24, 219; Kastari 2001, 388.

maailma ei koskaan voisi palata aivan entisenlaiseksi.²¹⁹ Kokemus oli voimakas myös Mäkelän mielestä. Mäkelä toteaa, että hän mielellään soisi ”jokaiselle sukupolvelle edes yhden hetken, jolloin maailma on auki, jolloin kaikki on mahdollista”.²²⁰

Valtauksen aikana valtaajat julistivat vallankumouksen yliopistolla alkaneen.²²¹ Von Bagh toteaa, ettei kyseessä mitenkään voinut olla vallankumous. Myös Marianne Laxen (s. 1945) pitää puheita vallankumouksesta liioiteltuina. Hänestä valtaus oli vallanpitäjiä vastaan tähdätty mielenosoitus. Samoilla linjoilla Laxenin kanssa oli Matti Viikari (1943-1994), jonka mukaan valtauksen tarkoitus oli ”ärsyttää porvaria niin, että porvari saataisiin ajattelemaan uudestaan suomalaisista ja kansainvälisistä asioista”. Myös Matti Wuoren mielestä jokin muu sana kuin vallankumous kuvaisi tapahtumaa paremmin. Hänestä kyseessä oli antiautoritaarinen kapina.²²² Von Bonsdorffin mielestä vallankumous oli kuusikymmentäluvulla saanut hyvin positiivisen sisällön käsitteenä ja se oli joka paikassa esillä. Hänen mukaansa sillä ei kuitenkaan tarkoitettu välttämättä mitään ”talvipalatsien valtaamista” vaan perusteellista muutosta.²²³ Von Bonsdorff vaikuttaa näin pehmentävän muistelmissaan esittämänsä valtauksen kuvausta. Muistelmissaanhan hän yhdisti valtauksen nimenomaan Talvipalatsin valtaamiseen.

Arvo Salo ei näe valtauksessa mitään positiivista. Salo kertoo muistelmissaan, että Vanha vallattiin hetkellä, jolloin hänen ”piti päästä Vanhalle Kekkosen kanssa samaan riviin, ellen vaakasuoraan niin pystysuoraan”. Juhlat siirrettiin Konservatoriolle mutta sinne Salo ei lähtenyt. Hän kertoo hakeutuneensa turvalliseen joukkoon, tuttuun kapakkaan.²²⁴ Televisio-ohjelmassa Salo kertoo ”etsiytyneensä yksinäisyyteen, pukeutuneensa frakkiin ja tuhkaan”. Yhtä kaikki, Salolle valtaus merkitsi kuusikymmentäluvun loppua. Salon mukaan tuona päivänä katosi suurin osa hänen idealismistaan eikä hänellä ollut haluja kuunnella ”uudentyyppisiä demagogeja”, jotka ”käänsivät päälaelleen pari vuotta aikaisemmin hyväksymänsä ihanteet”. Salo viittaa *Lapualaisoopperaan*. Hän toteaa, että *Lapualaisoopperan* henkilöitä

²¹⁹ von Bonsdorff 1986, 15, 30.

²²⁰ Tv-uutiset, 25.11.1998.

²²¹ von Bonsdorff 1986, 22.

²²² A-studion rapotti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

²²³ A-studion rapotti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989. Vallankumous-käsite 1960-luvulla ks. Alapuro 2003, 549-561.

²²⁴ Salo 1986, 323.

halveksittiin panemalla heidät puhumaan kiihkolla suorasta toiminnasta ja nyt kaikkia yllytettiin suoraan toimintaan. Salon mielestä Vanhan valtauksen henki erosi merkittävästi *Lapualaisopperan* ensi-illan hengestä. Ensi-illassa oli puhuttu lempeyden ja sallivuuden kieltä mutta valtaajat yrittivät väkivaltaisuutta.²²⁵ Ilkka-Christian Björklund (s. 1947) suhtautuu valtaukseseen hyvin samalla tavalla kuin Salo. Hänen mielestään valtaus ja koko vuosi 1968 olivat kuusikymmentäluvun taitekohta vaan ei huippu. Björklundin mukaan vuosikymmenen huippu oli *Lapualaisopperan* ensi-ilta, joka hänestä oli suvaitsevan radikalismien riemuhetki.²²⁶

Von Bonsdorffin mukaan valtauksen jälkeen liikkeet hajosivat eri suuntiin eikä mikään ollut enää entisellään. Hän kertoo ajatelleensa, että sukupolvi oli vaihtumassa mutta kesti kauan ennen kuin tiedettiin, mihin suuntaan radikaaliliike kääntyi.²²⁷ Tuomioja näkee valtauksen vedenjakajana, joka ”päätti radikalismien viattoman iloisen anarkian ja hippiaatteen vaiheen”. Valtauksen jälkeen ”vallankumouksen ilottomat teoreetikot...sysäsivät syrjään anti-autoritaarisen vallankumouksen”.²²⁸ Hynynen mielestä valtaus oli spontanismin huipentuma, jonka jälkeen alkoi tiukempien konseptioiden etsintä.²²⁹ Underground-liikkeeseen kuuluneen Peter Widénin mielestä valtaus oli kohokohta, jonka jälkeen radikalismi oli ”vähän taitettu ja kynnet leikattu niinkuin kissalta. Siitähän alkoi yleinen 70-luvun apatia niinkuin mä koin – ja koen vieläkin...”²³⁰

2.4.3. Shaahin vierailu

Viimeisen kerran radikaaliliike kokosi voimansa kesällä 1970 Persian shaahin Reza Pahlavin Suomen-vierailun aikana järjestettyihin shaahinvastaisiin mielenosoituksiin.²³¹ Mielenosoitukset johtivat koviin yhteenottoihin poliisin ja mielenosoittajien välillä, mikä von Bonsdorffin mukaan oli merkki siitä, ettei poliisi hallinnut tilannetta ja unohti aiemmin oppimansa. Von Bonsdorff laati mielenosoituslennäkin pohjatekstin muttei osallistunut mielenosoituksiin. Hän lähti Bulgariaan ja kertoo nähneensä shaahin lentokentällä tämän saapu-

²²⁵ Lukulamppu, Kultainen, kultainen 60-luku, 22.10.1986.

²²⁶ Björklund 1988, 15.

²²⁷ von Bonsdorff 1986, 40-41.

²²⁸ Tuomioja 1993, 55.

²²⁹ Hynynen 1983, 86.

²³⁰ Lindfors&Salo 1988, 58.

²³¹ von Bonsdorff 1986, 307; Lipponen 1993. Mielenosoitukset ks. Suominen 1997, 210-211.

essa Suomeen. Silloin von Bonsdorffin mieleen tuli saksalainen opiskelija Benno Ohnesorg, jonka poliisi ampui shaahinvastaisessa mielenosoituksessa Berliinissä vuonna 1967. Von Bonsdorffin mielestä juuri Ohnesorgin kuolema oli syynä kuusikymmentäluvun rajuun loppuun Länsi-Euroopassa. Von Bonsdorff katsoi parhaaksi pysyä poissa mielenosoituksista, koska oli aiemmin joutunut auto-onnettomuuteen, josta ei ollut vielä täysin toipunut. Hänestä oli epätodennäköistä, että hän mahdollisessa yhteenotossa olisi malttanut pysyä sivussa.²³² Väläyttämällä Ohnesorgin kuolemaa von Bonsdorff jälleen kytkee suomalaisen liikehdinnän osaksi eurooppalaista kokonaisuutta.

Tuomioja kertoo osallistuneensa shaahinvastaiseen toimintaan nuoren kaupunginvaltuutetun ominaisuudessa. Tuomioja kumppaneineen järjesti mielenosoituksen Esplanadille vierailuohjelmaan kuuluneen juhلالounaan aikana. Mielenosoituksen aikana poliisin ja mielenosoittajien välillä syntyi erimielisyyttä mielenosoituspaikasta. Tuomioja kertoo, että hermostunut poliisi ratkaisi asian pidättämällä hänet, Ilkka Taipaleen ja Ilkka-Christian Björklundin. Muut mielenosoittajat tönittiin kauemmaksi, pois shaahin näköpiiristä. Tuomiojan mukaan tapaus synnytti kohua sillä suomalaiset eivät olleet tottuneet mieltään osoittaviin kansanedustajiin, saati heidän pidättämiseensä. Mielenosoitus myös yhdistettiin seuraavien vierailupäivien ”poliisimellakoihin, joissa rauhallisia mielenosoittajia hakattiin säälimättä”. Tuomiojan mukaan hän sai toiminnastaan paljon negatiivista palautetta, minkä hän uskoo johtuneen osaltaan siitä, että ”mielenosoituksemme kohde oli...paitsi häikäilemätön diktaattori, suuri naistenlehtisankari”. Oikeudessa Tuomiojaa ja Björklundia vastaan nostettu syyte hylättiin, mikä Tuomiojan mielestä osoitti, että heidän kansalaisoikeuksiaan oli pidätyksellä loukattu. Tuomiojan mukaan mielenosoitusten tapahtumat johtivat keskusteluun, jonka seurauksena uusittiin mielenosoituksiin tottumattomien poliisin koulutusta. Tapaus johti myös ”epäviralliseen yhteydenpitoon poliisin ja mielenosoituksia järjestävien liikkeiden kanssa perustuslain suojaaman mielenosoitusoikeuden käyttämisen pelisäännöistä”.²³³

Taipaleen kertoessa shaahinvastaisista mielenosoituksista mukana on itsekritiikkiäkin. Hän toteaa, että mielenosoituksien tulisi olla spontaaneja, ja heidän kaltaisiaan ”kyltti kädessä seisojia” on pilvin pimein.²³⁴ Taipaleen näkemys mielenosoituksista on muuttunut sitten

²³² von Bonsdorff 1986, 308-309.

²³³ Tuomioja 1993, 103.

²³⁴ Ykkösen aamu-tv, 1.3.2000.

kuusikymmentäluvun, jolloin hän korosti, että mielenosoitusten tuli olla tarkoin ennalta suunniteltuja.²³⁵ Taipale toteaa, että shaahinvastaisten mielenosoitusten jälkeen olisi pitänyt olla viikoittain osoittamassa mieltä jotakin asiaa vastaan. Hän kertoo, että heillä oli mielenosoituksessa mukana kyltti, jossa kritisoitiin Helsingin kaupungin shaahille järjestämää lounasta toteamalla: ”Ateria shaahille, lautanen Persian verta.” Taipale perustelee näkemystä muun muassa sillä, että Ohnesorg oli juuri tapettu. Kuten edeltä on käynyt ilmi Ohnesorg ammuttiin kuitenkin jo vuonna 1967. Myös Taipaleen mukaan poliisi provosoi mielenosoittajia tahallaan. Poliisin tekemät kuulustelut Taipale näkee tarpeettomina hommina, koska tapaus ei hänenkään kohdalla johtanut edes rikosrekisterimerkintään. Taipale vähättelee tapahtunutta ja ihmettelee, miksi shaahinvastaisessa mielenosoituksessa kuvattu pätkä, jossa Taipale ja Tuomiojaa raahataan poliisiautoon tulee ”aina kerran vuodessa telkkarista”.²³⁶

Myös asianajaja Matti Wuori oli mukana shaahinvastaisissa mielenosoituksissa. Hän kertoo pysytelleensä hieman sivussa tapahtumista. Wuori ei halunnut joutua pidätetyksi, koska arveli joutuvansa myöhemmin puolustamaan mielenosoittajia. Taipale ja Tuomioja nostavat esille vain oman pidätyksensä mutta Wuori kertoo hoitaneensa tapauksen tiimoilta 120 juttua. Wuoren mukaan myös poliisin toimintaa mielenosoitusten aikana tutkittiin mutta juuri mitään seuraamuksia poliisille ei tullut. Vaikka kuva-aineistoa oli paljon, väärin toimineita poliiseja ei kyetty tunnistamaan. Järjestelmän vastaus mielenosoittajille oli Wuoren mielestä raju. Hänestä kyse oli kansalaisvapauksien käytöstä, johon järjestelmä vastasi hyvin raa'alla tavalla. Mielenosoittajia pamputettiin ja puolustuskyvyttömien ihmisten päälle ajettiin moottoripyörillä. Wuoren mukaan ”ei katsottu kokonaisuutta, onko tämä oikeusvaltion, demokraattisen yhteiskunnan tapa suhtautua eri mieltä oleviin...” Wuori kertoo, että myös presidentti Kekkonen oli sydämistynyt poliisin menettelystä mutta toi mielipiteensä esille vain yksityisesti.²³⁷

Historiakuvassa radikalismien esitetään olleen yhtenäinen Tshekkoslovakian miehitykseen saakka. Miehitys repäisi liikettä mutta Vanhan valtaus tuntui kuitenkin monista radikalismien

²³⁵ Ks. Taipale 1995, 138-140. Kirjoitus on alun perin julkaistu 1968.

²³⁶ Ykkösen aamu-tv, 1.3.2000. Taipaleen tarkoittama mielenosoituksessa kuvattu nauha on Ajankuva, Shaahiparin vierailu, 25.6.1970.

²³⁷ Titanicin kansituolit 1993, 158; Wuori 1995, 190; Yhden illan pysäkki, 13.11.1993.

huipentumalta. Muistelijoiden mukaan liikkeet kokosivat viimeisen kerran rivinsä shaahin-vastaisiin mielenosoituksiin, joista tuli liikkeen lopulliset hautajaiset. Vuosikymmen vaihtui eikä yhden asian liikkeistä jäänyt jäljelle muita kuin Sadankomitea ja Marraskuun liike, jotka nekin olivat menettäneet luonteensa liikkeenä jo vuosia aiemmin. Liikkeelle on näin luotu tarina, joka pitää sisällään liikkeen synnyn, toiminnan huippukohdiksi koetut hetket ja hiljaisen hiipumisen. Liike ei kuitenkaan ollut yhtenäinen enää Tšhekkoslovakian miehityksen aikana kuten muistelijat asian esittävät vaan erityisesti marssijoiden ulosmarssi Sadankomiteasta oli jakanut liikettä jo vuonna 1966. Muistelijat kyllä kertovat eriseuraisuudestaan marssijoiden kanssa mutta rakennettu historiakuva perustuu silti nimenomaan luodulle yhtenäisen toiminnan illuusiolle.

3. RADIKALISMIN OLEMUS

Radikaaliliikkeen keskeisinä koettujen tapahtumien rinnalla kuusikymmentäluvun historiakuvassa kulkee tarina radikalismien olemuksesta eli muistelijoiden käsitys siitä, mistä radikalismissa oli pohjimmiltaan kyse. Siihen kuuluvat näkemykset liikkeen syntyyn ja hiipumiseen johtaneista syistä, käsitykset liikkeen pyrkimyksistä ja saavutuksista sekä radikaalien aatemaailman erittely.

3.1. Radikalismien syyt

Kuusikymmentäluvun radikalismia käsittelevä tutkimus on pyrkinyt etsimään selitystä sille, miksi radikalismi syntyi ja mikä teki juuri kuusikymmentäluvusta radikalismien vuosikymmenen. Myös kuusikymmentälukulaiset ovat pohtineet tätä kysymystä. Tuomioja toteaa, että kaikissa selitysrityksissä on ollut puutteita ja hän epäilee, ettei pätevän kokonaisselityksen luominen kenties ole edes mahdollista.²³⁸ Muistelujen pohjalta tärkeimmiksi tekijöiksi radikalisoitumisen taustalla nousevat nuorison syntyminen, sukupolvien välinen kuilu ja erilaiset aatemaailman radikalisoitumiseen vaikuttaneet tekijät.

²³⁸ Tuomioja 1993, 25.

3.1.1. Itsenäisen nuorison synty

Tuomioja pitää radikalismien nousussa oleellisena tekijänä sitä, että nuorisosta tuli kuusikymmentäluvulla ensimmäistä kertaa sekä taloudellisesti että tiedollisesti itsenäinen ryhmä. Taloudellista itsenäisyyttä edesauttoi yleisen hyvinvoinnin kasvu, minkä seurauksena myös nuorisolla oli kohtuullisesti omaa rahaa käytössään. Koska nuorilla oli rahaa, markkinat ryhtyivät kehittämään erityisesti nuorille suunnattuja hyödykkeitä. Tuomioja pohtii, syntykö nuorisokulttuuri nuorisomarkkinoinnin seurauksena vai päinvastoin, ja toteaa liikkeen olleen kaksisuuntainen. Lämpimurtovaiheeseen uusi nuorisokulttuuri oli kuitenkin vielä ”pitkälti omasyntyistä ja -ehtoista, jopa kapinallista”. Tuomiojan mielestä markkinat alkoivat kuitenkin nopeasti hyödyntää nuorisokulttuuria omiin tarkoituksiinsa. Hän toteaa, että kaupallistuvassa Suomessa markkinointi ei enää samalla tavalla kuin ennen kunnioittanut perinteisiä arvoja ja vanhempien hyväksymiä kasvatuserityksiä.²³⁹ Vaikka Tuomioja pitää kulutusyhteiskunnan syntyä yhtenä syynä erillisen nuorison muotoutumiseen, hän toisaalta näkee radikalismien reaktion juuri kulutusyhteiskunnan kaupallisuutta ja aatteettomuutta vastaan.²⁴⁰

Tuomioja uskoo, että radikalismia ruokki myös nuorten tiedollisten valmiuksien mahdollistama tietoisuuden kasvu. Televisio avasi maailmankuvan nopeasti globaaliksi ja antoi tietoa asioista, joista ei aiemmin ollut tiedetty. Tuomiojan mukaan nuoret olivat vanhempia ihmisiä valmiimpia ottamaan uutta tietoa vastaan ja hyväksyivät helposti sen kansainvälisen luonteen. Tietoisuuden kasvu antoi nuorisolle mahdollisuuden itsenäiseen ajatteluun ja toimintaan. Kriisiin ajaututtiin, kun perinteiset kasvatuserityksi- ja koulutusinstituutit eivät huomioineet nuorison suhteellista taloudellista ja tiedollista itsenäisyyttä. Konflikti aktiivisimpien nuorten ja kasvatuserityksien välillä olikin Tuomiojan mielestä väistämätön. Tuomioja korostaa sitä, että nuorisosta tuli nimenomaan erillinen ryhmä, ei luokka. Hän kritisoi marxismiin päätyneiden kuusikymmentälukulaisten yrityksiä soveltaa luokka-analyysia opiskelijaradikalismien nousuun. Tuomiojan mukaan näissä yrityksissä opiskelijat on kuvattu ”proletariaatinsukaiseksi luokaksi”, koska he joutuivat suurten ikäluokkien aiheuttamassa paineessa kilpailemaan opiskelu- ja työmahdollisuuksista. Hän toteaa, että korkeakoulu-

²³⁹ Tuomioja 1993, 26.

²⁴⁰ Häyrynen 1986, 31-32.

opetuksen massoituminen epäilemättä loi osaltaan radikalismiin edellytyksiä mutta se ei ollut ilmiön riittävä tai edes välttämätön edellytys.²⁴¹

Tuomiojan mukaan erilliseksi ryhmäksi muotoutunut nuoriso koki itsellään olevan oikeuksia, voimaa ja mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin.²⁴² Radikaalit kokeilivat rajoja ja pyrkivät murtamaan käyttäytymisen säätelyä, jota siihen asti oli pidetty täysin normaalina.²⁴³ Radikalismiin liittyi vahva usko siihen, että kaikki oli mahdollista. Tuo voima kumpusi Tuomiojan mielestä uskosta asian oikeutukseen.²⁴⁴ Radikaalien yhteiskunnallisen toiminnan itsestään selvä lähtökohta kuusikymmentäluvulla oli se, että yhteiskuntaan voidaan vaikuttaa. Nuoret uskoivat, että yhteiskunnallisia epäkohtia oli mahdollista poistaa yhteiskunnallisella toiminnalla.²⁴⁵ Myös Kati Peltola korostaa nuorten uskoneen yhteiskunnan muuttamisen mahdollisuuteen. Hänen mukaansa nuoret luottivat valtiovaltaan ja ajattelivat, että sen kuului tehdä nuorten vaatimia asioita.²⁴⁶

3.1.2. Sukupolvien välinen kuilu

Tuomiojan mielestä nuorten konfliktia kasvattajainstituutioiden kanssa syvensi entisestään kuusikymmentälukulaisten ja vanhempien sukupolvien erilainen kokemustausta. Hän korostaa sitä, että kuusikymmentälukulaiset olivat ensimmäinen sukupolvi, joka ei jakanut edeltäneiden sukupolvien sodan ja jälleenrakennuksen kokemuksia.²⁴⁷ Taipale pitää keskeisenä tekijänä konfliktin synnyssä juuri sodan aiheuttamaa sukupolvien välistä kuilua. Hänestä oleellista oli se, että kuusikymmentäluvulla vastakkain asettui kaksi erilaista maailmankuvaa: ”Sodan käyneen sukupolven kuva sodasta ja sukupolven, joka ei ollut nähnyt sotaa.” Samalla laitettiin vastakkain näiden sukupolvien erilainen tahto. Taipaleen mielestä radikalismissa oli kyse nimenomaan tahtojen välisestä taistelusta.²⁴⁸ Myös Hynysen mielestä radikalismiin taustalla oli tarve sanoutua irti oman sotansa muistoissa eläneestä suku-

²⁴¹ Tuomioja 1993, 26-27.

²⁴² Häyrinen 1986, 31.

²⁴³ Tänään raportti 25, Isänmaa on hyvä maa, 4.12.1994.

²⁴⁴ Häyrinen 1986, 32.

²⁴⁵ Tuomiojan haast. Hallman 1986, 33.

²⁴⁶ Peltolan haast. Hallman 1986, 33.

²⁴⁷ Tuomioja 1993, 27.

²⁴⁸ Kansanliikkeet 2, Rauha on tie 2, 12.9.1983.

polvesta ja sen arvoista.²⁴⁹ Paavo Lipponen (s. 1941) mukaan ”1950-luvun porvarillinen idylli suojeli totuutta kansalaissodasta, säilytti oppia ’talvisodan ihmeestä’ ja piti yllä luokkayhteiskuntaa”. Tällainen ilmapiiri vaikutti sekä vieraannuttavasti että vastarintaa herättävästi. Lipponen erottaa oman sukupolvensa edellisestä sukupolvesta puhumalla uudesta sukupolvesta verrattuna sotasukupolveen eli myös hän pitää juuri sotaa merkittävänä rajana näiden kahden sukupolven välillä. Lipponen uskoo kansainvälisyyden olleen tekijä, joka selvimmin erotti nämä sukupolvet toisistaan.²⁵⁰

Kristiina Halkolan (s. 1945) mukaan radikalismi lähti halusta vastustaa kaikkia auktoriteetteja. Hänen mukaansa radikaalit olivat nuoria, jotka vastustivat edellisen sukupolven edustamia arvoja. Halkola toteaa, että edellisen sukupolven ”liittoutuminen” sodassa natsi-Saksan kanssa ei näyttänyt kuusikymmentälukulaisten silmissä lainkaan hyvältä.²⁵¹ Kaisa Korhosen mukaan radikaalit halusivat kyseenalaistaa automaattisesti omaksutun sovinnaisen käyttäytymisen. Hän toteaa, että ”aukoton kansalaismoraali”, jonka tukipylväinä nähtiin koti, koulu, kirkko ja isänmaa, ei enää kelvannut nuorille. Nuoret ajattelivat joutuneensa manipuloiduiksi, heistä oli yritetty tehdä ”kunnon kansalaisia, kuuliaista keskiluokkaa, tylsimyksiä”.²⁵² Holmbergin mukaan nuoret tulivat kuusikymmentäluvulle ”yhtä laukkaa, uteliaina kuin ampiaiset.” He yllättivät ”isänsä housut kintuissa ja nyt oli aika pistää”. Holmberg toteaa, että siinä rytkäksä kyytiä saivat niin koti, uskonto kuin isänmaakin.²⁵³

Kuusikymmentäluvun radikalismia on pidetty nuoren sukupolven kapinana vanhempiaan vastaan ja myös radikaalit itse korostavat nousseensa juuri edellisen sukupolven arvoja vastaan.²⁵⁴ Toisaalta historiakuvassa sukupolvien välistä konfliktia ei pidetä riittävänä selittäjänä radikalismien syntymiselle. Salo kertoo viihtyneensä kuusikymmentälukulaisten seurassa vaikei omasta mielestään täyttäneensä kaikkia kuusikymmentälukulaisten tunnusmerkkejä. Hän toteaa itsellään olleen sota-ajan kokeneen estot ja julkisuutensakin puolesta hän kuului puoliksi viisikymmentäluukuun. Salo kertoo, ettei hänen myöskään tarvinnut käydä taistelua porvareita vastaan perhetasolla. Hänen mielestään radikalismissa ei pohjim-

²⁴⁹ Hynynen 1983, 82.

²⁵⁰ Lipponen 1993.

²⁵¹ A-studio, 18.5.2001.

²⁵² Korhonen 1993, 43.

²⁵³ Holmberg 1999, 177.

²⁵⁴ Radikalismien selittäminen isäkapinalla ks. Tuominen 1991, 56-64, 389.

miltaan ollutkaan kyse kapinoinnista edellistä sukupolvea vastaan. Salo toteaa, että radikaalismin selittäminen pelkästään kapinalla isää tai opettajia vastaan on liian kevyt selitys. Salon mielestä pelkästä kapinoinninhalusta oli kyse vain muutamien kuusikymmentälukulaisten kohdalla: ”Nyt julistaa Hannu Taanila, että se oli pelkkää porvarillista porvarin kieltämistä koko 60-luku, isäuhmaa, ohi menevää, ohi ammuttua. Miksei ollutkin. Muutamia tuli mukaan muodon vuoksi. Muutama käsitti ja käsitettiin vieläkin vääremmin kuin minä ja minut.”²⁵⁵

3.1.3. Vaikutteet

Radikaalit korostavat hankkineensa paljon tietoa erilaisista asioista ja maailmankuvansa muokkaantuneen tämän tiedon seurauksena. Tuomioja kertoo lukeneensa paljon ja tutustuneensa kaikkiin radikaalien suosimiin kirjoittajiin ja heidän keskeisiin teoksiinsa. Hän toteaa kuitenkin, että enemmän kuin vasemmistoteoreetikkojen kirjoitukset, hänen maailmankuvaansa muokkasivat sellaiset muusikot kuin Joan Baez, Bob Dylan ja John Lennon. ”Lennon ja Beatles, Baez ja protestilaulut, Dylan ja folkrock eivät perusteluja tarvitse. Kaikki edustivat 60-luvun nuorisokumousta...” Tuomioja korostaa myös kolmannen maailman ja kehitysmaaproblematiikan vaikutusta tietoisuutensa kehitykseen.²⁵⁶ Myös Lipponen korostaa lukeneensa paljon ja lukemiensa teosten vaikuttaneen maailmankuvaansa. Hänen mielestään radikalismi imi Suomessa, kuten muuallakin maailmassa, vaikutteita erityisesti ranskalaisesta vasemmistofilosofiasta, amerikkalaisesta beat -sukupolvesta, kansalaisoikeusliikkeestä ja brittiläisestä rauhanliikkeestä. Lipponen nostaa esiin myös työväenliikkeen, joka ”veti aktiiviseen vastarintaan ja vaihtoehtoa etsimään”.²⁵⁷ Laxenin mukaan tietämys työväenluokasta ja sen historiasta kasvoi kuusikymmentäluvulla. Tämä johtui erityisesti siitä, että työväenluokasta tuli yhä enemmän opiskelijoita yliopistoon.²⁵⁸

Radikaalit kertovat myös Ylioppilaslehden olleen tärkeä vaikutteiden antaja. Lipposen mukaan lehdestä tuli Salon johdolla kulttuuriradikalismen johtotähti.²⁵⁹ Myös von Bonsdorffin mukaan Ylioppilaslehti oli kuusikymmentäluvun alussa suunnannäyttävä. Erityisesti Jorma

²⁵⁵ Salo 1986, 275, 322.

²⁵⁶ Tuomioja 1993, 27-28, 57-58.

²⁵⁷ Lipponen 1993.

²⁵⁸ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

²⁵⁹ Lipponen 1993.

Cantellin kaudella (1963-1966) lehti oli hyvin radikaali ja käsitteli rohkeasti erilaisia tabuina pidettyjä kysymyksiä. Von Bonsdorffin mukaan ”taantumus” kosti vuonna 1966 ja Cantell pakotettiin eroamaan.²⁶⁰ Tuomisen mukaan Cantell ei eronnut vaan vei kautensa normaalisti loppuun, myöskään Kastari ei mainitse Cantellin eronneen.²⁶¹ Von Bonsdorffin väite siitä, että Cantellin kausi olisi päättynyt eroon lienee keino luoda tilanteeseen lisää dramatiikkaa. Salon mukaan Ylioppilaslehti ja muut pienlehdet olivat merkittäviä, kunnes Reporadio tarttui samoihin kysymyksiin.²⁶²

Radikaalit korostavat saaneensa ajatteluunsa vaikutteita monelta taholta ja muodostaneensa käsityksensä maailmasta näiden vaikutteiden pohjalta. Salo puolestaan mainitsee useassa yhteydessä radikaalien esikuvana kirjailija Pentti Saarikosken (1937-1982). Salon mukaan etenkin 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa muotia ollut liioiteltu boheemisuus oli Saarikosken virittämää. Salo toteaa, että kun Saarikoskea ei muuten osattu matkia, yritettiin edes käyttäytyä Saarikosken tavoin.²⁶³ Saarikoskea tutkineen Yrjö Hosiasluoman mukaan Saarikoski pani vuonna 1966 ilmestyneessä teoksessaan *Punaiset liput* toivonsa nuorisoon ja sosialismiin.²⁶⁴ Pian hän kuitenkin otti etäisyyttä muotina pitämäänsä ”paniikkiradikalismiin”. Salo pitää ihailemaansa Saarikoskea enemmän radikalismien edelläkävijänä kuin mukana olleena.²⁶⁵ Hän ei mainitse sitä, että syynä Saarikosken poissaoloon radikalismien kuohuntavuosina saattoi olla myös se, että juuri vuodet 1966-68 olivat kirjailijan itsensä mukaan hänelle ”pimeitä vuosia”. Radikalismien huippukausi kului Saarikoskelta lähinnä juoppotellun ja sekoilun merkeissä.²⁶⁶ Tosin Saarikoski oli Tuula-Liina Variksen mukaan seuraamassa esimerkiksi Vanhan valtausta ja pistäytyi tuolloin Vanhan Kellarissa vaikei varsinaisesti valtauksen osallistunutkaan.²⁶⁷

Tuomioja uskoo maailmankatsomuksen muotoutumiseen vaikuttavan eniten sen, mikä on yhdistävää samassa ajassa ja asemassa maailmankatsomuksellisen muotoutumisvaiheensa eläneille ihmisille. Hänen näkemyksensä on lähellä Mannheimin näkemystä kokemukselli-

²⁶⁰ von Bonsdorff 1986, 73.

²⁶¹ Kastari 2001, 163-164; Tuominen 1991, 116, 313.

²⁶² Lukulamppu, Kultainen, kultainen 60-luku, 22.10.1986.

²⁶³ Ahlfors&Salon 1970, 117; Salo 1986, 322; Toisen tasavallan kulttuurikasvoja 6, 22.12.1978.

²⁶⁴ Hosiasluoma 1998, 177.

²⁶⁵ Ks. Salo 1986, 101-109.

²⁶⁶ Hosiasluoma 1998, 181, 216-217; Varis 1994, 137-151, 179-191.

²⁶⁷ Varis 1994, 142.

sesta sukupolvesta. Tuomioja korostaa, etteivät radikaalit olleet enemmistönä yhdessäkään ikäluokassa ja vielä selvemmin ikäluokkansa vähemmistöön kuuluivat ne, jotka osallistuivat aktiivisesti mielenosoituksiin tai liittyivät radikaalijärjestöihin.²⁶⁸ Tuomiojan mukaan radikalismissa ei ollut kyse pelkästään vasemmiston liikehdinnästä vaan mukana oli myös porvarillis-liberaalia väkeä.²⁶⁹ Hän uskoo, että radikaalien saavuttama vaikutusvalta perustui siihen, että aktiivisten nuorten joukossa radikaalit olivat enemmistönä ja siksi he saavuttivat monissa opiskelija- ja nuorisojärjestöissä johtavan aseman. Tuomiojan mukaan radikaalit kiinnostivat tiedotusvälineitä, koska he olivat esiintymishaluisia ja uskossaan varmoja. Tiedotusvälineiden kiinnostus puolestaan edisti radikalismin vaikutusvallan kasvua. Tuomiojan mielestä oleellista ei ollut se, millaista saavutettu julkisuus oli.²⁷⁰ Radikaalit imivät vaikutteita erilaisista ajassa liikkuneista ilmiöistä. Koska julkisuus oli kiinnostunut heidän mieliteistään, ne välittyivät laajalle joukolle. Näin radikalismi tavallaan ruokki myös itse itseään. Tuomioja korostaa, että julkisuus oli kiinnostunut radikaaleista mutta epäilemättä myös radikaalit itse hakeutuivat aktiivisesti julkisuuteen.

Tuomiojan mukaan radikaalit olivat ikäluokkansa pieni vähemmistö. Von Bonsdorff puolestaan pitää radikalismia koko sukupolven yhteisenä taisteluna.²⁷¹ Koska fakta on se, että vain pieni osa sukupolvesta osallistui toimintaan, von Bonsdorff korostaa sitä, että kuusikymmentäluvun lopulla hyvin laajat joukot, jotka eivät välttämättä osallistuneet toimintaan olivat kuitenkin hengessä mukana.²⁷² Jertta Roos on samoilla linjoilla von Bonsdorffin kanssa. Hän toteaa, että esimerkiksi Vanhan valtauksessa kyse ei ollut pelkästään Helsingistä vaan muualla maassa oltiin hengessä mukana. Roos uskoo, että on olemassa kokonainen sukupolvi, jolle kuusikymmentäluvulla tapahtuneet perinteiden ja arvojen murtumat ovat olleet merkityksellisiä.²⁷³ Pisimmälle yhteisen sukupolven kokemuksen vie Hynynen, joka uskoo vuoden 1968 hulluuden riittävän kantamaan kokonaista sukupolvea hautaansa saakka.²⁷⁴

²⁶⁸ Tuomioja 1993, 22.

²⁶⁹ Häyrinen 1986, 31.

²⁷⁰ Tuomioja 1993, 22.

²⁷¹ von Bonsdorff 1986, 197; Tuomioja 1993, 22.

²⁷² A-talk, 26.4.2000.

²⁷³ Lukulamppu, Kultainen, kultainen 60-luku, 22.10.1986.

²⁷⁴ Hynynen 1983, 82.

Historiakuvassa kuusikymmentäluvun radikalismien vaikutteiden kohdalla ongelmallisina näyttää olevan kysymys sukupolvesta. Toisaalta radikaalit korostavat radikalismia nimenomaan sukupolvien välisenä taisteluna mutta toisaalta kiistävät sen olleen pelkästään sitä. Osa heistä puhuu yhteisestä sukupolvesta mutta osa korostaa sitä, että radikaalit olivat ikäluokkansa vähemmistö. Vaikutteiden muistelussa näkyy myös yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden välinen ristiriita. Toisaalta korostetaan radikalismia yhteisenä liikkeenä mutta toisaalta painotetaan, että jokainen rakensi maailmankuvansa itsenäisesti, tosin paljolti samojen vaikutteiden alaisena kuin muut samaan aikaan maailmankuvaansa rakentaneet.

3.1.4. Teiniliitto – radikalisoitumisen pienoismalli

Sekä Tuomioja että von Bonsdorff kuvaavat muistelmissaan Teiniliitossa tapahtunutta radikalisoitumiskehitystä. Sen avulla muistelijat käyvät läpi niitä syitä, jotka johtivat radikalisoitumiseen yleisemminkin, erityisesti nuorison ja vanhempien ikäluokkien välillä syntyneitä konflikteja. Historiakuvassa Teiniliitto on siinä mielessä radikalismien pienoismalli, että siinä tapahtuneet muutokset noudattavat samoja linjoja kuin radikalismien sisällä tapahtuneet muutokset. Voisi sanoa, että muistelijoille Teiniliitto on keino esittää radikalismi pähkinänkuoressa.

Von Bonsdorffin mukaan vielä kuusikymmentäluvun alussa ”Vanhat Arvot – koti, uskonto ja isänmaa” olivat suomalaisessa yhteiskunnassa vahvoilla eikä ”Vanha Valta” tuntenut oloaan uhatuksi. Sota oli muuttanut talousrakennetta mutta ”ylärakenteessa oli enimmäkseen asemat palautettu 30-luvun ukoille”. Hän toteaa Suomen olleen ainoa sodan hävinnyt maa, jossa sotasylliset palasivat pian korkeisiin virkoihin. Von Bonsdorff kertoo, että teinikortin takasivulle oli vielä kuusikymmentäluvulla painettu teinijulistus, jonka keskeiset ihanteet olivat J.V.Snellman, Elias Lönnrot ja ”suomalaisen sotilaan lannistumaton uljuus ja sisu”. Hän uskoo, että niille jotka halusivat vaalia tuollaista henkistä perintöä kuusikymmentäluku muodostui ”helvetiksi tai ainakin loputtomaksi kiirastuleksi”.²⁷⁵ Tuomioja kertoo ihmetelleensä sitä, että Teiniliitto vielä kuusikymmentäluvulla piti teinijulistusta ja sen arvoja ”jokinmoisena aatteellisena ohjenuoranaan”. Tuomiojan mukaan Teiniliiton järjestäytymisaste oli käytännössä sataprosenttinen, koululaitos tuki sen toimintaa ja koululaiset hyväksyivät jäsenyyden itsestäänselvyytensä. Tähän vaikutti erityisesti se, että ilman liiton jäsenkorttia ei

²⁷⁵ von Bonsdorff 1986, 72, 104.

päässyt teinikuntien järjestämiin kouluhippoihin. Jäsenille lähetetty ”aneeminen” Teinilehti ei ”pahemmin ketään häirinnyt, jos ei innostanutkaan”. Ongelmaksi liiton ”pakkojäsenyys” ja lehden ”pakkotilaus” koettiin Tuomiojan mukaan vasta kun liiton toiminta kuusikymmentäluvun kuluessa rajusti muuttui.²⁷⁶

Tuomioja kertoo heittäytyneensä innolla mukaan Teiniliiton toimintaan. Vaikka Tuomioja osallistui aktiivisesti liiton toimintaan, hän ei ollut siihen tyytyväinen. Erityisesti häntä häiritsi se, miten vähän teinikunnissa harrastettiin yhteiskunnallisia asioita. Tämän puutteen korjaamiseksi Tuomioja perusti ystäviensä kanssa vuonna 1963 Helsingin Teinien Yhteiskunnallisen Seuran (HTYS), josta von Bonsdorffin mukaan tuli lähivuosina ”teiniradikalismien yhteiskunnallinen moottori”.²⁷⁷ HTYS:n vuoden 1964 alusta julkaiseman Kääntöpiiri -lehden palstoilla epäiltiin teinikuntien karttavan yhteiskunnallista keskustelua, koska sellainen helposti leimattiin vasemmiston propagandaksi. Tuomiojan mukaan Kääntöpiirissä esitetty väite perustui heidän jo HTYS:n perustamissyksynä saamiinsa kokemuksiin ”yhteiskunnallisuuden vasemmistolaiseksi leimaantumisesta”. HTYS teki syksyllä 1963 helsinkiläiskoulujen rehtoreille aloitteen siitä, että koulut eri tavoin huomioisivat YK:n joulukuussa 15 vuotta täyttävän ihmisoikeuksien julistuksen. Tuomioja toteaa, että ”vähempikin kävi noihin aikoihin kommunismista”. Hän uskoo, että HTYS:aan liittyviä epäluuloja ruokki myös se, että seura perustettiin suoraan yhdistysrekisteriin merkityksi kansalaisjärjestöksi ilman ”kasvattajamaailman suojelusta”. Muut teinijärjestöt toimivat rekisteröimättöminä Teiniliiton alaisuudessa. Tuomiojan mukaan rekisteröimisellä haluttiin estää mahdollisuus puuttua HTYS:n toimintaan. Tuomioja kertoo, että vähitellen suurin osa seuran jäsenistä radikalisoitui. Radikalisoitumiseen vaikuttivat osaltaan seuran toiminnassa saadut kokemukset ”koulumaailman vanhoillisuudesta”. Tuomiojan mukaan HTYS:n vuokraamasta toimitalasta tuli muutamassa vuodessa ”teinivallankumouksen ydinpesäke”. HTYS innoitti myös muiden paikkakuntien nuoria perustamaan vastaavia yhdistyksiä. Valtakunnalliseksi yhdysjärjestöksi perustettiin Yhteiskunnallisten Teinijärjestöjen Liitto (YTL).²⁷⁸

²⁷⁶ Tuomioja 1993, 62-63.

²⁷⁷ von Bonsdorff 1986, 104-105; Tuomioja 1993, 62-67.

²⁷⁸ Tuomioja 1993, 67-70.

Tuomioja kertoo HTYS:n ja YTL:n eläneen muutaman vuoden ja kuolleen pois ”tehtävänsä täytettyään” eli sen jälkeen kun Teiniliitto otti niiden ohjelman omakseen.²⁷⁹ Von Bonsdorff toteaa, että pari vuotta HTYS:n perustamisen jälkeen ”yhteiskunnallisen suunnan kannattajat” olivat enemmistönä Teiniliiton johdossa ja suuntaus oli vahvimmillaan vuosikymmenen lopulla. Von Bonsdorff näkee teiniradikalismien sisältönä kansainvälisyyden, joka ajoittain vaikutti tiukemmalta kuin opiskelijoilla. Eurooppalaisen radikalismien kehitystäkin Teinilehti seurasi hänestä Ylioppilaslehteä valppaammin.²⁸⁰ Tuomioja valittiin Teiniliiton varapuheenjohtajaksi vuonna 1966. Yhteiskunnallisesti suuntautuneiden päästyä Teiniliiton johtoon, sen keskeisimmäksi toimintasuunnaksi nousi Tuomiojan mukaan koulutuspolitiikka ja erityisesti vapaan kasvatuksen opit saivat liiton johdossa kannatusta. Kiinnostusta herättivät myös Wilhelm Reichin ajatukset seksuaalisesta vapautuksesta ja vallankumouksesta. Tuomioja uskoo, että kuusikymmentäluvun Teiniliitto oli monelle ”merkittävä henkilökohtaisen vapautumisen edistäjä”. Hän kertoo, että vapaan kasvatuksen ja vapaan rakkauden korostaminen herätti epäilyjä siitä, että niitä olisi sovellettu innokkaasti käytäntöön myös liiton toiminnassa. Tuomiojan mukaan uudistunut Teiniliitto poikkesikin sekä edeltäjästään että muusta virallisesta nuorisotoiminnasta. Perinteiseen nuorisotoimintaan oli kuulunut ”tiukka sukupuolikurin ja raittiuden valvonta” mutta uudistuneessa Teiniliitossa niihin ei puututtu mikäli ”ohjelman ulkopuoliset harrastukset eivät häirinneet tilaisuuksien varsinaista ohjelmaa”. Mitään ”vapaan rakkauden tyyssijoja” tilaisuudet eivät kuitenkaan olleet. Tuomiojan mukaan Teiniliitto pyrki ja pääsi ”varteenotettavaksi koulupoliittiseksi etujärjestöksi” kuusikymmentäluvun lopulla. Tuomioja uskoo, että koulutuspolitiikan uudistumista edisti vuosikymmenen lopulla Kouluhallituksessa alkanut sukupolvenvaihdos, joka toi virastoon uudistuksiin myönteisesti suhtautunutta väkeä.²⁸¹ Tuomiojan näkemys Kouluhallituksen uudistumisesta on hyvin samanlainen kuin von Bonsdorffin näkemys armeijan uudistumisesta. Myös von Bonsdorff korosti sukupolvenvaihdosta muutosten edellytyksenä.

Tuomiojan mukaan koulutuspolitiikan ohella toinen tärkeä toimintasuunta Teiniliitossa oli kansainvälisyys. Liitto toi Ruotsista Suomeen ajatuksen taksvärkistä ja syksyllä 1967 se oli mukana yhteispohjoismaisessa taksvärkkihankkeessa, jonka kohteena oli Peru. Tiedotusta pidettiin Teiniliitossa alusta asti yhtä tärkeänä osana taksvärkkiä kuin varsinaista varainke-

²⁷⁹ Tuomioja 1993, 70.

²⁸⁰ von Bonsdorff 1986, 106, 112-115.

²⁸¹ Tuomioja 1993, 75-79.

ruuta. Teiniliitto julkaisi keräykseen liittyen Björklundin ja Tuomiojan kirjoittaman kirjasen *Haaste hyvinvoinnille – kehitysmaat ja kehitysapu*, joka Tuomiojan mielestä edusti vielä ”varsin kesyä kehitysmaaliberalistista näkemystä”. Hän toteaa, että liiton käsitykset kolmannen maailman ongelmista radikalisoituivat sittemmin samaa tahtia hänen omien näkemystensä kanssa ja imperialismiteorioiden opit näkyivät myös liiton myöhemmissä julkaisuissa. Tuomioja kertoo, että näkemysten radikalisoitumisen seurauksena vuoden 1968 taksvärkkikeräyksen kohteeksi valittiin mosambikilainen vapautusliike Frelimo, jonka nähtiin olevan imperialismiin vastaisen taistelun eturintamassa. Tuomioja toteaa, että aseellista tukea ei ”sentään suoraan rahoitettu” vaan avustuskohteena oli pakolaisten keskuudessa toiminut Mosambik-instituutti. Keräyskohteen valinta herätti vastustusta kouluissa ja Teiniliitto joutui moneen kertaan vakuuttamaan, että kerätyt varat menisivät kirjapainoon eivätkä aseisiin.²⁸²

Von Bonsdorffin mukaan Teiniliiton johto osallistui näyttävästi vielä Vanhan valtauksen mutta puolueiden reviirien aitaaminen liitossa oli tuolloin jo aloitettu. Hän toteaa Teiniliiton paisuneen, räjähtäneen ja sammuneen 1970-luvulla.²⁸³ Tuomiojan mukaan Teiniliitto on jälkeempään yhdistetty ”jo kouluiässä hankittuun kokemukseen tiukasta puoluepoliittisesta kähminnästä ja järjestögangsterismista”. Tämä käsitys on Tuomiojan mielestä yksipuolinen myös liiton loppuajan toimintaa ajatellen, ja vielä enemmän vääryyttä se tekee kuusikymmentäluvun lopun Teiniliitolle. Tuomiojan mukaan vuonna 1969 Teiniliiton keskeiset valinnat ratkaistiin viimeisen kerran ilman tiukkaa puoluejuntausta. Tuomioja kertoo pitäneensä yllä kontakteja liiton johtoon vielä muutaman vuoden mutta toteaa ettei ”enää kovin läheisesti seurannut Teiniliiton surkeata loppua”. Hän kertoo kuitenkin vielä 1980-luvun lopulla yrittäneensä ”sivullisena pelastaa sen, mitä liiton arkistosta pelastettavissa oli”.²⁸⁴

Kertomus Teiniliiton muuttumisesta kuusikymmentäluvulla vastaa kertomusta radikalismista yleisemminkin. Osa Teiniliiton toiminnassa aktiivisesti mukana olleista nuorista oli radikalisoitunut ja toimi esimerkiksi Sadankomiteassa. He olivat tyytymättömiä Teiniliittoon mutta sen sijaan, että olisivat jättäytyneet pois sen toiminnasta, he alkoivat koota omaa ryhmittymäänsä, jonka pyrkimyksenä oli päästä Teiniliiton johtoon ja muuttaa sitä. Teinit

²⁸² Tuomioja 1993, 79-80.

²⁸³ von Bonsdorff 1986, 116.

²⁸⁴ Tuomioja 1993, 61, 82.

pyrkivät muuttamaan Teiniliittoa samalla tavalla sisältäpäin kuin radikaalit kertovat pyrki-neensä muuttamaan järjestöjä, puolueita ja valtion elimiä. Teiniliiton asema kuusikymmen-täluvun historiakuvassa selittyy sillä, että Teiniliitossa radikaalien pyrkimys olemassaole-van järjestön muuttamiseen omia toiveitaan vastaavaksi hetkeksi toteutui – tai ainakin sen kerrotaan toteutuneen.

3.2. Radikalismien ideologia

Kastarin mukaan pasifismi, uusvasemmistolaisuus ja kolmasmaailmalaisuus olivat kuusi-kymmentäluvulla vaikuttaneet aatevirtaukset.²⁸⁵ Historiakuvassa näiden aatteiden rinnalle nousevat kansainvälisyys ja tasa-arvo.

3.2.1. Pasifismi

Radikaalit kertovat pasifismin olleen ensimmäinen aate, joka kokosi radikaalit yhteen. Pasi-fismin hengessä radikaalit perustivat Sadankomitean vuonna 1963. Kuusikymmentäluvun alussa pasifismilla tarkoitettiin sotien välttämiseen ja kansojen rauhanomaisen kanssakäy-misen edistämiseen tähtääviä pyrkimyksiä.²⁸⁶ Pasifismilla on pitkät perinteet mutta radikaali-erien omaksuma pasifismi sai innoitensa 1940-luvulla useissa maissa syntyneistä sodan ja ydinaseiden vastaisista liikkeistä.²⁸⁷ Arvo Salo toteaa, että ”yhdeksi lauseeksi tiivistettynä se tarkoitti ydinsodan vaaran ymmärtämistä, iskulauseeksi pelkistettynä ydinaseen kieltämistä, Ban the Bomb”.²⁸⁸ Aulikki Oksasen mukaan koko kuusikymmentäluvun henki oli hyvin antimilitaristinen ja Kaisa Korhosen mukaan pasifismi oli päivän kuumimpia sanoja.²⁸⁹ Tai-pale uskoo, että uudet ydinaseen vastaiset liikkeet olivat vastareaktio kylmälle sodalle. Rau-hantyyötä oli aiemmin karsastettu länsimaissa mutta 1950- ja 1960-lukujen taitteessa asen-noituminen muuttui ydinaseen nopean kehityksen ja ilmakehässä toteutettujen kokeilujen seurauksena.²⁹⁰ Kalevi Suomelan mukaan erityisesti niin sanotut sienipilvikuvat järkyttivät ihmisiä.²⁹¹ Taipale toteaa, että pasifismi nousi, koska ihmisten maailmankuva oli muuttunut

²⁸⁵ Kastari 2001, 16-17.

²⁸⁶ Uusi tietosanakirja 1964, 800-801.

²⁸⁷ Hallman 1986, 11.

²⁸⁸ Salo 1986, 154.

²⁸⁹ Oi kallis Suomenmaa, Lumi teki enkelin eteiseen, 14.12.1997; Korhonen 1993, 44.

²⁹⁰ Taipale 1995, 95. Kirjoitus on alun perin julkaistu Helsingin Sanomissa 6.3.1982.

²⁹¹ Suomelan haast. Hallman 1986, 25.

ja erityisesti nuorten käsitys sodasta erosi täysin sota-aikana eläneiden käsityksistä.²⁹² Von Bonsdorff kertoo, että radikaaleja innoitti pasifismiin myös Pentti Linkolan pamfletti *Ihmisen ja isänmaan puolesta – mutta ei ketään vastaan* (1960). Pamfletissa vaadittiin ehdotonta pasifismia ja aseidenriisuntaa, myös yksipuolista, sekä kehoitettiin kaikkia asepalveluiässä olevia valitsemaan aseeton palvelus.²⁹³ Toinen teos, joka von Bonsdorffin mukaan inspiroi pasifisteja, oli Jörn Donnerin julkaisema päiväkirja *På ett sjukhus* (1960). Kirja kertoi Donnerin siviilipalvelusajasta.²⁹⁴

Samaan aikaan pasifismin nousun kanssa nousi myös toinen kylmään sotaan liittynyt kansainvälinen aatevirtaus; ajatus totaalista maanpuolustuksesta. Totaalinen maanpuolustus tarkoitti sekä fyysistä että psyykkistä puolustautumista ja varustautumista. Totaalisen maanpuolustuksen oppien pohjalta Suomessa aloitettiin henkisen maanpuolustuksen edistämiseen pyrkinyt komitea- ja suunnittelutyö.²⁹⁵ Vuonna 1960 asetetun henkisen maanpuolustuksen komitean mietintö valmistui vuonna 1962. Sadankomitealaiset hyökkäsivät mietintöä vastaan sillä heidän mielestään henkisen maanpuolustuksen tavoite oli militarisoida ihmisten mielet. Sadankomitea vaati henkisen maanpuolustuksen nimissä harjoitettua toimintaa lopetettavaksi vuonna 1965 vedoten siihen, että henkisen maanpuolustuksen nimissä saatettiin harjoittaa mitä tahansa toimintaa ilman parlamentaaristen elinten kontrollia.²⁹⁶ Hallmanin mukaan totaalinen maanpuolustus oli kansainvälinen aatevirtaus mutta von Bonsdorffin mielestä henkinen maanpuolustus Suomessa syntyi nimenomaan suomalaisen pasifismin vaikutuksesta, sitä vastaan. Von Bonsdorff ei näe myöskään kansainvälisen vaikutuksen olleen suoranaisesti henkisen maanpuolustuksen komitean mietinnön taustalla vaan hänen mukaansa se oli sotilaiden kylmän sodan läpitunkeman maailmankuvan ilmentymä.²⁹⁷

Historiakuvassa radikaalit korostavat pasifismista kertoessaan sitä, että vaikka rauhanliikkeen idut tulivat epäilemättä ulkomailta, kyse oli kuitenkin suomalaisradikaalien omasta toiminnasta. Salo korostaa pitävänsä kuusikymmentäluvun sadankomitealaisuutta enemmän

²⁹² Kansanliikkeet 2, Rauha on tie 2, 12.9.1983.

²⁹³ von Bonsdorff 1986, 91; Linkola 1980, 31-40.

²⁹⁴ von Bonsdorff 1986, 91. Ks. Donner 1987, 17-92.

²⁹⁵ Hallman 1986, 14.

²⁹⁶ Hallman 1986, 35-37.

²⁹⁷ von Bonsdorff 1986, 91.

ilmiönä kuin muotina. Hänestä kyse oli valinnasta eikä ajautumisesta. Hän toteaa, että sankingomitealaiset olivat hauskoja mutta tosissaan.²⁹⁸

3.2.1. Uusvasemmistolaisuus

Uusvasemmiston määrittelyä vaikeuttaa se, että se sai eri maissa erilaisia piirteitä ja karttoi rajoittavia määritelmiä. Yhteistä uusvasemmistolaisille oli, että he yrittivät löytää sosiaalidemokratian ja kommunismin välistä uuden tien sosialismiin ja etsivät aatteellisia vaikutteita kolmannesta maailmasta.²⁹⁹ Uusvasemmistolaisuus intellektuaalisena vasemmistovirtauksena syntyi 1950-luvun lopun Englannissa. Kuusikymmentäluvun uusvasemmistolaisen Kalevi Suomelan mukaan uusvasemmistolaisuus on ymmärrettävä ”yhteiskunta-analyytisenä älymystöliikkeenä”, ei puoluemuotoon hakeutuneena poliittisena liikkeenä. Uusvasemmisto oli kansainvälinen ideologinen virtaus, jonka organisaatio koostui korkeintaan löyhistä ihmissuhdeverkostoista. Uusvasemmistolaisuus voidaan nähdä vasemmiston sisäisenä reaktiona kylmään sotaan ja ennen kaikkea ydinvarusteluun. Sen juuret olivat kuitenkin jo maailmansotien välisen ajan ajattelussa, jota edusti muun muassa Frankfurtin koulukunta.³⁰⁰ Uusvasemmiston ajatuksia välitti sen julkaisema *New Left Review* -lehti, joka perustettiin Lontoossa vuonna 1959.³⁰¹

Jukka Paastelan mukaan poliittisesta näkökulmasta katsottuna uusvasemmistolaisuudella on jonkinlainen suhde ainakin anarkismin, trotskilaisuuden, maolaisuuden, luxemburgilaisuuden, kolmasmaailmalaisuuden ja pasifismin kanssa. Toiminnan näkökulmasta uusvasemmistolaisuuden näkyvä piirre oli elämäntaparadikalismi, jota ilmensi esimerkiksi poikkeava pukeutuminen. Uusvasemmistoon liittyi myös seksuaalinen vapautuminen ja kulttuuriradikalismi, joka ihanoi populaarikulttuuria. Uuden vasemmiston toiminnassa mielenosoitukset olivat keskeisellä sijalla. Paastelan mukaan uusvasemmistolaisuutta esiintyi Suomessa varsinaisesti vuosina 1967-69. Suomalaisen uusvasemmistolaisuuden erityispiirre oli, että se kanavoitui puolueisiin, SDP:hen ja SKDL:ään (Suomen Kansan Demokraattinen Liitto), enemmän kuin muissa maissa.³⁰² Kastarin mukaan suomalaiselle ja ruotsalaiselle uusvasem-

²⁹⁸ Salo 1986, 322.

²⁹⁹ Kastari 2001, 17; Suomela 1994, 55-56.

³⁰⁰ Suomela 1994, 55-57.

³⁰¹ Kastari 2001, 88.

³⁰² Paastela 1994, 51-53.

mistolle ominaista oli se, että puolueita pyrittiin uudistamaan sisältäpäin sen sijaan, että olisi lähdetty perustamaan uusia puolueita.³⁰³

Suomela näkee uusvasemmistolaisuuden Suomessa ilmenneen lähes kaikessa kuusikymmentäluvulle myöhemmin tyypillisenä nähdyssä toiminnassa. Esimerkkeinä hän mainitsee yhden asian liikkeen, Yleisradion informatiivisen ohjelmapolitiikan ja pienlehdet. Uusvasemmistolaisten katsomusten merkitys SDP:n ja SKDL:n 1960-luvulla tapahtuneessa uudistumisprosessissa oli myös suuri. Suomela korostaa uusvasemmistolaisten panneen toiveensa erityisesti SKDL:n uudistumiseen ja työväenliikkeen voimien kokoamiseen. Suomalain mukaan uusvasemmistolaisuus hegemonisoi kuusikymmentäluvun SKDL:ää ja kamppailu ideologisesta hegemoniasta käytiin puolueessa vasta seuraavalla vuosikymmenellä.³⁰⁴ Suomela korostaa uusvasemmiston olleen nimenomaan älymystön liike. Hänen mukaansa uusvasemmistolaiset ajatukset myös vaikuttivat kuusikymmentäluvun toimintaan ja vielä vuosikymmenen jälkeenkin ne elivät uudistuneissa vasemmistopuolueissa. Suomalain mukaan uusvasemmistolaisuus oli siis se, mikä liikutti kuusikymmentäluvun radikalismia. Suomalain näkökulma on tyypillinen kuusikymmentäluvun radikaalin näkökulma sen toiminnan merkitykseen, jossa hän itse oli mukana. Koska Suomela oli uusvasemmistolainen, hänestä uusvasemmistolaisuus oli se, mikä kuusikymmentäluvulla oli merkittävä, jopa keskeinen tekijä. Myös hänen näkemyksensä liikkeestä nimenomaan älymystön yhteenliittymänä on tyypillinen, myös osa muista muistelijoina viljelee älyyn ja älykkyyteen liittyvää termistöä, ja korostaa älykkyyden olleen yksi piirre, joka erotti radikaalit muista.³⁰⁵

Suomalain mukaan Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisella Liitolla (TPSL) oli pian vuonna 1959 tapahtuneen perustamisensa jälkeen lyhyt ”etsikkoaika”, jonka aikana siitä olisi voinut tulla uusvasemmiston ideologian järjestöllinen ilmentymä. Näin ei kuitenkaan käynyt.³⁰⁶ Suomela ei mainitse mitään TPSL:n piirissä myöhemmin virinneistä uusvasemmistolaisista virtauksista. Pentti Järvinen syrjäytettiin TPSL:n opiskelijajärjestön, Akateemisten Sosialistien (AS) puheenjohtajan paikalta helmikuussa 1964, minkä jälkeen Järvinen perusti muiden AS:n vähemmistöön jääneiden kanssa Sosialistisen opiskelijayhdistyk-

³⁰³ Kastari 2001, 89.

³⁰⁴ Suomela 1994, 56-58.

³⁰⁵ Ks. esim. Salo 1986, 322.

³⁰⁶ Suomela 1994, 56.

sen (SOY). Yhdistys oli aikanaan poikkeuksellinen sillä se oli puolueista riippumaton uusvasemmistolainen yhdistys. Kastarin mukaan Järivistä epäiltiin jopa stalinistiksi, koska hän oli niin jyrkästi vasemmalla. Myös Tauno-Olavi Huotari, jota Järvisen ohella pidettiin TPSL:n nuorena ideologina oli mukana SOY:ssä. Näihin aikoihin Huotarin jo varhain ilmennyt kiinnostus Kiinaa kohtaan laajeni uusvasemmistolaiseksi kolmannen tien etsinnäksi. SOY:n piirissä syntyi vuonna 1965 ”Lokakuun 16. päivän liikkeen” idea. Tämä Huotarin ja Järvisen johtama liike vastusti pakollisia rukouslauantaita ja niihin liittyneitä huvikieltoja. Liike järjesti Helsingissä ensimmäiset uudenlaiset mielenosoitukset, jotka johtivat mellakoihinkin. Uutta liikkeen toiminnassa oli myös se, että sitä ei rekisteröity vaan toiminta perustui kontakteille. Nämä olivat uusvasemmistolaisia piirteitä, jotka tulivat myöhemmin ilmi monissa kuusikymmentäluvun liikkeissä. SOY hiipui 1960-luvun puolivälissä, minkä jälkeen Järvinen ja Huotari toimivat jälleen TPSL:n piirissä. Heidän, kuten muidenkin puolueissa toimineiden radikaalien, tavoitteena oli uudistaa puolueitaan. Järvinen oli eräs pohjoismaisen uusvasemmiston ajatusten maahantuojista ja Huotari esitteli Päivän Sanomien palstoilla laajasti uusvasemmiston aatemaailmaa. Kirjoituksissaan Huotari erotti uuden vasemmiston selvästi sekä sosiaalidemokraateista että kommunisteista ja näki uusvasemmiston paluuna sosialismin rappeutumattomille juurille.³⁰⁷

Von Bonsdorffin mukaan uusvasemmiston ajatukset tunnettiin radikaalipiireissä joko kirjallisuuden, lehtien tai kansainvälisten kontaktien kautta. Hän kertoo, että erityisesti sosiaalidemokraattiset nuoret, jotka halusivat johdattaa puolueensa sosialistisille linjoille seurasivat uuden vasemmiston ajatuksia. Hän toteaa, ettei uusvasemmiston ajattelu koskaan saanut Suomessa kovin suurta merkitystä mutta katsoo esimerkiksi Vanhan valtauksen osoittaneen, että toiminnan menetelmät löivät maassa kuitenkin läpi. Von Bonsdorffin mukaan vuosikymmenen lopun poliittisessa keskustelussa vakioaseman saavutti Antonio Gramscin hegemonia-ajatus, jonka uusvasemmistolaiset olivat kaivaneet esiin ”vuosikymmenien pölyn alta”.³⁰⁸ Myös Tuomioja oli perehtynyt uusvasemmistolaisten ajatuksiin vaikkei heitä oppisikseen ottanutkaan. Tuomioja kuvaa omaa aatemaailmaansa uusvasemmistolaisen hengen mukaiseksi ”sekahedelmäkeitoksi”. Tuomioja kokee jäsenyhteensä luontevasti uusvasemmistolaisuuteen, joka hänen mielestään ”imi käyttövoimansa kolmannen maailman kumous-

³⁰⁷ Kastari 2001, 18, 89-91, 208-209.

³⁰⁸ von Bonsdorff 1986, 158-159. Antonio Gramscin käsite, ks. esim. Eskola 1969, 56-65.

voimiin samaistumisesta sekä Marxin ja Freudin sanomien suurpiirteisestä yhdistämisestä”.³⁰⁹ Uusvasemmistolaisuus oli sekä Tuomiojalle että von Bonsdorffille tuttu aatevirtaus. Maailmalta tulleet trendi-aatteet muokkasivat radikaalien ajatusmaailmaa mutta kumpikin korostaa, että Suomessa oltiin perehdytty itse erilaisiin teorioihin eikä kyseessä siis ollut aatteiden omaksuminen vain muodin vuoksi.

Von Bonsdorffin mukaan ”uusvasemmistolaisuuden ahkerin teoretikko” Suomessa oli Pertti Hynynen.³¹⁰ Hynynen osallistui muun muassa jo syksyllä 1967 Tukholmassa järjestettyyn Länsi-Euroopan uusvasemmiston tapaamiseen.³¹¹ Hynynen itse ei mainitse olleensa uusvasemmistolaisuuden ideologi. Hynynen pohtii, oliko hän missään vaiheessa vallankumouksellinen. Hän toteaa oman radikaalikautensa alkaneen vuonna 1967 Frankfurtissa, jossa hän tapasi SDS:n (Sozialistische Deutsche Studentenbund) johtohahmoja. Hynynen mukaan tapaaminen ”avasi näkymiä varauksettomaan aseellisen taistelun ihannointiin kolmannessa maailmassa”. Myös saksalaisen radikaaliliikkeen jyrkkä oppositioasema valtioon nähden ”ravisteli Suomen kansanrintama-ajattelua”. Hynynen toteaa vastanneensa Saksasta tultuaan maolaisuus-vaiheesta Sosialidemokraattisen Opiskelijanuorison Keskusliiton (SONK) historiassa, tähän kauteen liittyi myös jonkinasteista ”guevaralaisuutta” eli sissiliikkeen ihannointia. Hynynen kertoo oman radikaalikautensa päättyneen vuonna 1971 Torinossa, jossa hän havaitsi Italian liikehdinnän saaneen piirteitä, joiden perässä Hynynen ei enää pysynyt. Tänä vuosien 1967 ja 1971 väliin jäävänä kautena Hynynen toteaa olleensa vallankumouksellinen ainakin sanojen tasolla, esimerkkinä tästä hän mainitsee vuonna 1970 Huutomerkki -sarjassa ilmestyneen teoksen *Opiskelijavalta*. Hynynen toteaa, että uusvasemmistolainen vaihe päättyi SONK:ssa kuusikymmentäluvun lopulla trotskilaisuuden esiinmarssiin.³¹²

3.2.2. Kolmasmaailmalaisuus

Uusvasemmisto etsi vaikutteita kolmannesta maailmasta ja niin teki myös von Bonsdorff. Hän kertoo, että opiskellessaan Tanskassa vuonna 1966 hän luki Wilfred Buchettin teoksen *Vietcong - Inside Story of the Guerrilla War*, jolloin Vietnamin kansa alkoi hänen mieles-

³⁰⁹ Tuomioja 1993, 57, 61.

³¹⁰ von Bonsdorff 1986, 158.

³¹¹ Rentola 1990, 256.

³¹² Hynynen 2000, 136.

sään saada kasvot ja historian. Von Bonsdorff alkoi nähdä Vietnamin sodan vallankumouksena ja vapaussotana, puolustustaisteluna Yhdysvaltoja ja hyökkäyksenä ”läpeensä mätää riistoyhteiskuntaa vastaan”. Hän alkoi uskoa, että Yhdysvallat olisi voitettavissa. Von Bonsdorff kertoo kiinnostuneensa samaan aikaan myös Kiinan näkemyksestä kehitysmaista, jotka nousisivat kumoukseen imperialismia vastaan ja auttaisivat teollisuusmaiden ihmisiä kohti parempaa yhteiskuntaa.³¹³

Myös Tuomioja korostaa kolmannen maailman ja kehitysmaaproblematiikan merkitystä ajattelulleen. Hän kertoo ”yhteiskunnallisen tiedostamisprosessinsa” tapahtuneen suurelta osin kansainvälisen tiedostamisen kautta ja hän uskoo päätyneensä radikaalivasemmistoon ja sosiaalidemokraatiksi paljolti kolmannen maailman kautta. Tuomiojan mielessä kolmas maailma hahmottui osaksi imperialistista maailmanjärjestystä, jossa kapitalistiset maat hyväksikäyttivät alikehittyneitä maita. Tuomioja kertoo päätelleensä, että alikehityksen ja rotusorron poistaminen edellyttäisi rakenteellisia muutoksia kapitalistiseen maailmantalouteen eli sosialismia. Vasta tämän jälkeen Tuomioja alkoi ajatella, että sosialismilla voisi olla käyttöä myös Suomessa.³¹⁴ Myös von Bonsdorff korostaa sitä, että kolmannesta maailmasta kiinnostuneet radikaalit eivät jääneet tuijottamaan pelkästään kaukaisia asioita vaan he havaitsivat näiden asioiden yhteydet omaan yhteiskuntaansa ja pyrkivät korjaamaan ja muuttamaan huomaamiaan epäkohtia.³¹⁵ Von Bonsdorffin mukaan radikaalit kokivat, että Suomessa asiat olivat vielä hyvin mutta heitä pelotti se ”hirveä sorto ja köyhyys”, jossa kolmannessa maailmassa elettiin.³¹⁶

Von Bonsdorff korostaa erityisesti Ernesto ”Che” Guevaran merkitystä suomalaisten radikaalien esikuvana ja oppi-isänä. Guevaran taistelukutsu ”Vietnamia ei saa jättää yksin, on luotava kaksi, kolme, monta Vietnamia imperialismiin pakottamiseksi polvilleen”, kosketti von Bonsdorffin mukaan radikaaleja ja Guevaran taistelutoverin Regis Debrayn kirja *Vallankumous vallankumouksessa* puhui samaa kieltä kuin länsieurooppalainen radikalismi.³¹⁷

³¹³ von Bonsdorff 158-159, 184.

³¹⁴ Tuomioja 1993, 27-28, 61.

³¹⁵ von Bonsdorff 1978.

³¹⁶ A-talk, 26.4.2000.

³¹⁷ Guevaran vetoamus tuli tunnetuksi kesällä 1967, kun New Left Review julkaisi sen. Debray oli ranskalainen uusvasemmiston ideologi, jonka teosta on nimitetty castrolaisuuden raamatuksikin. Kastari 2001, 227, 246.

Von Bonsdorffin mielestä radikaaleja ja Debrayta yhdisti näkemys siitä, että poliittiset puolueet olivat liian hitaita kyetäkseen imperialismiin vastaiseen taisteluun. Parhaana poliittisena johtona nähtiin kentällä toimiva johto, joka voisi heti vastata syntyneisiin tilanteisiin. Radikaalit alkoivat von Bonsdorffin mukaan Debrayn tavoin uskoa, että vallankumoukseen ei tarvittaisi puolueita vaan sen tekisivät ihmiset itse sissiosastoiksi organisoituneina. Von Bonsdorff lisää sissiosastojen rinnalle ulkoparlamentaarisin joukkojärjestön, kuitenkin kysymysmerkillä varustettuna.³¹⁸

Guevaran kuolema vuonna 1967 järkytti radikaaleja ja von Bonsdorff kertoo kokeneensa pienen osan toivoa menneen samalla hautaan. Guevaran ”kaatuminen” ja Debrayn vangitseminen eivät von Bonsdorffin mukaan kuitenkaan vähentäneet radikaalien uskoa heidän teorioihinsa vaan hänestä tet-hyökkäys todisti teorian oikeiksi näyttäessään, että sissiliike pystyi menestyksekkäästi taistelemaan maailman tehokkainta sotakoneistoa vastaan. Von Bonsdorff kertoo alkaneensa tuolloin uskoa, että tiukka organisaatio ja marxilais-leniniläinen ideologia olisivat avaimet Yhdysvaltojen imperialismiin murttamisessa. Von Bonsdorffin mielestä Vietnamin sota herätti kapitalististen maiden sisäisen dialektiikan henkiin ja samalla muutti radikaalien ajattelua kuusikymmentäluvun lopulla ratkaisevasti verrattuna vuosikymmenen alun radikaaleihin. Von Bonsdorff kuvaa muutosta näin: ”...siinä missä aikaisemmat 60-luvun radikaalit ovat pyrkineet parantamaan yhteiskuntaa, korvaamaan Pahaä Vallalla Hyvällä Vallalla, siinä kasvaa nyt tahto repiä Pahaä juurineen, irrottautua porvarillisesta yhteiskunnasta, jonka perikuva on USA, josta omien yhteiskuntien hallitukset eivät ole riittävän selkeästi sanoutuneet irti.”³¹⁹

Tuomiojan mukaan kuusikymmentäluvun uusvasemmistolaiset seurasivat kiinnostuneina latinalaisen Amerikan tilannetta ja pitivät pitkään ”lähes itsestäänselvänä, että vain Kuuban vallankumouksesta ja Che Guevarasta inspiroituneet sissiliikkeet saattoivat vapauttaa maanosan massat Yhdysvaltain tukemien sortohallitusten alta”. Tämä ”uusvasemmistolainen vallankumousromantiikka” sai Tuomiojan mukaan yleensä enemmän kannatusta sosiaalidemokraateilta kuin ”Moskovalinjaisilta kommunisteilta”. Tuomioja toteaa, ettei itse sortunut pahimpaan vallankumousromantiikkaan, muttei ollut sille myöskään täysin immuuni. Erityisen innostunut Tuomioja kertoo olleensa eteläisen Afrikan vapautusliikkeistä, joiden

³¹⁸ von Bonsdorff 1986, 195.

³¹⁹ von Bonsdorff 1986, 158-159, 187, 194-195, 197.

moniin johtajiin hän toteaa henkilökohtaisesti tutustuneensa. Tuomioja mainitsee tinki-neensä monien aikalaistensa tavoin sadankomitealaisesta pasifismista niin, että hyväksyi aseellisen taistelun välttämättömyyden. Hän kertoo saattaneensa vielä kuusikymmentälu-vulla todeta, että ”parasta kehitysapua oli imperialisminvastaisten vallankumouksien tuke-minen”, kunnes 1970-luvun alkuun mennessä siirtyi perinteellisemmän kehitysyhteistyön kannalle.³²⁰

Von Bonsdorff kirjoitti keväällä 1968 FBT -lehden kolmatta maailmaa käsittelevän erikois-numeron pääkirjoituksen, jossa hän muun muassa kehotti nuoria liittymään imperialismin-vastaiseen toiseen rintamaan, jonka tehtävänä oli ”kiirehtiä länsimaisen yhteiskunnan lu-histumista”. Hän myös yllytti nuoria ryhtymään suoraan toimintaan. Ulkoparlamentarisina keinoina von Bonsdorff mainitsi lentolehtisten levittämisen, nälkälakot ja lippujen polton. Suoraan toimintaan ryhtymistä hän perusteli sillä, että ”jokaisella sellaisella mielenosoitus-toimenpiteellä on suurempi informaatio- ja painostusarvo kuin useimmilla artikkeleilla ja juhlapuheilla”. Kirjoitus johti von Bonsdorffin erottamiseen Nya Pressenistä. Von Bons-dorffin mielestä erottamisen syynä oli, että hän oli toistuvasti astunut ”porvarillisen hege-monian” varpaille tuomalla esille maailman vähemmistö- ja oppositioryhmien näkemyksiä. Von Bonsdorffin mukaan tapaus käynnisti laajan keskustelun ja johti muutoksiin työehtoso-pimuksessa toimittajien poliittisen vapauden turvaamiseksi. Von Bonsdorff mainitsee myös, että FBT -lehti lakkautettiin samana vuonna kun hän sai potkut.³²¹

Kolmasmaailmalaisuus ilmeni voimakkaana syyskuussa 1968 perustetun Helsingin Kol-mannen maailman instituutin, Tricontin, toiminnassa. Tricont keskittyi kolmannen maail-man ongelmiin ja satsasi erityisesti tiedonvälitykseen. Pyrkimyksenä oli jakaa ihmisille tie-toa kolmannelle maailmalle, koska perustajien mielestä koulut olivat kyvyttöminä ja tiedo-tusvälineet haluttomia antamaan oikeaa tietoa kolmannen maailman maista. Tricontin ta-voitteena oli perustaa Helsinkiin kolmannen maailman kirjasto, julkaista tiedotusmateriaa-lia, järjestää seminaareja sekä harjoittaa ja tukea tutkimustyötä. Tricont oli muiden kuusi-kymmentäluvun yhden asian liikkeiden tapaan sitoutumaton ja rekisteröimätön yhdistys. Toiminta perustui työryhmille, joita perustettiin välittömästi kymmenen. Työryhmät kes-

³²⁰ Tuomioja 1993, 80, 135-136, 149.

³²¹ von Bonsdorff 1986, 83, 197-199; Ks. Kastari 2001, 258-260.

kittyivät kolmannen maailman eri osiin ja niiden vastuuhenkilöt olivat yleensä vasemmistolaisia.³²²

Von Bonsdorff osallistui Tricontin toimintaan alusta saakka. Hänen mukaansa Tricont oli taistelua ”porvarillisen tiedonvälityksen, yksisilmäisen julkisuuden ja manipuloinnin pimeitä voimia vastaan”. Von Bonsdorff kertoo Tricontin työryhmien kattaneen kolmannen maailman eri alueiden lisäksi myös imperialismiin ja riippuvuuden teorian sekä Suomen kehitysmaintressit. Von Bonsdorffin mukaan Uusi Suomi kertoi Tricontin perustamisen jälkeen Castron perustaneen Suomeen ”sillanpääaseman”. Tricont käyttikin paljon kuubalaisia lähteitä muttei saanut Kuubalta muuta tukea kuin ilmaisia julkaisuja, mikä oli von Bonsdorffin mielestä valitettavaa. Von Bonsdorffin mukaan Tricontin julkaisemat monisteet menivät kuin kuumille kiville. Niitä tilasivat niin koulut, kirjastot kuin yksityishenkilötkin. Yhdistyksen jäseniä pyydettiin myös alustajiksi erilaisiin tilaisuuksiin.³²³ Tricontin perustamisidean taustalla olleen Taipaleen mukaan Tricont laajensi radikaalien tajuntaa kolmannelta maailmasta, maailman taloudellisista rakenteista, imperialismista ja riistosta.³²⁴ Myös Brita Polttila kokee Tricontin avartaneen ajattelua. Polttilan mukaan kuusikymmentäluvulla alettiin vähitellen ymmärtää, että mikä tahansa, mitä tapahtuisi maapallolla vaikuttaisi myös suomalaisten oloihin.³²⁵ Timo Kallisen mukaan kuusikymmentäluvun nuoriso kiinnostui Marxista ja Leninistä lähinnä läntisten (yliopistomarxismi) ja eteläisten (Vietnam ja muut kansalliset vapautusliikkeet) vaikutteiden seurauksena. Kallisen mielestä Tricont oli hyvä esimerkki näiden vaikutteiden yhteensulautumisesta. Hänen mukaansa juuri Tricontin aktiivinen toiminta kuusikymmentäluvun lopulla aloitti ”uusmarxilaisen maailmantiedostuksen” Suomessa.³²⁶

Von Bonsdorff kertoo Tricontin pitäneen toimistoaan vuoden 1969 helmikuusta lähtien Kirkkokadulla. Samassa tilassa toimi myös radikaalien oma paino. Painokone oli hankittu mutta ongelmana oli, että lain mukaan painokoneella piti olla vastaajana juridinen henkilö. Tricont ei kuitenkaan ollut rekisteröity yhdistys eikä siitä sellaista haluttu tehdä. Ongelma

³²² Tricontin perustamiskokouksen kutsuivat koolle Johan von Bonsdorff, Reijo Nikkilä ja Ilkka Taipale. Kastari 2001, 332-333. Ks. myös Kolbe 1996, 336-337.

³²³ von Bonsdorff 1986, 241-244, 246-247.

³²⁴ Oi kallis Suomenmaa, Lumi teki enkelin eteiseen, 14.12.1997.

³²⁵ Toisen tasavallan kulttuurikuvia 4, 23.12.1977.

³²⁶ Kallinen 2000, 9.

ratkaistiin perustamalla uusi ”sananvapautta puolustava ja kirjapainotoimintaa hoitava yhdistys” DEMO, jonka jäsenistö oli aluksi lähes sama kuin Tricontin johtoporukka. Vuosina 1969-70 DEMO painoi lähes kaiken radikaaliliikkeen aineiston, muun muassa Tricont -lehden, anarkistien Ultran ja maolaisten Punakaarti -lehden. Von Bonsdorff kertoo, että maolaiset kaappasivat Demon syksyllä 1970 ja siihen päättyi ”eräs luku sananvapaustaistelussa – yhteisvoimin käyty kamppailu porvarillisen julkisuuden hegemoniaa vastaan...” Syrjäytettyjen into lopahti, ja ryhmät jättivät Kirkkokadun. Tricontin työryhmät hajaantuivat. Viimeisenä jatkoi lehti, joka lakkautettiin keväällä 1973. Vaikka Tricont jäi lyhytikäiseksi, sen vaikutus ulottui von Bonsdorffin mukaan pitkälle tulevaisuuteen. Konkreettisenä esimerkkinä von Bonsdorff kertoo, että vielä 1980-luvulla Tricontin tuottaman aineiston todettiin olevan ”joko ainoa teksti tai sitten parasta mitä suomeksi on olemassa eräistä maista ja ilmiöistä”.³²⁷

3.2.3. Kansainvälisyys

Tuomiojan mukaan hänen sukupolvensa oli ensimmäinen sukupolvi, joka kasvoi kansainvälisen tiedonvälityksen keskellä. Hän toteaa uuden tiedon olleen kuitenkin ristiriidassa vanhan kansallisen kulttuurin kanssa. Ristiriidan seurauksena syntyi kansainvälisempi ajattelu, joka hylkäsi ahtaan nationalismin.³²⁸ Sekä Taipale että Tuomioja korostavat television merkitystä kansainvälistymiskehityksessä. Heidän mukaansa television eri puolilta maailmaa välittämä informaatio avarsi ihmisten maailmankuvan nopeasti globaaliksi.³²⁹ Myös von Bonsdorffin mukaan kansainvälisyys tunkeutui voimalla suomalaiseen kulttuuriin ja kuusikymmentäluvulla syntynyt uudenlainen internationalismi erosi hänestä merkittävästi esimerkiksi vuonna 1952 Suomessa pidettyjen olympialaisten koottujen nationalismien ilmapiiiristä.³³⁰ Von Baghin mukaan kansainvälistymistä kohtaan tunnettu kiinnostus oli kuusikymmentäluvulla laajaa ja yksi radikalismien keskeisimpiä tavoitteita oli juuri Suomen koetun syrjäisyyden murtaminen.³³¹

³²⁷ von Bonsdorff 1986, 265-267, 272-275.

³²⁸ Häyrinen 1986, 31.

³²⁹ Kansanliikkeet 2, Rauha on tie 2, 12.9.1983; Tuomioja 1993, 27.

³³⁰ von Bonsdorff 71.

³³¹ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

Opiskelijamaailmassa uusi kansainvälisyys alkoi von Bonsdorffin kertoman mukaan vaikuttaa avartavasti. Hän kertoo radikaalien käyneen paljon ulkomailla solmimassa kontakteja ja myös ulkomaalaisia radikaaleja vieraili Suomessa.³³² Hynynen mukaan erityisesti Saksa, Italia ja Suomi liittyivät kuusikymmentäluvulla toisiinsa ja matkat sekä tapaamiset ”toivat aina uusia virikkeitä”.³³³ Von Bonsdorff kuvaa SDS:n puheenjohtajan Karl Dietrich Wolffin Suomen-vierailua kesällä 1968. Wolff johti vierailunsa aikana mielenosoitusta ja otteet erosivat paljon suomalaisista. Hän yritti mielenosoituksen aikana muun muassa nostaa FNL:n lipun Länsi-Saksan kaupallisen edustuston salkoon. Wolff rynnisti kohti poliiseja ja kääntyi katsomaan tukijoukkojaan, jotka seisovivat ”kiltisti kuten suomalaiset mielenosoittajat yleensä, kädet taskuissa, poliisimuurin takana”. Wolff oli raivoissaan mutta von Bonsdorffin mukaan suomalaisen radikalismien oli noudatettava suomalaisen tietoisuuden kehitystä eikä se ollut vielä ehtinyt mukaan.³³⁴ Paikalla myös ollut Hynynen toteaa kokeneensa Wolffin ”aktionismin hermostuttavana puuhana”.³³⁵

Von Bonsdorff toteaa suomalaisen ulkoparlamentarismien olleen pitkään hyvin lainkuuliaisista. Kiihkeitä konfrontaatioita ei juurikaan pyritty hakemaan vaikka Wolff ja monet muut saksalaiset radikaalit olivat kehottaneet pyrkimään niihin. Von Bonsdorffin mukaan suora toiminta sai kyllä jonkin verran kannatusta mutta suomalaiset pyrkivät kuitenkin vaikuttamaan mieluummin puolueiden sisällä, niiden suunnan muuttamiseksi.³³⁶ Taipale kertoo saksalaisten suoran toiminnan miesten neuvoneen suomalaisille, miten Yhdysvaltojen lippuja poltetaan ja poliisia provosoidaan mutta suomalaiset radikaalit eivät halunneet lähteä sellaiseen toimintaan mukaan.³³⁷ Vaikka radikaalit korostavat suomalaisten olleen mukana eurooppalaisessa radikaaliliikkeessä ja kansainvälisten kontaktien olleen merkittäviä, he kuitenkin painottavat sitä, että suomalaiset radikaalit päättivät toimintamenetelmistään itse. Tämä oman ajattelun korostaminen on keino osoittaa suomalaisen radikalismien itsenäisyys eli se, että kyseessä ei ollut pelkästään ulkomaisen toiminnan matkiminen.

³³² von Bonsdorff 1986, 71, 93, 192-193.

³³³ Hynynen 2000, 136.

³³⁴ von Bonsdorff 1986, 192-193. Wolffin vierailu ks. Kastari 2001, 287-288.

³³⁵ Hynynen 2000, 139.

³³⁶ von Bonsdorff 1986, 194, 209.

³³⁷ Ykkösen aamu-tv, 1.3.2000.

Von Bonsdorff osallistui yli kuudensadan suomalaisnuoren kera Sofian nuorisofestivaaliin kesällä 1968.³³⁸ Sofiassa suomalaiset tunsivat olevansa osa maailmanlaajuista opiskelijaliikettä ja siellä heistä ”toinen rintama kohtasi ensimmäisen rintaman”. Suomalaiset osallistui-
vat Vietnam-mielenosoitukseen ja se oli heille ensimmäinen kosketus keskieurooppalaiseen
mielenosoituskulttuuriin. Mielenosoitus erosi dynaamisuudellaan suomalaisista mielen-
osoituksista, joita von Bonsdorff kuvaa ”varovaisiksi, arkisen harmaiksi, anteeksipyytäväiksi
kävelyretkiksi”. Yllätyksenä suomalaisille tuli, että bulgarialaiset olivat radikaaleja vastaan.
Von Bonsdorffin mukaan suomalaiset olivat luulleet olevansa bulgarialaisten kanssa samalla
puolella taistelussa imperialismia vastaan mutta nyt heille paljastui, että ”olemassa oleva
sosialismi” ei hyväksynytäkään radikaaleja. Tshekkoslovakia miehitettiin pian festivaalin jäl-
keen ja von Bonsdorff kertoo ihmetelleensä, mikseivät radikaalit aavistaneet tulevaa vaikka
sen olisi hänestä voinut ennakoita muun muassa Bulgarian viranomaisten jyrkästä suhtau-
tumisesta avoimeen mielipiteenvaihtoon. Yhteenotoissa bulgarialaisen poliisin kanssa von
Bonsdorff koki suomalaisten radikaalien saaneen tulikasteensa liikkeessä: ”Olemme panneet
hanttiin Vallalle, joka vuorostaan on tullut paljon kovemmin meitä vastaan kuin Helsingin
poliisit.”³³⁹ Tuomalla esille tarkan hetken, jolloin suomalaiset saivat tulikasteensa kan-
sainvälisessä radikaaliliikkeessä, von Bonsdorff jälleen vahvistaa käsitystä suomalaisesta
radikalismista täysverisenä osana kansainvälistä radikalismia.

Festivaalien aikana von Bonsdorff piti puheen, joka sai vietnamilaisilta suuret suosiosoi-
tukset ja silloin hän koki Vietnamin vapaustaistelun myös radikaalien taisteluksi. Von
Bonsdorff tunsii maailman olevan liikkeellä, kaiken olevan mahdollista ja radikaalien kulke-
van ajan hengen kanssa yhtä jalkaa. Suomalaisilta pyydettiin myös Kuubaa käsittelevää pu-
hetta. Koska von Bonsdorff oli Suomi-Kuuba-seuran puheenjohtaja, tehtävä lankesi hänelle.
Puheen aikana suosiosoitukset olivat aluksi valtavat mutta tilanne muuttui, kun von
Bonsdorff käsitteli yhä arempia asioita kuten Neuvostoliiton Kolumbian ja Brasilian ”sorto-
hallituksille” antamia lainoja. Tunnelma kiristyi ja suomalaiset katsoivat parhaaksi liueta
paikalta. Äkkiä kolme kuubalaista opiskelijaa tuli kiittämään von Bonsdorffia puheesta ja

³³⁸ Ohjelma Sofian nuorisofestivaalista, Maailma lähikuvassa, 30.9.1968.

³³⁹ von Bonsdorff 1986, 213-216, 219, 226.

myöhemmin yöllä nämä opiskelijat tulivat von Bonsdorffin huoneeseen, jolloin hänestä ”ensimmäinen ja toinen rintama kohtasivat ja tunnelma oli kuin Elbellä 1945”.³⁴⁰

Muistelijat kertovat kansainvälisyyden olleen osa suomalaista radikalismia. Kansainvälisyys oli ominaisuus, joka erotti radikaalit vanhemmasta ikäpolvesta, joka muistelijoiden mukaan edusti ahdasta nationalismia. Historiakuvassa kansainvälisyys on yksi keino vetää rajaa vanhempien ikäpolvien ja radikaalien välille. Radikaalit kertovat solmineensa kansainvälisiä kontakteja ahkerasti ja kokeneensa hienona sen, että suomalainen radikalismi oli osa maailmanlaajuiseksi ajateltua liikettä. Historiakuvassa kansainvälisyys on muistelijoille myös keino kertoa omasta edistyneisyydestään, he eivät kokeneet kansainvälistyvää maailmaa uhkaavana vaan kertovat olleensa ensimmäisten joukossa valmiita kasvamaan osaksi globaalia maailmaa.

3.2.4. Tasa-arvo

Von Bonsdorffin mukaan ihmisten välinen tasa-arvo oli kuusikymmentäluvun Suomessa illuusio. Radikaalien mielestä myös ihmisarvo oli monelta riistetty. Lokakuun vallankumouksen vuosipäivänä marraskuussa 1967 perustettu Marraskuun liike syntyi ”syrjittyjen, päänäpötkittujen, äänettömien vähemmistöjen oikeuksien puolustamiseksi – ja itsepuolustuksen organisoimiseksi – suomalaisen huoltoideologian vapaudenriistoa, pakkoauttamista ja laitosajattelua vastaan...” Marraskuun liikkeen tavoitteena oli ajaa yhteiskunnassa läpi uudenlainen suhtautumistapa niihin, joita pidettiin poikkeavina. Alkusysäyksen uudelle liikkeelle antoi syksyllä 1967 käyty julkinen keskustelu asunnottomien tilanteesta. Von Bonsdorff kertoo monen suomalaisen olleen yllättyneet tiedoista, joiden mukaan kylmän syksyn seurauksena asunnottomia oli paleltunut metsissä kuoliaaksi. Von Bonsdorffin mukaan monet ajattelivat syrjäytyneiden olevan itse syypäitä ”rappioonsa”, mutta yhä useampi alkoi käsittää työttömyyden ja asunnottomuuden merkityksen syrjäytymisen taustalla.³⁴¹

Von Bonsdorff kertoo marraskuulaisten partioiden kiertäneen syksyn kuluessa rantoja ja metsiä, keränneen asunnottomia suojaan ja neuvoneen heitä erilaisissa kysymyksissä. Helsingin kaupunki vuokrasi yleisen mielipiteen sekä Marraskuun liikkeen painostuksesta

³⁴⁰ von Bonsdorff 219-221.

³⁴¹ von Bonsdorff 1986, 161-163, 169.

asunnottomien ensisuojaiksi vanhan maalivaraston, joka pian tunnettiin Lepakkoluolana. Von Bonsdorffin mukaan marraskuulaiset lääkärit ja hoitajat päivystivät Lepakkoluolassa jatkuvasti ja juristit autoivat niitä, joilla oli ongelmia lain ja byrokratian kanssa. Von Bonsdorff toteaa, että väliaikaiseksi hätäratkaisuksi tarkoitettu Lepakko jäi ”yhdeksitoista vuodeksi suomalaisen yhteiskunnan hyvinvointiajattelun nurjemman puolen haisevaksi monumentiksi”.³⁴²

Itsenäisyyspäivänä 1967 Marraskuun liike nousi von Bonsdorffin mukaan kerta heitolla koko kansan tietoisuuteen, kun televisiossa näytettiin liikkeen asunnottomille alkoholisteille järjestämää itsenäisyyspäivän vastaanottoa. Tilaisuudessa oli erilaista järjestettyä ohjelmaa sekä olut- ja makkaratarjoilu. Von Bonsdorff kertoo tapahtuman herättäneen ”Vanhan Suomen närkästystä”. Von Bonsdorffin mukaan vastaanotto näytettiin itsenäisyyspäivänä televisiuutisissa.³⁴³ Tilaisuudesta näytettiin itsenäisyyspäivänä kuitenkin vain lyhyt uutisväläys. Sen sijaan seuraavan päivän Ajankuva oli kokonaan omistettu tilaisuudelle. Hemánuksen mukaan moni kuitenkin muisti tai luuli ohjelman tulleen ulos juuri itsenäisyyspäivänä. Tämä lähetysajankohdan muistivirhe oli omiaan lisäämään ihmisten närkästystä; ohjelmaa syytettiin siitä, että se oli tehnyt alkoholisteista itsenäisyyspäivän sankareita.³⁴⁴

Keskeinen hahmo Marraskuun liikkeessä, kuten monessa muussakin kuusikymmentäluvun yhden asian liikkeessä, oli Ilkka Taipale.³⁴⁵ Taipaleen mukaan juuri erilaiset epäkohdat pitivät radikaaliliikkeen käynnissä: ”Jos ilta istuttiin porukassa eikä perustettu uutta järjestöä tai pantu pystyyn paneelia, se oli turha ilta, eikä sellaiseen ollut aikaa. Kun nähtiin joku epäkohta, niin kyllä halu oli puuttua siihen ja toimia sen eteen.” Taipale kertoo Marraskuun liikkeen halunneen tehdä heti toiminnan alusta asti eron perinteiseen auttamistapaan, jossa joku vei ruokaa siltojen alle. Taipaleen mukaan perinteisessä auttamismallissa oli kyse henkilökohtaisesta elämäntyöstä mutta Marraskuun liikkeen tavoitteena oli ”laittaa sosiaali- ja asuntoviranomaiset töihin”. Esimerkiksi asunnottomien tilanne oli radikaalien mielestä ratkaistava sosiaalisella asuntotuotannolla. Taipaleen mukaan radikaalien päämääränä oli yhteiskunnallisen vallankumouksen tekeminen ja Marraskuun liikkeen tavoite oli vallata sosi-

³⁴² von Bonsdorff 1986, 162-164.

³⁴³ von Bonsdorff 1986, 163.

³⁴⁴ Hemánus 1972, 147-149. Ks. Ajankuva 7.12.1967.

³⁴⁵ von Bonsdorff 1986, 163; Tuomioja 1993, 84-86.

aali- ja vankeinhoitohallitus. Taipale kertoo Marraskuun liikkeen jäsenten uskoneen siihen, että jotkut heistä vähitellen nimitettäisiin tarkastajiksi, esittelijöiksi ja kansliapäälliköiksi. Hänen mielestään tässä tavoitteessa myös onnistuttiin ja kontrollikoneisto vallattiin aina vankeinhoidon ylijohdajan paikkaa myöten.³⁴⁶

Von Bonsdorffin mukaan Marraskuun liike oli ongelmallinen ”eri alojen vallanpitäjille”, koska sitä ei ”liberalismin nimissä” oikein kehdattu asettua vastustamaan.³⁴⁷ Kaarlo Tuori uskoo Marraskuun liikkeen toiminnan johtaneen sangen nopeasti sosiaalihuollon ideologian muuttumiseen ja muutoksiin lainsäädännössä. Erityistä huomiota Marraskuun liike kiinnitti pakkohoitoon, jota liikkeen edustajat pitivät vapaudenriistona ilman tuomioistuimen päätöstä. Tuori toteaa, että myöhemmin pakkohoittoa on pidetty ihmisoikeuksien vastaisena.³⁴⁸ Myös von Bonsdorffin mukaan monet Marraskuun liikkeen esittämistä vaatimuksista toteutuivat. Uudistukset toteutettiin myös hyvin pitkälti niiden suuntaviivojen mukaan, joita liike oli esittänyt. Von Bonsdorff korostaa, että erityisen ratkaisevaa Marraskuun liikkeen toiminta oli kontrollipolitiikassa tapahtuneiden muutosten katalyyttina.³⁴⁹

Von Bonsdorffin mukaan Marraskuun liike oli ”ennen muuta spontaaniin elinvoimaan perustuva LIIKE”, joka ei organisaatioon paljon perustanut. Liikkeen ensimmäinen tilinpäätös oli ”kasa tositteita muovikassissa”. Von Bonsdorff pitää Marraskuun liikettä esimerkiksi Sadankomiteaan verrattuna toisen sukupolven yhden asian liikkeenä, koska Marraskuun liikkeen toimintaan osallistui ”uusia, ihan nuoria ihmisiä”. Marraskuun liikkeessä myös ”rämäpäisyys, konfrontaatioasenne” oli kovempi kuin Sadankomiteassa.³⁵⁰ Tutkija Timo Soukola on kummastellut sitä, miksi Marraskuun liike antoi itsestään kuvan nimenomaan liikkeenä vaikka se oli perustamisestaan saakka rekisteröity yhdistys. Hänen mielestään kyseessä ei ollut kansanliike vaan sellaiseksi vain pyrkinyt ”asiantuntijoiden aktio”. Soukola huomauttaa myös, että Marraskuun liikkeen vaatimat vankeinhoidon ja kriminaalipolitiikan uudistukset oli käynnistetty jo ennen liikkeen perustamista.³⁵¹ Toisaalta esimerkiksi Kor-

³⁴⁶ Oi kallis Suomenmaa, Lumi teki enkelin eteiseen, 14.12.1997; Taipale 1995, 33-34. Kirjoitus on alun perin julkaistu Suomen Sosialidemokratissa 11.1.1984.

³⁴⁷ von Bonsdorff 1986, 172.

³⁴⁸ Oi kallis Suomenmaa, Lumi teki enkelin eteiseen, 14.12.1997.

³⁴⁹ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

³⁵⁰ von Bonsdorff 1986, 171.

³⁵¹ Soukola 1995, 118-119.

keimman oikeuden presidentti Olavi Heinonen on todennut, että Marraskuun liikkeen harjoittama ulkoparlamentaarinen kriminaalipolitiikka pakotti virallisen kriminaalipolitiikan reagoimaan ja pakotti uudistuksiin.³⁵² Marraskuun liikkeen saavutuksista ollaan eri mieltä mutta radikaalien rakentamassa historiakuvassa Marraskuun liikkeen toiminta nähdään hyvin merkityksellisenä.

Von Bonsdorff kertoo, että Marraskuun liikkeessä alkoi nopeasti esiintyä erimielisyyttä toiminnan tavoitteista: ”Tyydytäänkö pikkuparannuksiin jotka pönkittävät järjestelmää vai annetaanko konfliktien kärjistyä kunnes koko systeemi toivottavasti repeää?” Von Bonsdorff näkee erimielisyyksien ennakoineen lähivuosien poliittista leirijakoa. Ongelma Marraskuun liikkeelle oli myös se, että vähäosaisten järjestäytymisestä elätetyt toiveet valuivat hiekkaan. Von Bonsdorffin mukaan Marraskuun liike alkoi hiipua jo vuonna 1969. SDP:n työryhmät vetivät toimintaansa osan liikkeen aktivisteista ja osa ajautui ”muotoutumassa olevaan kommunistiseen opiskelijaliikkeeseen”.³⁵³ Von Bonsdorffin sanavalinnat paljastavat hänen suhtautumistaan niihin, joiden hän kokee jättäneen radikaaliliikkeen. Toiset vedettiin muualle, toiset ajautuivat pois. Kumpikin ilmaisu pitää sisällään tahdottomuutta, muiden ohjauksen antautumista.

Puoluepolitiikka koitui von Bonsdorffin mukaan myös Yhdistys 9:n kohtaloksi.³⁵⁴ Tämä sukupuolten välistä tasa-arvoa edistämään pyrkinyt yhden asian liike perustettiin jo vuonna 1966. Yhdistyksen perustaminen nostatti Brita Polttilan mukaan laajan keskustelun. Keskustelu oli kiivasta, minkä Polttila uskoo johtuneen osin ennakkoluulojen synnyttämästä aggressiivisuudesta.³⁵⁵ Von Bonsdorffin mukaan kohu johtui siitä, että yhdistyksen käsittelemät asiat olivat perinteisesti kuuluneet ”visusti yksityiseen, salassa pidettävään maailmaan”. Von Bonsdorff kertoo, että monet yhdistyksen jäsenistä olivat turhautuneet Sadankomiteassa toimiessaan, koska siinäkin työnjako sukupuolten välillä oli ollut perinteinen eli miehet suunnittelivat ja päättivät ja naiset tekivät käytännön työn. Yhdistys kuihtui vuonna 1970 mutta moni sen jäsenistä jatkoi toimintaa erilaisissa, yleensä vasemmistolaisissa jär-

³⁵² Heinonen 1995, 24-26.

³⁵³ von Bonsdorff 1986, 171-174. Yhdistys 9 ks. Jallinoja 1983, 123-190.

³⁵⁴ von Bonsdorff 1986, 168.

³⁵⁵ Toisen tasavallan kulttuurikuvia 4, 23.12.1977.

jestöissä.³⁵⁶ Polttilan mukaan monet jäsenistä kokivat toimimisen työväenliikkeen piirissä enemmän tuloksia tuottavaksi.³⁵⁷ Klaus Mäkelän mukaan monet yhden asian liikkeet pyrkivät virallistamaan ongelmansa valtiollisiin elimiin. Hän uskoo, että Yhdistys 9:n herättämä keskustelu vaikutti osaltaan tasa-arvoasiain neuvottelukunnan perustamiseen vuonna 1972.³⁵⁸

3.3. Varjoon jätetyt radikalismien suuntaukset

Radikalismien ideologian esitetään rakentuneen pasifismin, uusvasemmistolaisuuden, kolmasmaailmalaisuuden, kansainvälisyyden ja tasa-arvon vaatimuksen pohjalta. Liikkeen ideologia kuvataan yhtenäisenä ajatusrakennelmana, johon jokainen päätyi omien kokemustensa kautta. Ideologiaa ei kuvata jostakin annettuna vaan keskeistä on juuri se, että jokainen muodosti näkemyksensä itse. Kukin päätyi omalla tahollaan samoihin ajatuksellisiin lopputuloksiin, samalla tavalla ajatelleet liittyivät yhteen ja synnyttivät radikaaliliikkeen. Särönä luodussa kuvassa radikalismien ideologiasta on se, että radikaaliliikkeessä toimi aktiivisesti myös sellaisia henkilöitä, jotka olivat ajattelussaan päätyneet hieman erilaisiin ideologisiin lopputuloksiin. Lähtökohtana heilläkin saattoi olla esimerkiksi pasifismi, mutta ajattelu muuttui vähitellen ja erosi siitä ideologiasta, joka historiakuvassa pyritään esittämään kaikkia radikaaleja yhdistävänä tekijänä. Historiakuvan rakentamisessa ongelma on ratkaistu yleensä sillä, että ”virallisesta” ideologiasta poikenneet ajattelusuunnat on pyritty mitätöimään vähättelemällä niiden merkitystä. Kun näitä suuntauksia edustaneet henkilöt kuitenkin osallistuivat lähes kaikkeen radikaaliin toimintaan, niiden merkitys radikalismien sisällä on täytynyt olla suurempi kuin mitä jälkeempään on haluttu muistaa. Tällaisia suuntauksia olivat ainakin anarkismi ja maolaisuus.

3.3.1. Hupahtavat anarkistit

Monet kuusikymmentäluvun aatteet ja ideat liikkuivat maasta toiseen mutta vuosikymmenen liittyvä hippiliike jäi rakennetun historiakuvan perusteella Suomessa moneen muuhun maahan verrattuna vähäiseksi. Tuomioja ei ole varma, oliko mitään suomalaista hippiliikettä edes olemassa. Jos sellainen oli, niin sitä edusti hänen mielestään Mattijuhani Koponen.

³⁵⁶ von Bonsdorff 1986, 167-168.

³⁵⁷ Toisen tasavallan kulttuurikuvia 4, 23.12.1977.

³⁵⁸ Mäkelä 1979, 214. Alun perin julkaistu Sosiaalipolitiikka 1977.

Tuomioja toteaa Koposen ja hänen U-yhtyeensä (underground-yhtye) Spermin olevan kuu-sikymmentäluvun legendoja. Tuomiojan mukaan hän itse kävi ”enintään samanlaisesta etäishipistä kuin miljoonat muutkin All you need is Lovea ja muita Beatlesien psykedeelisiä kappaleita Rakkauden Kesänä 1967 hyräilleet länsimaiset nuoret”. Tuomioja toteaa, että amerikkalaistyypin hippiliikkeen syntyminen Suomeen oli mahdottomuus jo ilmasto-olojen vuoksi, ja liikkeeseen liittynyt ”psykedelia kuihtui täällä nopeasti pois isompia jälkiä jättämättä”. Tuomiojan mukaan merkittävää oli kuitenkin hippiliikkeen edustama ”henkilökohtaisen ja yhteiskunnallisen vapautumisen idea...joka osaltaan on tehnyt kaamoksen ahdistamasta Suomesta vähän inhimillisemmän paikan elää”.³⁵⁹ Toisaalta Tuomioja siis epäilee, josko suomalaista hippiliikettä oli olemassakaan ja toisaalta kuitenkin näkee sillä olleen merkitystä Suomen henkiselle ilmapiirille. Tämä selittyy sillä, että Tuomioja kokee radikaalien omaksuneen jotain hippiliikkeeseen liitetystä ajattelusta, mikä vaikutti ajatteluun laajemminkin.

Tuomioja toteaa Koposen olleen potentiaalinen hippi. Hän ei mainitse mitään siitä, että underground-ryhmä, johon Koponenkin kuului edusti myös anarkismia. Tuomioja kuittaa koko anarkismin Suomessa toteamalla sen jääneen järjestäytyneenä liikkeenä vähäiseksi, joskin kiinnostavaksi kuriositeetiksi.³⁶⁰ Von Bonsdorff sen sijaan näkee Ultra -lehden ympärille ryhmittyneen underground-porukan nimenomaan anarkisteina. Hän tuo myös useaan otteeseen esille, että nämä anarkistit osallistuivat radikaaleihin tempauksiin. Yleensä hän kuitenkin kuvaa anarkistien toimintaa negatiivisesti. Esimerkiksi Vanhan valtauksessa anarkistit olivat hänen mielestään lähinnä häiriöksi. Von Bonsdorffin mukaan anarkistit keskittyivät yleensä pilven poltteluun ja kaikenlaiseen pilailuun. Toisaalta hän toteaa, että anarkisteja vainottiin ja epäiltiin jatkuvasti. Radikaalien negatiivinen suhtautuminen anarkisteihin ilmeni von Bonsdorffin mielestä etenkin siinä, että anarkistin anarkistisuus kyseenalaistettiin helposti, sen sijaan vasemmistolaiseksi julistautuneen vasemmistolaisuutta ei radikaalipiireissä epäilty koskaan.³⁶¹

Helsingin underground-liikkeeseen kuuluneet näkevät hippiaatteen vaikuttaneen Suomessa vuodesta 1967, jolloin hippijutut tulivat ”hyökyaaltona” maahan. Muusikko M toteaa hippii-

³⁵⁹ Tuomioja 1993, 50-51.

³⁶⁰ Tuomioja 1993, 113.

³⁶¹ von Bonsdorff 1986, 24, 173, 178, 283-285.

aatteen lyöneen itsensä läpi myös Suomessa. Hänen mukaansa ”perushippiunelmat” olivat underground-liikkeelle vaikuttavin ”ideologinen kolahdus”. Koponen kertoo tullessa ulkomailta Suomeen vuonna 1965: ”Romantikko, naiivi idealisti rakastui kommunismiin: siinä on nyt se vapaus, siellä on se aate, kaikki syvyys ja ihanuus ja oikeudenmukaisuus – kunnes puolitoista vuotta meni ja huomasi että vittu, ei se oo sielläkään.” Tämän aatteellisen pettymyksen jälkeen Koponen kertoo vähitellen vetäytyneensä yhteiskunnan kuvioista. Hän toteaa omaksuneensa pikku hiljaa hippiliikkeeseen kuuluneen ajatuksen, että tärkeintä oli ”mennä omaan sisäavaruuteensa, matkustaa itseensä, tavallaan ihmiskunnan alitajuntaan; sillä mitä ulkopuolella on ei oo mitään merkitystä”. Vaikka Koponen oli mukana radikaali-liikkeen tempauksissa, hän toteaa vierastaneensa radikalismiin poliittista äänekkyttä.³⁶²

Tuomioja ottaa hippiliikettä muistellessaan kantaa huumeisiin, jotka hän näkee kuusikymmentäluvun nuorisokulttuurin varjopuolena. Tuomiojan mukaan uusi elämäntaparadikalismi suhtautui huumeisiin, etenkin cannabikseen, suvaitsevasti, jopa innostuneesti. Myös suomalaiset radikaaliipiirit suhtautuivat huumeisiin suvaitsevasti.³⁶³ Von Bonsdorff kertoo anarkistien vaatineen avoimesti huumeita vapaaksi ja tiettyjen kulttuurijengien kokeilleen huumeita ”tajunnan laajentamiseksi”. Von Bonsdorffin mukaan ”Virallinen Suomi” oli huumeista avoimesti puhuneista käyttäjistä ”suunnattomasti huolissaan”. Hän toteaa, että virallinen suhtautuminen oli ”aggressiivisen moralisoiva”, ja vaatimukset ankaramman linjan ottamisesta huumeidenkäyttöä kohtaan olivat voimakkaita. Vaadittua ankarampaa linjaa toteutettiin von Bonsdorffin mukaan Koposen kohdalla, kun hänet tuomittiin vankeuteen ”aivan mitättömästä asiasta”, joka ei liittynyt huumeisiin, mutta oli ”selvästi tarkoitettu varoitukseksi niille, jotka uhmaavat Järjestelmää”.³⁶⁴ ”Mitättömällä pikku asialla” von Bonsdorff tarkoittaa Hovioikeuden keväällä 1969 Kuposelle langettamaa tuomiota. Koponen tuomittiin kahden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen alastomana runoilemisesta ja viiden kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen ryhtymisestä sukupuolikuria loukkaavaan tekoon julkisella paikalla.³⁶⁵ Myös Tuomiojan mukaan Koponen oli ”virkavallan silmätikki”, koska hänen epäiltiin käyttävän huumeita ja propagoivan huumeidenkäytön puo-

³⁶² Lindfors&Salon 1988, 16, 22, 32, 58, 64.

³⁶³ Tuomioja 1993, 51.

³⁶⁴ von Bonsdorff 1986, 173-174.

³⁶⁵ Lindfors&Salon 1988, 142-147; Tuominen 1991, 353.

lesta.³⁶⁶ Koponen kokee, että viranomaisten tavoitteena oli ”ottaa mut pihteihinsä ja saada mut luopumaan kaikesta taiteellisesta toiminnasta”. Huumeet kuuluivat underground-ryhmän elämään kuusikymmentäluvulla ja Vanajaksen mukaan huumeidenkäyttöä pidettiin ryhmän sisällä normaalina, alkoholin käyttöön sen sijaan suhtauduttiin kielteisesti.³⁶⁷

Vanajas määrittelee underground-ryhmän termillä outsider, ulkopuolinen. Hänen mielestään heidän toiveenaan oli räjäyttää ensin oma tajunta ja sitä kautta myös muiden tajunta. Undergroundin taustalla oli vapaus tai vapauden illuusio, joka syntyi koetusta mahdollisuudesta olla systeemin ulkopuolella. Undergroundissa ei Vanajaksen mukaan ollut ohjelmaa, vaan se tuli ilmi esimerkiksi erilaisissa happeningeissa. Osa underground-porukasta siirtyi anarkismiin, jossa Vanajaksen mukaan oli ohjelma ja joka siksi lähestyi ”systeemiä”. Timo Larmela, jota von Bonsdorff nimittää Ultra -lehden sieluksi, kertoo, ettei hän koskaan kokenut olevansa hippi vaan Ultrassa ”hippimeininkiä” kritisoitiin. Larmelan mukaan koko hippikausi meni Suomessa nopeasti ohi. Claes Olssonin mukaan hippiaate flower-power oppeineen oli liian epäpoliittinen poliittisena aikana: ”Syntyi semmonen fiilis varmaan että jos sä kukkia tarjoot, niin ei siitä hommasta oikeen mitään tuu. Että jos poliisi lyö, niin lyö takas.”³⁶⁸

Tooke Junnilan mukaan underground-ryhmän anarkismilla ei ollut mitään varsinaista teoriaa. Vanajaksen mielestä anarkismi merkitsi moraalisen paniikin aiheuttamista ympäristössä. Larmelan mukaan he halusivat poistaa kaikki systeemit ja muodollisuudet. Olsson kertoo, että anarkistit herättivät hämmennystä muun muassa kaatamalla pesujauhetta Havis Amandan patsaalle ja päästämällä hiiriä juoksentelemaan pitkin eduskuntatalon käytäviä. Olssonin mukaan anarkismin taustalla oli spontaani reaktio ”pikkuporvarillisuutta” vastaan mutta vähitellen anarkistit alkoivat syvemmin pohtia, mitä järjestelmän muuttamiseksi voitaisiin tehdä. Aluksi anarkisteille riitti se, että he tekivät kaikenlaista, mikä ei ollut hyväksyttyä. Myöhemmin iski Olssonin mukaan turhautuminen, kun tosissaan ajatut asiat eivät tuntuneet menevän eteenpäin. Olsson toteaa tämän vaiheen muualla johtaneen kovempien panoksien

³⁶⁶ Tuomioja 1993, 50.

³⁶⁷ Lindfors&Salon 1988, 22-23, 146.

³⁶⁸ von Bonsdorff 1986, 178; Lindfors&Salon 1988, 63-64.

käyttöönottoon eli terrorismiin. Monelle suomalaiselle anarkistille ratkaisuksi tuli lopulta liittyminen SKP:hen.³⁶⁹

3.3.2. Maolaiset

Maolaiset ovat anarkistien tapaan ryhmä, joka osallistui enemmän tai vähemmän yhtenäisesti radikaaliliikkeen toimintaan. Maolaisten merkitystä radikaaliliikkeen sisällä on kuitenkin vähätelty tai siitä on vaiettu samaan tapaan kuin anarkistien merkityksestä liikkeessä. Tuomioja pitää maolaisuutta samanlaisena kiinnostavana marginaali-ilmiönä kuin anarkismiakin. Hän toteaa, että radikaaliliikkeen kehityksessä ”väkivaltaan ja terrorismiin päätyneet maolaisuus-trotskilaisuuskin” olisi ollut myös Suomessa mahdollista sillä jo Vanhan valtuuksen tunnelmissa oli annettu ensimmäiset ”vallankumouksellisella väkivallalla herkutelleet lausunnot”. Suomalainen maolaisuus jäi kuitenkin ”vähäväkiseksi”.³⁷⁰ Von Bonsdorffin kanta Suomen maolaisiin on Tuomiojaa jyrkempi. Hän vähättelee ja jopa pilkkaa maolaisten toimintaa muistelmissaan useassa yhteydessä.³⁷¹

Maolaisuutta tutkineen Kastarin mukaan monet nuoret olivat talvella 1966-1967 kiinnostuneita Kiinasta mutta lopulta vain harva heistä päätyi varsinaisesti maolaiseksi.³⁷² Matti Puolakka, jota von Bonsdorff pitää maolaisten henkisenä johtajana, perusti syksyllä 1967 Helsingin Marxilais-Leniniläisen Seuran (HMLS), joka oli nimensä mukaisesti marxilais-leniniläinen ryhmä. Seura oli aluksi pienen ryhmittymän keskustelukerho mutta myöhemmin siitä tuli maolaisuuden alkusolu.³⁷³ HMLS:ään liittyi myös Tauno-Olavi Huotari, jota Tuomioja pitää maolaisuuden keskeisenä ideologina Suomessa.³⁷⁴ Hynysen mukaan HMLS:llä oli ainakin se historiallinen merkitys, että se oli ensimmäinen organisoitunut ryhmä, joka oli perinteisten puolueiden vasemmalla puolella.³⁷⁵ Puolakka oli kiinnostunut Kiinan ideologisesta linjasta ja HMLS halusi julkaista kiinalaisesta kommunismista kertovaa materiaalia Suomessa. Puolakka teki pienelle helsinkiläiskirjapainolle aloitteen Maon pienen punaisen

³⁶⁹ Lindfors&Salo 1988, 67-68.

³⁷⁰ Tuomioja 1993, 56, 112-113.

³⁷¹ von Bonsdorff 1986, 178, 234-235.

³⁷² Kastari 2001, 200, 224.

³⁷³ von Bonsdorff 1986, 178; Kastari 2001, 243.

³⁷⁴ Kastari 2001, 243; Tuomioja 1993, 56.

³⁷⁵ Hynysen 1970, 210.

kirjan julkaisemisesta, mutta Otava ehti painaa kirjan ensin.³⁷⁶ Yhtä kaikki, Maon pieni punainen kirja, *Otteita puhemies Mao Tse-Tungin teoksista*, oli joulukuussa 1967 saatavilla suomenkielisenä. Von Bonsdorff toteaa, että HMLS ei alkuaikoina korostanut maolaisuuttaan. Pian Kiinan linja tuli kuitenkin selkeästi esille, ja monet jättäytyivät toiminnasta pois.³⁷⁷

Syksyllä 1968 HMLS pyrki määrätietoisesti organisoitumaan. Kesän aikana seura oli lisännyt tunnettavuuttaan Punaisten lauantaiden yhteydessä, joihin maolaiset olivat osallistuneet aktiivisesti. HMLS perusti opintopiirejä, joiden päämääränä oli tehdä seurasta marxismi-leninismi-Mao Zedongin ajattelun järjestelmällisen opiskelun työssija. Seura alkoi julkaisi myös tiedotetta, joka oli Suomen ensimmäinen maolainen lehti. Julkisuuteen HMLS tuli ensimmäistä kertaa syyskuussa 1968, jolloin se järjesti paneelikeskustelun sosialismiin siirtymisen edellytyksistä. Tapahtumassa maolaiset esiintyivät ensimmäisen kerran julkisesti muiden vasemmistoryhmien rinnalla tasaveroisina. Tilaisuuteen osallistui SDP:n vasemmiston edustajana myös von Bonsdorff.³⁷⁸ Von Bonsdorff ei muistelmissaan mainitse kyseisestä tilaisuudesta. Kaikki muistot eivät tietysti ole mahtuneet kirjaan mutta von Bonsdorffin maolaisiin liittyvien tapausten unohtaminen vaikuttaa hyvin systemaattiselta, jopa tarkoitukselliselta. Von Bonsdorff toteaa olleensa kiinnostunut kiinalaisten ajattelusta muttei kuitenkaan kerro paljoa tästä kiinnostuksestaan.³⁷⁹ Von Bonsdorff kuitenkin esiintyi kuusikymmentäluvulla voimakkaastikin Kiinan kannattajana. Esimerkiksi syyskuussa 1968 hän kuvaili Suomalainen Suomi -lehdessä kulttuurivallankumouksen tapahtumia tavalla, jota Kastari on kuvannut ihannoivaksi.³⁸⁰

Von Bonsdorffin mukaan ”opiskelijaliikkeen spontaanisuus ja laaja teoreettinen pohdinta” eivät istuneet maolaisliikkeeseen. Maolaiset keskittyivät von Bonsdorffin käsityksen mukaan Puolakan johdolla opiskelemaan ”niitä arvokkaita oppi-isiä, joiden synkät kuvat” oli painettu Punakaarti -lehden kanteen. Von Bonsdorff toteaa maolaisten olleen opinnoissaan ahkeria ja levittäneen materiaaliaan tunnollisesti. Piikkiä von Bonsdorff heittää, että maolaisten Punakaarti -lehteä olikin luultavasti helppo myydä esimerkiksi vappumarsseissa

³⁷⁶ Kastari 2001, 243-244.

³⁷⁷ von Bonsdorff 1986, 278.

³⁷⁸ Kastari 2001, 322-326.

³⁷⁹ von Bonsdorff 1986, 184.

³⁸⁰ Kastari 2001, 329.

”vanhoille veteraaneille”, joille lehden nimi toi mieleen ”vallan toisenlaisia asioita”. Von Bonsdorffin käsityksen mukaan maolaisuuden suosio kuusikymmentäluvun lopulla oli yksi heijastuma siitä ”etsinnän ajasta”, joka radikaaliliikkeessä oli käynnissä. Vappuna 1969 maolaisten ryhmä aiheutti hämmennystä huutamalla työväenpuolueiden vastaisia iskulauseita vappumarssin aikana. Von Bonsdorffin mukaan maolaisia ei ollut paljon mutta oikeasta kulmasta kuvattuna vaikutus oli häkellyttävä: ”Maailmalle, kansainväliseen jakeluun, lähtee kuvia suuresta maolaisten osastosta, ihmeestä moskovanmielisten kommunistien vappumielenosoituksessa...”³⁸¹

Maolaisuus näytti syksyllä 1969 olevan edelleen voimistumassa ja tästä innostuneena HMLS päätti yrittää Suomi-Kiina -seuran valtausta. Keväällä 1970 seuraan liittyi runsain määrin maolaisia ja muita Maon ajatusten kannattajia. Samana keväänä pidetyssä vuosikokouksessa maolaiset onnistuivatkin valtaamaan Suomi-Kiina -seuran. Myös von Bonsdorff valittiin seuran hallitukseen.³⁸² Tästä hän ei mainitse sanaakaan muistelmissaan, mikä vahvistaa kuvaa tietoisesta tarpeesta sanoutua täysin irti maolaisten toiminnasta. Von Bonsdorff kertoo maolaisten olleen vuosikymmenen vaihteessa sen verran kiinnostava ryhmä, että hänkin sai oman ”kotiryssän”, lähetystösihteeri Albert Akulovin. Akulov pyrki saamaan von Bonsdorffilta tietoja maolaisten toiminnasta mutta von Bonsdorff toteaa, ettei hän lähtenyt mukaan sellaiseen. Von Bonsdorff toteaa myös, ettei maolaisten ”sisäisistä asioista” juurikaan tiedetty.³⁸³ Hän siis väittää, ettei tiennyt juuri mitään ihmisistä, joiden kanssa kuitenkin istui Suomi-Kiina -seuran hallituksessa.

Maolaiset haaveilivat kuusikymmentäluvun lopulla myös omaan puolueen perustamisesta. Siihen ei kuitenkaan ryhdytty, koska ajan ei uskottu olevan vielä kypsä maolaispuolueen perustamiselle.³⁸⁴ Von Bonsdorff toteaa maolaisuuden saaneen seitsemänkymmentäluvulla hieman lisää kannattajia mutta uskoo liikkeen jääneen sangen kauas puolueen perustamisesta. Von Bonsdorff herjaa maolaisten jättäneen oman puolueen perustamatta, koska ”olisihan varsin noloa jos vaaleissa vallankumouksen kärkijoukko saisi vain joitakin satoja ääniä”. Von Bonsdorffin mukaan Kiinan suurlähetystö uskoi kuitenkin pitkään maolaisten

³⁸¹ von Bonsdorff 1986, 277-279. Punakaarti-lehteä maolaiset alkoivat julkaista keväällä 1969. Kastari 2001, 366.

³⁸² Kastari 2001, 378-379.

³⁸³ von Bonsdorff 1986, 277-278.

³⁸⁴ Kastari 2001, 382.

mahdollisuuksiin ja antoi heille kaikenlaista tukea.³⁸⁵ Maolaisuuden nousu pysähtyi 1970-luvun alussa taistolaisuuden voimistumiseen. Taistolaiset kävivät systemaattista kamppailua maolaisuutta vastaan, minkä seurauksena maolaisuus lopulta hävisi lähes olemattomiin.³⁸⁶

3.4. Liikkeen pysähtyminen

Von Bonsdorffin mukaan yhden asian liike oli kuusikymmentäluvun radikalismien tyypillinen ilmenemismuoto. Hänestä Suomi oli otollinen maaperä liikkeille, koska Ranskan vallankumouksen ihanteet – vapaus, veljeys ja tasa-arvo – olivat ”Vanhalle Suomelle” niin vieraita, että niiden toteuttaminen vanhojen järjestöjen kautta ei olisi ollut mahdollista. Von Bonsdorffin mielestä radikaalit liikkeet eivät uhanneet suomalaista elämänmuotoa mutta toisaalta hän uskoo, ettei elämä Suomessa niiden jälkeen ollut samanlaista kuin ennen.³⁸⁷ Mutta miksi liike loppui? Muisteluissa selitystä etsitään sekä liikkeen sisäisistä että ulkoisista tekijöistä. Liike alkoi hajaantua sisältäpäin mutta tähän katsotaan myös ulkoisilla paineilla olleen vaikutusta. Yhteistä selityksille on yhteiskunnan harjoittaman integroinnin näkeminen keskeisenä syynä liikkeen kuihtumiseen. Historiakuvassa radikalismien hiipumisen selittämisessä erottuu kaksi päälinjaa, toisaalta yhä useamman radikaalin päättyminen taistolaisuuden riveihin ja toisaalta Kekkonen harjoittama taitava integroimispolitiikka.

3.4.1. Radikalismi vastatulessa

Yhteishenki radikalismien eri ryhmien välillä alkoi von Bonsdorffin mukaan hiipua Tšhekkoslovakian miehityksen ja Vanhan valtauksen jälkeen. Shaahinvastaisissa mielenosoituksissa kesällä 1970 kuusikymmentäluku vielä ”manifestoi elinvoimaansa”, mutta tämän jälkeen eri ryhmät toimivat tiukasti omissa leireissään.³⁸⁸ Tuomiojan mukaan Vanhan valtaus oli radikalismien kehityksessä vedenjakaja, jonka jälkeen liike eriytyi ja lopulta hajosi. Tuleva kehitys oli hänen mielestään nähtävissä jo valtauksen jälkeen ilmestyneessä valtaajien toimittamassa Ylioppilaslehden vallankumousnumerossa, jossa ”kyytiä saivat siihen asti yhteisrintamassa mukana olleet liberaalit ja keskustalaiset sekä kaikki mahdolliset välistävetäjät”. Tuomioja kertoo, että hänetkin mainittiin välistävetäjien joukossa, koska hän oli valtauksen

³⁸⁵ von Bonsdorff 1986, 279.

³⁸⁶ Kastari 2001, 381-382, 397. Ks myös Rentola 1990, 256-257.

³⁸⁷ von Bonsdorff 1986, 164-166.

³⁸⁸ von Bonsdorff 1986, 159, 307.

jälkeen kirjoittanut Demariin valtauksesta arvion, jossa oli varoitellut ylilyönneistä. Tuomiojan mukaan arviossa näkyi vastavalitun kaupunginvaltuutetun ja tulevan kansanedustajan varovaisuus. Tuomioja uskoo valtauksen jälkeen ilmenneiden linjariitojen heijastaneen niitä jännitteitä, jotka olivat olleet olemassa radikaaliliikkeessä alusta lähtien, ja näkyneet esimerkiksi Sadankomitean jakaantumisessa tutkijoihin ja marssijoihin.³⁸⁹

Von Bonsdorff uskoo, että vielä vuosi 1969 oli monelle radikaalille etsinnän aikaa. Kesä oli täynnä toimintaa ja ”maailman riisto ja vapaustaistelu” tuntuivat olevan lähempänä suomalaisia kuin koskaan aiemmin. Jyväskylän Kesässä 1969 radiolla oli lukuisia toimittajia, muun muassa von Bonsdorff, joka kertoo tehneensä tuntikaupalla ohjelmaa. Von Bonsdorff toteaa tapahtuman olleen ”marxilaisen maailmannäkemyksen” sävyttämä ja ”marxilaispohjaisen informaation” saaneen laajasti julkisuutta. Von Bonsdorffin mukaan ”taantumuksen nyrkki” iski nopeasti takaisin, ja ”porvarit” havahtuivat kysymään, ketkä olivat varastaneet lehdistön ja radion, ”porvarillisuuden julkisuushegemonian – rosvot kiinni!” Valta oli liikekannalla mutta radikaalit eivät tätä heti huomanneet vaan uskoivat vahvasti omiin mahdollisuuksiinsa. Von Bonsdorffin mukaan toisaalla oli kuitenkin alkanut julkisuuden ”normalisointi” ja erityisesti Reporadio joutui ankaran kritiikin kohteeksi. Lopulta Yleisradion pääjohtaja vaihdettiin ja radikaaleja alettiin laittamaan kuriin.³⁹⁰ Von Bonsdorff antaa ymmärtää, että Yleisradion johto vaihtui osin Jyväskylän kesästä tehtyjen ohjelmien – eli myös von Bonsdorffin oman toiminnan – aiheuttaman kohun seurauksena. Näin ei kuitenkaan voinut olla, koska Yleisradion johto vaihtui jo huhtikuussa 1969 eli ennen Jyväskylän kesää.³⁹¹

Vuoden 1970 vaalit vahvistivat von Bonsdorffin mielestä sen, että tuulet olivat kääntyneet radikaaleille vastaisiksi. Hänestä vasemmiston vaalitappio osoitti, ettei ”sorrettu kansa” kiittänyt ”valistajiaan” vaan kun yhteiskunnan välttämätön modernisointi oli tehty, valta kiitti ja pyysi uudistajia joko siirtymään syrjään tai sopeutumaan järjestelmään. SDP:läisiä sijoitettiin valtionhallintoon ja ”radikaalirintaman toisella laidalla” puolestaan kaivauduttiin luokkataisteluasemiin.³⁹² Vuoden 1970 vaaleissa muun muassa Arvo Salo putosi eduskun-

³⁸⁹ Tuomioja 1993, 55.

³⁹⁰ von Bonsdorff 1986, 277, 302-306. Jyväskylän kesä ks. Tuominen 1991, 155-157.

³⁹¹ Hemánus 1972, 197-198.

³⁹² von Bonsdorff 1986, 306-307.

nasta.³⁹³ Tuomioja puolestaan valittiin kansanedustajaksi. Tuomioja kertoo, että hänen vaalilauseenaan oli ollut ”70-luku – sosialismin vuosikymmen”. Tuomioja ei usko päässeensä eduskuntaan vaalilauseensa ansiosta vaan pikemminkin siitä huolimatta ja toteaa mottonsa olleen tilannearviona pahasti pielessä. Tuomiojan mukaan kuusikymmentäluvulla horjuminen ”vapaan vallankumouksellisen irroittelun ja parlamentaarisen demokratian muotoihin sidotun vakavan poliittisen työn välillä” oli jonkin aikaa ollut mahdollista mutta kun edellinen väistyi stalinismiin päätyneen ”kvasitieteellisen sosialismin” alta, Tuomioja ajautui ”reformistisen sosialidemokratian turvalliseen satamaan”.³⁹⁴

Tuomiojan mukaan ei ollut yllätys, että suomalaisessakin radikalismissa ”vallankumous lopulta söi lapsensa” mutta vaikeampi oli ennustaa radikalismien päätymistä seitsemänkymmentäluvun ”stalinistiseen hegemoniaan”. Tuomioja toteaa, että radikalismien vaikutukset olivat olleet hyvin samankaltaisia kaikkialla Länsi-Euroopassa ja muualla radikalismi päättyi muun muassa maolaisuuteen ja trotskilaisuuteen.³⁹⁵ Suomalainen maolaisuus päättyi marginaaliin. Von Bonsdorffin mukaan trotskilaisten ajattelijoiden suosio oli Suomessa suurta ja erityisesti trotskilaisuuteen sisältynyt ajatus jatkuvasta vallankumouksesta kiehtoi kuusikymmentäluvun lopulla monia. Kiinnostuksesta huolimatta trotskilaisten määrä jäi pieneksi eikä trotskilaisuus saanut järjestöllistä pohjaa.³⁹⁶ Tuomiojan mukaan Suomessa ei ollut selaista trotskilaista perinnettä, johon radikalismi olisi voinut liittyä.³⁹⁷

Hynynen kertoo, että SONK:n nuoret kiinnostuivat uusvasemmistolaisen kauden jälkeen Trotskin jatkuvasta vallankumouksesta. Trotskilaisuuden nousu liittyi Hynynen mukaan vuosina 1969-70 radikalismissa tapahtuneeseen proletaariseen käännteeseen ja Ranskan toukokuun innoittamaan ajattelun jyrkkemiseen. Syksyllä 1969 SONK otti projektikseen ”vallankumouksellisen marxismin”. Hynynen mukaan suuntaus julisti tilanteen vallankumouksellisuutta, mutta ongelmana oli vallankumouksellisten vähäinen määrä. Trotskilaisuuden suosion taustalla Hynynen näkee myös ”kansanrintamaa koskeneiden illuusioiden” vähenevän kuusikymmentäluvun lopulla. ”Silloinen trotskilainen puuha korosti, ettei kansanrintamapolitiikka sitä sosialismia tuo.” Proletaarinen käänne oli Hynynen mukaan merkittävä

³⁹³ Salo 1986, 389.

³⁹⁴ Tuomioja 1993, 55, 105.

³⁹⁵ Tuomioja 1993, 56, 112-113.

³⁹⁶ von Bonsdorff 1986, 276, 282-283.

³⁹⁷ Tuomiojan haast. Hallman 1986, 105.

radikaaliliikkeen kehitykselle. Hän kertoo radikaaliliikkeellä olleen eri maissa tarve samaistua itsensä ulkopuoliseen eli työväenluokkaan. Suomessa käänne tapahtui ”keskeisimmän teollisen proletariaatin suuntaan”. Hynynen toteaa, että proletaarinen käänne ei ollut vain ideologinen valinta vaan ”normaalin järjellisyden pakko johti kaikkialla irti liikkeen anti-autoritäärisestä vaiheesta”. Hynynen mukaan vanhojen puolueiden, järjestöjen ja ammattiyhdistysliikkeen kanssa syntyneissä kontakteissa välittyi ”kokemusta, suunnitelmallisuuden tarvetta ja sitä kautta järkeä toimintaan”. Hynynen toteaa, että nämä yhteydet edesauttoivat sopeutumista ”siihen kuriin ja suorituspaktoon, jota jokaisen on opittava”.³⁹⁸

Osa Länsi-Euroopan radikaaleista päätyi terrorismiin. Tuomiojan mukaan suomalaisilla radikaaleilla oli yhteyksiä saksalaisryhmiin, joista Baader-Meinhof versoi. Terrorismille ei Suomessa kuitenkaan ollut edellytyksiä ja Tuomiojan mielestä stalinismi oli huomattavasti vaarattomampi ilmiö ja ”nuortaistolaisuuteen jämähtänyt radikalismi jopa säilyttävä ja vanhoillinen voima”.³⁹⁹ Kaisa Korhonen toteaa, että radikaalit pitivät Keski-Euroopan ääri-vasemmistolaisten nuorten kääntymistä terroriin epätoivoisena valintana. Hänen mukaansa suomalaiset eivät uskoneet anarkismiin vaan joukkojen painostusvoimaan.⁴⁰⁰ Hynynen mielestä terrorismi on rajattava radikalismien tarkastelun ulkopuolelle, ”sillä kysymys ruumiiden toteutumattomuudesta Suomessa on aivan toisesta maailmasta”. Hynynen toteaa, että Suomessa ei oltu lähelläkään tilannetta, jossa ”tehty väärä valinta saattoi johtaa tappamisen suuntaan”.⁴⁰¹ Radikaalit suhtautuvat terrorismiin negatiivisesti ja ovat helpottuneita siitä, että Suomessa tällainen toiminta ei toteutunut. Poikkeuksen tekee von Bonsdorff, jonka käsitystä terrorismista voi pitää jopa ihannoivana. Vaikka von Bonsdorff toteaa Suomen säästyneen terrorismilta, rivien välistä paistaa hienoinen pettymys. Hän toteaa, että terrorismin uhkaa ei ollut, koska Suomessa ei ollut perinnettä ”itsetietoisien taistelun pohjaksi”. Tällä perinteellä hän tarkoittaa toisen maailmansodan aikaisia vastarintaliikkeitä Länsi-Euroopassa. Von Bonsdorffin mielestä Suomessa ei ollut ”henkistäkään oman arvon tiedostavaa oppositiomieltä”. Hänen mukaansa kuusikymmentäluvun jälkipuoliskolla jatkuvasti vahvistunut subjektina olemisen huuma ei kantanut ja subjektit palasivat historialliseen roo-

³⁹⁸ Hynynen 2000, 136-137, 141-142.

³⁹⁹ Tuomioja 1993, 56.

⁴⁰⁰ Korhonen 1993, 128.

⁴⁰¹ Hynynen 2000, 137.

liinsa pyytämään ohjausta ja odottamaan oikeita vastauksia sen sijaan, että olisivat vastanneet itse.⁴⁰²

3.4.2. Puolueet houkuttelivat

Von Bonsdorffin mukaan eri puolueet havahtuivat kuusikymmentäluvun puolivälissä nuorison yhteiskunnalliseen heräämiseen ja halusivat heidät mukaan toimintaansa. Hän toteaa, että erityisen paljon nuoria liittyi SDP:hen, harvemmat liittyivät suoraan SKDL:ään. Von Bonsdorffin mukaan kansanrintamahallituksen myötä yhden asian liikkeet uskoivat pääsevänsä vaikuttamaan yhteiskuntaan ja puolueet vetivät niitä innokkaasti mukaan toimintaansa. Von Bonsdorff toteaa, että vaikka liikkeiden edustajat lähtivät mukaan puolueiden toimintaan, he pitivät itseään ensisijaisesti liikkeiden edustajina ja uskoivat ”lyövänsä kiilaa Vanhaan Valtaan”. ”Nuorten akateemisten kansalaisten tulva” SDP:hen jatkui vuoden 1966 vaalivoiton jälkeen vielä pari vuotta. Von Bonsdorffin mukaan kansanrintamahallituksen politiikka oli kuitenkin monelle radikaalille pettymys.⁴⁰³ Björklund toteaa kansanrintamaa koskeneiden huikeiden odotusten vaihtuivat pettymykseksi vuonna 1968: ”Kaksi vuotta kansanrintamaa eikä vielääkään sosialismia?!?”⁴⁰⁴ Tuomiojan mukaan puolueisiin hakeutuminen oli kuusikymmentälukulaisille itsestään selvää ja yhteiskunnallista vaikuttamista pyrittiin toteuttamaan nimenomaan puolueiden kautta. Aitoa puolueettomuutta ja sitoutumattomuutta ei pidetty mahdollisina vaan ne nähtiin ”vain naamioituna oikeistolaisuutena”. Tuomioja liittyi SDP:hen vuonna 1968. Hän kertoo, ettei puolueeseen liittymisensä jälkeen hakeutunut oikeaoppisen puoluekäytännön mukaisesti puoluekouluun, koska katsoi tulleensa puolueeseen opettamaan eikä oppimaan. Tuomiojan mukaan moni radikaali ajatteli samalla tavalla.⁴⁰⁵

Matti Wuoren mukaan kuusikymmentäluvulle tunnusomaiset piirteet ilo, spontaanisuus, optimismi ja toivo hävisivät seuraavan vuosikymmenen alussa, jolloin seurasi asettuminen tiukkoihin poliittisiin ruotuihin. Vuosikymmenen vaihtuessa jokaisen piti etsiä paikkansa ja alkaa tunnustamaan väriä. SKP:n vähemmistö sai vahvan otteen nuorisosta ja älymys-

⁴⁰² von Bonsdorff 1986, 307.

⁴⁰³ von Bonsdorff 111, 150, 154-155, 165.

⁴⁰⁴ Björklund 1988, 17.

⁴⁰⁵ Tuomioja 1993, 19, 37.

töstä.⁴⁰⁶ Aulikki Oksanen kirjoitti sanat lauluun ”*Kenen joukoissa seisot?*” vuoden 1969 alkupuolella. Hän uskoo tekstin heijastelleen syntyäikansa ilmapiiriä eli radikalismien kääntä ja valmiutta sitoutua poliittiseen toimintaan. Oksanen toteaa, että haikeaa laulun ”taisteluhaasteessa” oli se, että kehitykseen liittyi etäännyminen kuusikymmentäluvun ”hilpeästä radikalismista ja oikeudesta loivempaan, leväperäisempään elämään”. Oksanen mukaan uusi poliittinen sitoutuminen vaati ”terävämpää otetta ja selkeää, kollektiivista elämänasennetta”.⁴⁰⁷ Leo Lindstenin mukaan siirtyminen taistolaisuuteen oli nopea ja äkkijyrkkä. Yhtäkkiä ”opiskelijatyöt alkoivat kantaa venäläisiä kukkahuiveja ja hippivaiheen vapaa rakkaus hävisi”.⁴⁰⁸

Ennen taistolaisuuden esiinmarssia monet varsinkin uusvasemmistolaisesti ajattelevat radikaalit pitivät läheisimpinä yhteistyökumppaninaan SKDL:ää. Suomela toteaa, että uusvasemmistolaiset radikaalit uskoivat pitkään SKDL:n mahdollisuuteen nousta vahvaksi sosialistiseksi liikkeeksi. Kommunismi ja SKP eivät herättäneet yhtä laajaa kiinnostusta vaan uusvasemmistolaiset uskoivat SKP:n lopulta sulautuvan kokonaan uudistuvaan SKDL:ään.⁴⁰⁹ SKDL:n johtoon kuuluneet Jorma Hentilä ja Rauno Setälä olivat jo keväällä 1968 alkaneet pohtia mahdollisuuksiaan vetää yhä enemmän vasemmalle suuntautunut radikaaliliike mukaan puolueensa toimintaan. Setälä alkoi helmikuussa 1968 valmistella tulevaksi kevääksi porvarillisen hegemonian seminaaria, jonka oli tarkoitus aloittaa uusi vaihe puolueen sivistyneistö- ja nuorisotoiminnassa. Seminaari järjestettiin toukokuun alussa Siikarannassa ja siihen osallistui noin sata henkilöä.⁴¹⁰ Tapahtumaan osallistuneen von Bonsdorffin mukaan paikalla oli näyttävä valikoima kuusikymmentäluvun ”ns. intellektuelleja”.⁴¹¹ Seminaarissa puhunut professori Antti Eskola käsitteli mahdollisuuksia porvarillisen hegemonian kumoamiseen. Eskola kannatti anarkistisia toimia tämän hegemonian paljastamiseksi ja kumoamiseksi. Puhe synnytti suuren kohun.⁴¹² Von Bonsdorff toteaa, että Eskolan peräänkuuluttamaa anarkiaa ei Siikarantaan kokoontuneesta porukasta juurikaan

⁴⁰⁶ Titanicin kansituolit 1993, 48.

⁴⁰⁷ Oksanen 2000, 128-129. Artikkelissä sisältyy myös laulun sanat.

⁴⁰⁸ Lindsten 1985, 101.

⁴⁰⁹ Suomela 1994, 57-58.

⁴¹⁰ Rentola 1994, 18.

⁴¹¹ von Bonsdorff 1986, 200.

⁴¹² Rentola 1994, 18.

löytynyt vaikka keskustelua käytiinkin ahkerasti, illalla myös ”ministeriviinan” voimalla.⁴¹³ Pari viikkoa Siikarannan seminaarin jälkeen SKDL:n liittotoimikunta pohti nuorison liikehdintää. Kokouksessa Hentilä epäili nuorten kyllästyvän instituutioiden kautta tapahtuvaan vaikuttamiseen nopeasti, koska mahdolliset muutokset toteutuisivat hitaasti. Samaa teemaa Hentilä pohti edelleen kirjoituksessaan *Pettykö nuori polvi?* Siinä Hentilä käsitteli myös kärsimättömänä pitämänsä nuorison mahdollista lähentymistä SKP:n opposition kanssa. Hän ei nähnyt lähentymistä ajankohtaisena mutta piti sitä kuitenkin mahdollisena.⁴¹⁴

Ensimmäinen yritys suunnata radikaaliliike SKP:hen oli kuitenkin tehty jo keväällä 1968, jolloin anarkistiseen Nalle Puh -kerhoon kuulunut Kari Jyrkinen otti yhteyttä SKP:n valistusosastoon ja esitteli sille hahmottuvassa ollutta ulkoparlamentaarisesta liikkeestä. Tämän ensikontaktin jälkeen Jyrkinen alkoi välittää puolueen valistusjaostolle tietoja radikaaliliikkeen toiminnasta. Jyrkinen toivoi, että puolueen johto suhtautuisi uuteen liikehdintään vakavasti ja käyttäisi sitä tehokkaasti hyväkseen.⁴¹⁵ Tuomioja toteaa SKP:n sisäisten rintamalinjojen hahmottuneen samaan aikaan kun nuoriso alkoi radikalisoitua. Radikalismien sisällä tapahtunut kehitys johti vähitellen ”nuorisoliikkeen etujoukon ajautumiseen yhä vasemmistolaisempiin asetelmiin”. Liberalismista ja sosiaalidemokratiasta siirryttiin kommunismiin ja marxismi-leninismiin. Tuomioja toteaa, että sosiaalidemokratian taakseen jättäneiden radikaalien päätyminen stalinismiin oli ”suomalainen kummajainen”. Tuomioja kertoo, että SKP:n järjestösodan alkaessa ei ollut lainkaan selvää, mille puolelle SKDL:n radikaalit päätyisivät. Hapuilua ei kuitenkaan kestänyt kauan vaan nopeasti koko Sosialistinen Opiskelijaliitto (SOL) liittyi taistolaisiin. Taistolaisuuden vaikutusvallan kasvattamiseksi Teiniliitossa ja muissa nuorisojärjestöissä luotiin niin sanottu yleisdemokraattinen rintama. Tuomioja toteaa, että hämmästyttävää ei ollut se, että taistolaiset näkivät itsensä tämän yhteistyörintaman ”itse oikeutettuna johtavana voimana ja suuntaa antavana etujoukkona” vaan se, ”miten auliisti muut ryhmittyvät olivat valmiita tämän roolin taistolaisille luovuttamaan”.⁴¹⁶

⁴¹³ von Bonsdorff 1986, 202.

⁴¹⁴ Rentola 1994, 18-19.

⁴¹⁵ Rentola 1994, 17-18.

⁴¹⁶ Tuomioja 1993, 112-114. Ks. myös Rentola 1994, 10.

Von Bonsdorff näkee taistolaisuuden nousun olleen seurausta Tshekkoslovakian miehityksestä. Miehityksen jälkeen suvaitsevaisuuden aika alkoi olla ohi radikaaliliikkeessä. Von Bonsdorff uskoo miehityksen herättäneen monia, jotka olivat ”uskoneet Hyvän voittavan maailmassa pelkäänsä omalla voimallaan”. Miehityksen jälkeen alettiin etsiä laajempaa maailmanselittäjää, jonka toivottiin antavan pohjan yhteiskunnan perusteelliselle mullistukselle. Enää ei oltu ”kaikkien ihmisten yhteisen ihmisyyden asialla” vaan nyt oli ”vanha järjestys kaadettava, sorrettujen luokkien ja kansojen noustava yöstään”. Suomessa muutos merkitsi siirtymistä SKP:n vähemmistöön. Von Bonsdorff toteaa, että monet radikaalit uskoivat tarvitsevänsä järjestön, joka riittävän jyrkästi vastustaisi ”epäoikeudenmukaista yhteiskunta- ja maailmanjärjestystä” ja sanoutuisi irti ”sopu- ja vakauttamispolitiikasta”, jota kansanrintaman katsottiin harjoittavan. Ratkaisuksi nähtiin SKP:n vähemmistö, jota pidettiin huomattavana poliittisena voimatekijänä. Sillä oli von Bonsdorffin mukaan perinteitä ja uskottavuutta ja alun epäröinnin jälkeen se oli valmis ottamaan nuoret vastaan. Von Bonsdorffin mukaan SKP:n vähemmistö näyttäytyi monelle ainoana voimana, joka kyseenalaistaisi yhteiskunnallisen kehityksen. Se oli ”pakettiratkaisu jolla oli joka asiaan selitys, jolla oli selustatuki joka toi voimaa ja varmuutta...”⁴¹⁷

Von Bonsdorffin tavoin myös Suomela uskoo juuri Tshekkoslovakian miehityksen vaikuttaneen ratkaisevasti radikalismiin suuntaan. Suomelan mukaan Neuvostoliiton rauhanpolitiikkaa oli aiemmin arvostettu. Tshekkoslovakian ”inhimillisen ja demokraattisen sosialismin kokeiluun” oli myös suhtauduttu myönteisesti, jopa toiveikkaasti. Suomela uskoo miehityksen aiheuttaneen ”monille ihmisille oikosulkureaktion ajatuksissa”. Reaktion voimakkuutta lisäsi se, että Sadankomitea oli pitänyt yllä väkivallattomuuden ihannetta. Suomelan mukaan maailmankuvan hajoaminen oli totaalinen ja tämän seurauksena taistolaisuudesta tuli ”intellektuaalinen ankkuri”, jonka houkutus oli siinä, että se tarjosi kokonaisvaltaisen maailmanselityksen. Kun ”ideologista kotia” oli vaihdettu, Tshekkoslovakia tuntui painajaiselta, joka haluttiin unohtaa. Suomelan mukaan myös Sadankomitean ensimmäisestä kriisistä eli tutkijoiden ja marssijoiden välisestä kiistasta johti sangen suora kehityslinja taistolaisuuteen. Suomela uskoo, että omalla tavallaan marssilinjan johdonmukainen toteuttaminen johti taistolaisuuteen ja myös umpikujaan päätymiseen. Vaikka marssijoiden joukossa oli monipuolisia ajattelijoita ja erilaisia vivahteita ”liikkeen itsensä habitus oli iskulauseita,

⁴¹⁷ von Bonsdorff 1986, 280-281.

usein yksinkertaistavia sloganeita, jotka eivät mobilisoineet ihmisten aivoissa mitään, vaan puhuttelivat vain jalkojen liikettä”.⁴¹⁸

Taistolaisuus veti myös osan anarkisteista riveihinsä. Larmelan mukaan puolueen toimintaan mukaan menemisen taustalla oli usko siihen, että puolueen kautta asioiden muuttaminen olisi mahdollista. Olsson toteaa taistolaisuuden tarjonneen heille mahdollisuuden edetä nopeasti korkeille paikoille puolueessa. Hän kertoo, että SKP:hen liittyminen toi mukanaan myös käsityksen työväenliikkeen historiasta, mistä he eivät olleet aiemmin tienneet mitään. Olssonin mukaan taistolaisuuteen sisältyi sama ”halu valloittaa ajatuksellisesti maailma” kuin mitä oli liittynyt Ultra -lehden ympärillä olleeseen toimintaan. Taistolaisuudessa kiehto ”järjestäytynyt voima mistä ei ollut aikaisemmin tajunnut mitään”, samalla saattoi tuntea tyydytystä nopeasta poliittisesta urakehityksestä. Taistolaisuus hajotti anarkistisen underground-liikkeen. Timppa Aarnialan mukaan porukasta ”toiset pimahti uskoon ja toiset taistolaisuuteen”. Aarniala ja Vanajas asuivat samassa talossa taistolaisiksi päätyneiden Larmelan ja Olssonin kanssa. Vanajas kertoo yhteiselon muuttuneen tuskalliseksi ”taistolaisbuumin” myötä. Vanajaksen mukaan taistolaisten ja ei-taistolaisten välit olivat yleensäkin ottaen niin kireät, että entiset tuttavat eivät enää edes tervehtineet toisiaan. Vanajas toteaa, että underground-ryhmää oli yhdistänyt ”yhteinen vihollinen eli poliisi ja establishmenti”. Vanajaksen mielestä taistolaisuuteen päätyneiden poliittinen sitoutuminen merkitsi menoa mukaan siihen systeemiin, jota aiemmin oli vastustettu: ”Underground ja anarkismi kuoli kyllä siihen että ihmiset establisoiu systeemiin, johonkin SKP:hen, joka on osa tätä systeemiä...”⁴¹⁹

Ne radikaalit, jotka eivät itse lähteneet mukaan taistolaisuuteen, suhtautuvat suuntaukseen penseästi. Von Bonsdorffin mukaan taistolaisuus oli dogmaattisuutta, kaavaoppisuutta ja sitaattihurskautta. Hän kertoo kirjakauppa Kirjavintistä, joka oli kuusikymmentäluvulla radikaaliliikkeen ”monipuolinen hankintakeskus, pikaikkuna kaikkeen edistykselliseen kirjallisuuteen”. Von Bonsdorffin mukaan liike lopetettiin seuraavalla vuosikymmenellä, koska ”70-luvun kaistapäät” boikotoivat kauppaa, josta oli saatavilla myös trotskilaisia ja maolaisia teoksia.⁴²⁰ Lipposen mielestä taistolaisuus oli opillisesti elitististä, Neuvostoliiton selän

⁴¹⁸ Suomelan haast. Hallman 1986, 104.

⁴¹⁹ Lindfors&Salo 1988, 68, 187-188.

⁴²⁰ von Bonsdorff 1986, 281, 135.

takaa öykkäröivää toimintaa.⁴²¹ Salon mukaan joistakin kuusikymmentälukulaisista tuli ensin ”leninistejä ja sitten sitatologeja”.⁴²²

3.4.3. Kekkonen johtama integrointi onnistui

Lipposen mukaan suomalainen radikalismi noudatti kansainvälistä kaavaa hylätessään vanhan maailman, vastustaessaan luokkayhteiskuntaa ja vaatiessaan perusteellisia uudistuksia. Lipponen toteaa suomalaisen radikaaliliikkeen kuitenkin poikenneen ulkomaisista esikuvistaan siinä, että se nosti esikuvakseen vallassa olevan sotasukupolven poliitikon, presidentti Urho Kekkonen.⁴²³ Historiakuvassa radikaalien suhde Kekkoeseen on ristiriitainen. Toisaalta Kekkonen nähdään taitavana taktikkona, jonka merkitys radikaalien kesyttämässä oli keskeinen, toisaalta korostetaan Kekkonen olleen ikään kuin samalla puolella radikaalien kanssa.

Vanhan valtauksen aikana radikaalit tervehtivät Kekkoesta sähköellä, joka oli osoitettu ”toveri presidentille”. Von Bonsdorffin mukaan kukaan ei nähnyt minkäänlaista ristiriitaa siinä, että ”antiautoritaarisen opposition tähänastisista näyttävistä manifestaatioista” lähetti ”korvia huumaavien suosionosoitusten kunnioittavat, jopa lämpimät terveisensä maan ylimmän vallan näkyvimmälle edustajalle”.⁴²⁴ Ristiriitaa ei ollut, koska moni radikaali koki Kekkonen olevan samalla puolella radikaalien kanssa. Von Bonsdorffin mukaan Kekkonen nähtiin olevan radikaalien tavoin oppositiossa, ”poikki puin vanhaa valtaa vastaan”.⁴²⁵ Von Bonsdorff toteaa Kekkonen saavuttaneen vasta vuosien 1961-62 jälkeen sellaisen aseman, että hän saattoi ruveta toteuttamaan omimpia tavoitteitaan. Ennen tätä politiikka, aseman saavuttaminen ja vahvistaminen olivat vieneet hänen kaiken aikansa. Von Bonsdorffin mukaan Kekkonen tavallaan ”asettui samalle lähtöviivalle niiden nuorten kanssa, jotka tulivat ulos kouluista kuusikymmentäluvun alussa”. Kekkoselle lähettämässään sähkössä valtaajat pyysivät presidenttiä ”osoittamaan solidaarisuutta ylioppilaille” jäämällä pois HYY:n Konservatoriolle siirretystä satavuotisjuhlasta. Kekkonen kuitenkin osallistui tilaisuuteen ja hänen juhlassa pitämänsä puhe radioitiin suorana lähetyksenä. Von Bonsdorffin mukaan puhe oli

⁴²¹ Helsingin Sanomat 12.12.1993

⁴²² Salo 1986, 319.

⁴²³ Lipponen 1993

⁴²⁴ von Bonsdorff 1986, 28.

⁴²⁵ . Lukulamppu, Kultainen, kultainen 60-luku, 22.10.1986.

”mestarinäyte ruoska- ja porkkana-tekniikasta”. Puheessaan Kekkonen kannusti ”yhteiskunnan radikaaleinta ainesta”, ylisti kansainvälistä solidaarisuutta ja puhui hyväksyvään sävyyn aseettomasta palveluksesta. Von Bonsdorff uskoo valtaajien lähettämän sähkeen vaikuttaneen presidentin puheen sisältöön.⁴²⁶ Kastarin mukaan Kekkonen puhetta ei kuitenkaan muutettu valtauksen jälkeen.⁴²⁷ Von Bonsdorff uskoo, että ”Vanha kettu” sai puheellaan paljon lisää kannattajia ja samalla esti Ranskan tapahtumien toistumisen Suomessa.⁴²⁸ Hynynen mukaan Kekkonen ”hämäyspuheen” jälkeen ristiriidat alkoivat laantua. Hän toteaa, että radikalismien terää tylsistytti myös se, että järjestysvalta ei puuttunut valtauksen. Hynynen epäilee, että mikäli järjestysvalta olisi saapunut paikalle, ristiriita olisi voinut kohota uudelle tasolle.⁴²⁹

Korhonen uskoo hyväksyneensä Kekkonen samassa paketissa kuin hylkäsi kodin, koulun, kirkon ja isänmaan periaatteen. Hän toteaa, että Kekkonen ”oli ollut niin mielettömän epäsuosittu, vähän niin kuin Neuvostoliitto. Sen täytyi todistaa hyvää.” Korhonen kertoo laulaneensa Kekkonen vaalijuhlassa vuonna 1968. Hänestä se ei ollut vallan nuoleskelua vaan hän arvosti ”jätkeä, joka oli säilyttänyt jylhyytensä mustamaalauksen kohteena ja kestänyt vastuun paikalla monissa Suomen historian kriittisimmistä vaiheista...”⁴³⁰ Tuomiojan mukaan yleinen käsitys on, että Kekkonen suosi ja rohkaisi radikaaleja. Radikaalit itsekkin ihmettelivät presidentin suopeaa suhtautumista heihin ja uskoivat, että ”Kekkonen kalkkeutui vasemmalle”. Presidentti toi sympatiansa radikaaleja kohtaan ilmi paitsi julkisissa kannanotoissaan myös osoittamalla radikaaleille myötätuntoa esimerkiksi pienin kortein ja kirjein. Tuomioja toteaa, että hän itse tapasi presidentin kuusikymmentäluvulla vain muutaman kerran eikä hän koskaan kuulunut ”Kekkonen tai kekkoslaisten ulompiinkaan renkaisiin”. Tuomioja kertoo, ettei hän tarkoituksellisesti vältellyt tapaamisia Kekkonen kanssa muttei toisaalta ymmärtänyt henkilöitä, jotka ”kaikin keinoin aina yrittivät hakeutua Tamminiemen piireihin”. Tuomioja uskoo, että Kekkonen ja radikaalien yhteisymmärrystä edesauttoi osapuolten samankaltainen suhtautuminen valtaan ja vallankäyttöön: ”Kekkonen jos kukaan oli taitava ja häikäilemätön vallankäyttäjät ja myös radikaalit olivat sitä mieltä, että valtaa piti

⁴²⁶ von Bonsdorff 1986, 30, 289.

⁴²⁷ Kastari 2001, 338.

⁴²⁸ von Bonsdorff 1986, 30.

⁴²⁹ Hynynen 1970, 210.

⁴³⁰ Korhonen 1993, 73-74.

aktiivisesti hankkia ja käyttää.”⁴³¹ Von Bonsdorffin mukaan radikaalit ja presidentti löysivät toisensa erityisesti rauhantyössä. Radikaalit tiesivät Kekkonen maksaneen Sadankomitean jäsenmaksun vaikkei sitä julkisesti kerrottukaan. Taipale uskoo, että Kekkonen koki Sadankomitean suurelta osin tukevan hänen ulkopoliittista linjaansa. Von Bonsdorffin mukaan Sadankomitean toiminta miellytti Kekkosta, koska tämä ”oli selkeä antimilitaristi aina 70-luvulle saakka...”⁴³²

Kekkonen tavoista lähestyä radikaaleja legendaarisimmaksi on noussut Tamminiemen ”lastenkutsut”. Näihin tilaisuuksiin kutsuttiin yleensä nuoria poliitikkoja, kirjailijoita, teatteriväkeä, tutkijoita ja toimittajia. Tuomioja sai kutsun vuonna 1966. Hän vähättelee kutsua todeksaan iloinneensa eniten siitä, että sai ylimääräistä lomaa aliupseerikoulusta. Tuomiojan mukaan lastenkutsut olivat ”poliittisesti erinomaisen viattomia”. Kekkonen ”suhtautui vieraisiinsa hyväntahtoisen ruhtinaan tavoin, piti huolta juomisen riittävydestä, kuunteli muiden mukana radikaaleja kabareelauluja ja naureskeli Ho-huudoille tai Mannerheimia pilkkaaville viisuille, mutta ei antautunut syvälliseen poliittiseen keskusteluun”. Tuomioja toteaa tämän riittäneen ”lumoamaan nuoret vieraat ja aikaansaamaan tietynlaista hovi-ilmapii-riä, mihin liittyi huumaava tietoisuus korkeimman vallan suojeluksesta”. Tuomiojan mukaan radikaalit kokivat olevansa yhteiskuntaoppositiossa mutta samaan aikaan heillä näytti olevan mahdollisuus vaikuttaa presidenttiin. ”Ehkä ihmisille tuli harhakuva omasta vallasta”, Tuomioja epäilee.⁴³³

Von Bonsdorffin mukaan lastenkutsut olivat kuusikymmentäluvun ”tarunhohtoinen instituutio”. Kutsumatta jääneet pitivät kutsuja epädemokraattisena juniorihovina, joka tuotti ke-sytettyjä alamaisia mutta mukaan päässeet näkivät ne ”ukon tapana tutustua nuoriin kulttuu-rin, yhteiskuntaelämän ja politiikan vaikuttajiin, kuulostella ajanhenkeä”. Von Bonsdorff uskoo totuuden olleen jossain välimaastossa. Hän ei usko kenenkään kokeneen tulleen integroiduksi tai hyväksikäytetyksi.⁴³⁴ Vaikka von Bonsdorff toteaa totuuden olevan jossain kutsumattomien ja kutsuttujen näkemysten välimaastossa, hän sanavalinnallaan kuitenkin kallistuu kutsuttujen näkemyksen puolelle: von Bonsdorffin mukaan Tamminiemen ni-

⁴³¹ Tuomioja 1993, 164-166.

⁴³² von Bonsdorff 1986, 293; Taipaleen haast. Hallman 1986, 28, 41; Tuomioja 1993, 165.

⁴³³ Tuomioja 1993, 165; Tuomiojan haast. Hallman 1986, 41.

⁴³⁴ von Bonsdorff 1986, 294.

menomaan ”päästiin”. Von Bonsdorff itse osallistui kutsuille syksyllä 1969 Hän kertoo, että kutsu oli tullut jo aiemmin kaksi kertaa mutta hän ei ollut päässyt paikalle. Von Bonsdorffin mukaan Kekkoselle esitettiin myöhemmin von Bonsdorffin kutsumista mutta presidentti oli todennut, että jos ei ole aikaisemmin päässyt, ei nytkään tarvitse tulla. Tämä kertoi von Bonsdorffin mielestä siitä, että kutsuilta vaadittiin tietynlaista ”perusasennetta”. Von Bonsdorff kertoo, että hänet ”armahdettiin” lopulta viime tingassa ja hän pääsi ”pulahtamaan Tamminiemen rantasaunan uima-altaaseen”.⁴³⁵ Von Bonsdorffin mukaan tilaisuus oli sangen vapaamuotoinen. Kekkonen tuntui olevan hyvin perillä radikaaliliikkeen toiminnasta ja ”erityisesti häntä kiinnostivat...pätevien naisten ajatukset ja edesottamukset”.⁴³⁶

Von Bonsdorff kertoo myös teatteriväelle järjestetystä tilaisuudesta vuodelta 1966. Hän piirtää yksityiskohtaisen tarkan kuvauksen illan kulusta vaikkei itse ollut paikalla. Kuvauksen keskeinen teema on viinan riittoisuus. Von Bonsdorff toteaa, että vuosikymmenen loppuun mennessä jotakin kutsuissa oli muuttunut, koska silloin ”jatkohaluiset” ohjattiin Tamminiemestä ravintolaan.⁴³⁷ Hän ei tarkemmin pohdi muutosta mutta viitanee radikaalien ja Kekkonen välillä vähitellen tapahtuneeseen loitontumiseen. Von Bonsdorffin mukaan Kekkonen ja radikaalien yhteisymmärryksessä oleellista oli se, että radikaalit pyrkivät toimimaan ”olemassaolevan Vallan kautta, sen käyttäjiä vain vaihtamalla”. Välit viilenivät ja lopulta katkesivat, kun ”uudet radikaalit ryhtyivät ajamaan syvälle meneviä muutoksia valtarakenteessa...”⁴³⁸ Myös Tuomioja toteaa, että oleellista radikaalien ja Kekkonen suhteessa oli juuri se, että radikaalit pitäytyivät etupäässä niin sanotuissa ylärakenteen kysymyksissä. Seuraavalla vuosikymmenellä esiin nousseisiin taloudellisen vallan analyysiin sekä kapitalismin ja imperialismin vastustamiseen liittyvien teemojen ”ymmärtämiseen saatikka omaksumiseen ei Kekkonen kiinnostus enää riittänyt”. Tuomiojan mukaan myös osa radikaaleista alkoi seitsemänkymmentäluvulla suhtautua kriittisemmin Kekkoseen, joka alettiin nähdä ”porvarillisena vallankäyttäjänä”.⁴³⁹

Von Bonsdorff näkee radikaalien olleen koko kuusikymmentäluvun ajan Kekkonen liittolaisia presidentin pyrkimyksissä ”murtaa Vanhan vallan – 30-luvun ja tsaarinaikaisten jään-

⁴³⁵ von Bonsdorff 1986, 294.

⁴³⁶ von Bonsdorff 1986, 295-296.

⁴³⁷ von Bonsdorff 1986, 295-296.

⁴³⁸ von Bonsdorff 1986, 301.

⁴³⁹ Tuomioja 1993, 167-168.

nösten – ote suomalaisesta yhteiskunnasta”. Von Bonsdorff uskoo radikaaleista olleen Kekkoselle hyötyä sillä heidän avullaan ”murrettiin 30-luvun ote yhteiskunnasta, militäärien yksinoikeus puolustuspolitiikkaan ja vanhempien asenne ulkopoliitiikkaan”.⁴⁴⁰ Täysin eri linjoilla on Tuomioja, jonka mielestä radikaalit eivät olleet Kekkoselle valtapoliittisesti kovinkaan tärkeitä. Tosin hän toteaa, että radikaalien vaikutusvallan kasvu SDP:ssä vahvisti puolueen suuntautumista Kekkonen taakse. Tuomiojan mukaan radikaalien tuki oli Kekkoselle arvokkainta ulkopoliitiikassa, mutta siinäkin vain marginaalisesti.⁴⁴¹ Lipponen mukaan Kekkonen vielä seuraavalla vuosikymmenellä ”veti machiavellilaisella operaatiolla” ulkopoliitiikkaa kritisoineita nuoria sosiaalidemokraatteja lähelleen ulkoministeriöön ja omaan kansliaansa mutta radikaalien vaikutus jäi lähinnä kehitysyhteistyön laajentamiseen.⁴⁴² Von Bonsdorff huomauttaa, että vaikka kehitysapua kuusikymmentälukulaisten toiminnan seurauksena kasvatettiin, on kyseenalaista onko se ollut kehitystä, mitä on tuettu vai onko kehitysavulla vain lujitettu niitä vanhoja rakenteita, joita kuusikymmentäluvulla pyrittiin arvostelemaan.⁴⁴³ Tuomioja uskoo, että enemmän kuin valtapoliittisista tavoitteista, radikaalien suosimisessa oli kyse Kekkonen halusta hännätä vastustajiaan. Tuomioja toteaa, että radikalismi joutui alkuvaiheessaan vastatusten juuri ”saman vanhoillisen sivistyneistön kanssa, joka oli aina suhtautunut Kekkoseseen kaunaisesti...” Tuomioja epäilee Kekkonen tunteen tyydytystä myös huomatessaan, että hänen vanhojen vastustajiensa lapsia oli näkyvästi mukana radikaaliliikkeessä.⁴⁴⁴

Pääsyy Kekkonen radikaalia toimintaa kohtaan osoittamaan ymmärrykseen oli Tuomiojan mielestä kuitenkin halu integroida radikaaleja yhteiskuntaan. Tuomioja toteaa ”integroimisstrategian” toimineen menestyksekkäästi. Hän lisää sen olleen menestys paitsi Kekkonen myös koko Suomen kannalta. Tuomiojan mukaan lähes koko radikaaliliike integroitiin yhteiskuntaan ”varmistamalla vaikutuskanavien avoimuus radikaaleille”. Tuomioja toteaa, että hintana tästä oli vain ”joidenkin patavanhoillisten mielenrauha”.⁴⁴⁵ Samoilla linjoilla Tuomiojan kanssa on Lipponen, jonka mukaan suurin osa radikaaleista omaksui ”snellmannilaisen kansallisen perinteen ja välttyi siten ajautumasta sivuraiteelle”. Lipponen mielestä Kek-

⁴⁴⁰ von Bonsdorff 1986, 286, 301.

⁴⁴¹ Tuomioja 1993, 166-167.

⁴⁴² Lipponen 1993.

⁴⁴³ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

⁴⁴⁴ Tuomioja 1993, 167.

⁴⁴⁵ Tuomioja 1993, 167-168.

konen ja sosiaalidemokratia sulattivatkin radikaalit hyödylliseen toimintaan.⁴⁴⁶ Salo toteaa, että radikalismien kesytti järjestelmä, jota vastaan se kapinoi. Tämän teki mahdolliseksi juuri järjestelmän avoimuus, radikaaleista tuli pikku hiljaa osa järjestelmää.⁴⁴⁷

Myös von Bonsdorffin mukaan suomalainen yhteiskunta integroi radikaaleja taidokkaasti. Integroititaktiikkaa käytti von Bonsdorffin mielestä hyväkseen myös pääministeri Koivisto synnyttämänsä kohun jälkeen kesällä 1968. Koivisto suututti radikaalit Harjavallassa pitämällään puheella, jossa hän muun muassa nimitti anarkistiajatuksia hyvinsyöneiden yhteiskuntapiirien ilmavaivoiksi.⁴⁴⁸ Puheessaan Koivisto analysoi anarkismia laajasti mutta julkisuuteen päätyi vain ”pieruhuumori”.⁴⁴⁹ Vasemmistopuolueiden nuoret hermostuivat ja vaativat pääministeriä ”tilille”. Von Bonsdorffin mukaan nuorten lepyttämiseksi Koivisto ”joutui” kutsumaan parikymmentä SDP:n ja SKDL:n nuorta vierailulle Kesärantaan. Von Bonsdorff kertoo, että he antoivat Koiviston kuulla kunniansa ja tämä näyttikin kuuntelevan tarkkaavaisena. Von Bonsdorffin mukaan huolestunut mutta lojaali oppositio tyytyi tähän. ”Meidät on jälleen kerran tehokkaasti integroitu – lopuksi menemme Manun kanssa Kesärannan saunaan.”⁴⁵⁰ Tuomioja toteaa ottaneensa Koiviston puheesta nokkiinsa mutta lisää arvostaneensa Koivistoa, koska tämä ”täysin muista poliitikoista poiketen...pyrki paneutumaan arvostelemiinsa ilmiöihin”.⁴⁵¹ Von Bonsdorff toteaa, että puheen jälkeen ”ruoska vihui” terävimmän Hannu Taanilan kädessä. Taanila hyökkäsi Kansan Uutisissa julkaistussa kirjoituksessaan voimakkaasti Koivistoa vastaan.⁴⁵² Rentola on todennut, että juuri Taanilan kirjoitus oli Koiviston julkisuuskuvan kannalta merkittävin ja sen perusteella Koivisto alkoi näyttäytyä epäintellektuellina vastakohtana Kekkoselle.⁴⁵³ Von Bonsdorff vertaa Koivistoa Kekkoseen ja tulee siihen tulokseen, että suhteessaan radikaaleihin Koivisto oli ”aivan toista maata kuin Kekkonen”. Von Bonsdorffin mukaan Koivisto pehmensi myöhemmin suhtautumistaan radikaaleihin. Syynä tähän oli von Bonsdorffin mielestä joko se, että ”omien rivien vastahyökkäyksen rajuus” havahdutti pääministerin tai sitten taktiikka. Koiviston uusi

⁴⁴⁶ Lipponen 1993.

⁴⁴⁷ A-talk, 26.4.2000.

⁴⁴⁸ von Bonsdorff 207, 297.

⁴⁴⁹ Kolanen 1994, 34-37, 40; Rentola 1994, 19-20. Puheesta ks. myös Koivisto 1997, 155-157.

⁴⁵⁰ von Bonsdorff 1986, 207, 298.

⁴⁵¹ Tuomioja 1993, 49.

⁴⁵² von Bonsdorff 1986, 299.

⁴⁵³ Rentola 1994, 19-20.

linja tuli von Bonsdorffin mukaan esille esimerkiksi suhtautumisessa Tshekkoslovakian miehityksen vastaisiin mielenosoituksiin, joita Koivisto seurasi ”huolestuneena sivusta”.⁴⁵⁴

3.4.4. Integroituminen – onni vai onnettomuus?

Tuomiojan ja Lipposen mukaan radikaaliliikkeen enemmistön integroituminen yhteiskuntaan oli loppujen lopuksi hyvä asia. Tuomioja uskoo, että mitä kauemmin aikaa kuusikymmentäluvusta on kulunut sitä helpommin, sekä porvarillisesta että vasemmistolaisesta näkökulmasta katsottuna, tähän arvioon voi päätyä.⁴⁵⁵ Kaikki eivät kuitenkaan ole samaa mieltä. Wuori toteaa, että loppujen lopuksi monet kuusikymmentälukulaisista näkivät valtion kaikkivoipana ja heidän tavoitteekseen alkoi vähitellen selkiintyä valtion haltuunottaminen. Wuoren mukaan monet uskoivat vilpittömästi siihen, että vallankäyttöhierarkiaa ylöspäin kiipeämällä voisi lopulta päästä toteuttamaan omia arvojaan ja ihanteitaan. Seurauksena oli, että ”reformistit” menivät mukaan valtion toimintaan. Wuoren mukaan nuoruuden suunnitelmat ja pyrkimykset kuitenkin haalistuivat nopeasti ja ”barrikadit vaihtuivat baarikaapeiksi”. Wuori kertoo, että nuoruuden unelmien romuttumisen aiheuttama pettymys oli monelle liian suuri isku. Moni päätyi itsemurhaan tai joi itsensä hengiltä.⁴⁵⁶ Timo Kallinen toteaa, että suunnitelmat vallan valtaamisesta ajautuivat umpikujaan, koska valtaa ei kyetty valtaamaan. Seurauksena oli myös hänen mukaansa usein henkilökohtainen tragedia. Runsa alkoholinkäyttö oli radikaalismin perintöä ja ”kun vallan valtaamisen visiot katosivat, jäi monelle käteen vain viina, jonka voimalla oli visioitu”.⁴⁵⁷

Von Bagh toteaa olevansa omasta sukupolvestaan ”häpeissään kuin koira”. Hänestä lopputulos oli surkea, koska radikaalit sulautettiin täydellisesti osaksi järjestelmää. Von Baghin mielestä koko prosessi on karmiva esimerkki siitä, miten kauniille unelmille voi käydä. Von Baghin mukaan kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään integroinnista vaan vikaa oli myös radikaaleissa, joiden joukossa oli uskomattoman paljon ”kiipijöitä, pyrkyreitä, kusipäitä ja limboja”.⁴⁵⁸ Myös Wuori kritisoi niitä, jotka pääsivät korkeisiin virkoihin. Wuoren mukaan

⁴⁵⁴ von Bonsdorff 1986, 296, 300-301.

⁴⁵⁵ Lipponen 1993, Tuomioja 1993, 167-168.

⁴⁵⁶ Titanicin kansituolit 1993, 49-50; Yhden illan pysäkki, 13.11.1993.

⁴⁵⁷ Kallinen 2000, 12.

⁴⁵⁸ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

nämä jämähtivät paikoilleen tukkimaan nuorempien tietä.⁴⁵⁹ Hynynen on ärsyyntynyt väitteistä, joiden mukaan entisillä radikaaleilla olisi myöhemmin mennyt sekä aineellisesti että vallankäyttönsä osalta todella hyvin. Hynynen mukaan esimerkiksi Vanhan valtauksen ydinporukka on menestynyt korkeintaan keskinkertaisesti. Hynynen mukaan hyviin asemiin eteni ainoastaan ”1970-luvulla menestynyt sosiaalidemokraattinen poliitikko- ja virkamiespolvi”. Hynynen toteaa, että jälkeinpäin on luotu virheellinen kuva siitä, että tämä ryhmä olisi johtanut valtausta vaikka se oli vain ”hengessä mukana”.⁴⁶⁰

Hynynen pohti vuonna 1970 ilmestyneessä teoksessa *Opiskelijavalta* syytä suomalaisen radikalismien viivästyneeseen länsieurooppalaiseen radikalismiin verrattuna. Hynynen koki kii-reellisenä liikehdinnän todellisten syiden ymmärtämisen, koska hänen mukaansa vieläkin puhuttiin liikaa ”hilpeästä muoti-ilmiöstä” ja sukupolvien välisestä ristiriidasta. Hynynen mukaan radikaalissa liikehdinnässä oli kyse kyvystä nousta ”taisteluun koko yhteiskuntajärjestelmän muuttamiseksi”.⁴⁶¹ Hynynen totesi, että Vanhan ylioppilastalon valtaus aiheutti keskustelua ”muoti-ilmiön” saapumisesta myös Suomeen, mutta valtaus ei odotuksista huolimatta kuitenkaan johtanut jatkuvaan liikehdintään. Hynynen mukaan opiskelijakapinan oireet olivat Suomessakin ilmassa mutta liike oli jälkeenjäänyt verrattuna muiden maiden vastaavaan liikehdintään. Hynynen mielestä tähän oli syynä suomalaisten opiskelijoiden ideologis-poliittinen viivästyminen, joka johtui osittain teknisistä vaikeuksista eli muun muassa välimatkoista ja kielitaidon heikkoudesta. Ensisijaisesti syytä viivästyneeseen oli kuitenkin etsittävä poliittisen ylärakenteen ilmiöistä, jotka olivat vaikeuttaneet radikaalin etujoukon muodostumista. Etujoukon puute puolestaan johti siihen, että ”levottomuuden oireet” eivät muuttuneet jatkuvaksi liikehdinnäksi.⁴⁶²

Hynynen korosti sitä, että muissa länsimaissa radikalismien kärkiryhmät olivat syntyneet joko kokonaan puolueiden ulkopuolella tai sitten niin, että alun perin puolueen sisällä syntynyt ryhmä oli erotettu tai eronnut puolueesta. Suomessa toiminta oli kuitenkin kanavoitunut puolueisiin, erityisesti SDP:hen. Koska radikaali nuorisokannatti kuusikymmentäluvun alkupuolella pyrkimyksiä vasemmistopuolueiden väliseen yhteistyöhön, oli vuonna 1966

⁴⁵⁹ Titanicin kansituolit 1993, 50.

⁴⁶⁰ Hynynen 1983, 83.

⁴⁶¹ Hynynen 1970a, 37. Hynynen analysoi radikaaliliikettä myös televisiossa, ks. Sinä myös olet työläinen, 1.5.1970.

⁴⁶² Hynynen 1970b, 207.

muodostettu kansanrintamahallitus Hynysen mielestä enemmän kuin moni radikaali oli osannut SDP:ltä edes toivoa. Tämän vuoksi kriisiä puolueen kanssa ei syntynyt. Vastakkainasettelua puolueen johdon ja radikaalien nuorten välillä ei syntynyt myöskään siksi, että puolueen johto oli joustava ja ”nuorisoa ymmärtävä”.⁴⁶³

Hynysen mukaan myös kansainvälisten kysymysten kautta tapahtunut radikalisoituminen oli Suomessa selvästi viivästynyt. Suomeen oli kyllä perustettu radikaaleja liikkeitä kuten Sadankomitea mutta ongelmana oli että ”nämä puuhat” olivat täydessä käynnissä vielä silloinkin kun monissa maissa oli jo siirrytty anti-imperialistisen joukkoliikkeen vaiheeseen, jonka Hynynen näki opiskelijaradikalismien kehityksessä välttämättömänä. Hynysen mukaan myös radikaalien käytännön toiminnassa oli ilmennyt piirteitä, jotka viivästyttivät radikalisoitumista. Tällaisena hän piti esimerkiksi tutkijalinjan marssilinjasta saamaa voittoa Sadankomiteassa vuonna 1966. Myös Vietnam-liikkeen yritykset organisoida liikettä olivat epäonnistuneet. Hynysen mukaan osa radikaaleista oli kuusikymmentäluvun loppuun mennessä siirtynyt aatteellisessa kehityksessään anti-imperialistiseen vaiheeseen mutta tämä ”teoreettinen tiedostaminen” ei ollut muuttunut käytännön toiminnaksi. Vanhan valtaus oli Hynysen mielestä radikaalisuudestaan huolimatta ilmentänyt suomalaisen opiskelijaradikalismien neuvottomuutta. Koska järjestysvalta ei puuttunut tapahtumiin, ristiriitaa ei kyetty nostamaan uudelle tasolle vaan valtaajat päätyivät kinaamaan keskenään siitä, mitä seuraavaksi pitäisi tehdä. Hynysen mukaan suomalaisen radikalismien perusongelma oli, että se ei ollut tehnyt edes itselleen selväksi päämääriään, saati keinoja näiden päämääriensä saavuttamiseksi. Hynynen korosti, että kansainväliselle radikalismille oli ominaista se, että se oli kokonaan menettänyt uskonsa siihen, että liikkeiden tavoittelema uusi yhteiskunta olisi mahdollista saavuttaa järjestelmän tarjoamien keinojen avulla. Hynynen totesi, että kansanrintamasta saadut negatiiviset kokemukset voisivat johtaa ”vallankumouksellisen tietoisuuden” kehittymiseen myös Suomessa, mutta suhtautui tähän mahdollisuuteen kuitenkin epäillen.⁴⁶⁴

Hynysen kirjoitus oli suunnattu radikaaleille ja sen tarkoitus oli todennäköisesti radikalismien kehitystä erittelemällä osoittaa, mikä radikaaliliikkeen kehityksessä oli mennyt pieleen ja mitä tulisi tehdä toisin. Tekstiä kirjoittaessaan Hynynen näyttää vielä uskoneen radikaaliliikkeen mahdollisuuksiin kohota jopa vallankumoukselliseksi voimaksi vaikka suhtautuikin

⁴⁶³ Hynynen 1970b, 207-208.

⁴⁶⁴ Hynynen 1970b, 208-214.

tähän mahdollisuuteen jo suurella varauksella. Kirjoituksesta tulee ilmi, että radikaaliliike pääosin kanavoitui puolueiden sisälle eli integrointi oli onnistunut. Se, mikä Hynynsen kirjoituksessa on tämän tutkimuksen kannalta tärkeää on se, että Hynynen pitää myös radikaaleja osittain syynä siihen, että liikehdintä alkoi lopahtaa. Ristiriitoja ei kyetty kärjistämään, ja toiminta oli osin avutonta. Muut muistelijat korostavat liikkeen loppuneen tavallaan radikaaleista riippumatta, liikkeen kerrotaan ikään kuin ajautuneen kohti loppuaan erityisesti taistolaisuuden nousun ja yhteiskunnan harjoittaman integroinnin seurauksena. Omasta avuttomuudesta ei juurikaan puhuta.

Tuomiojan mukaan radikaalisukupolven tulo politiikkaan herätti suuria odotuksia. Nuoria valittiin eduskuntaan vuosien 1970 ja 1972 vaaleissa paljon ja monet uskoivat, että ”radikalismien leimaamien suurten ikäluokkien marssi läpi instituutioiden” muuttaisi politiikan luonnetta. Tuomioja uskoo, että monet ajattelivat nuorten kykenevän keskenään uudenlaiseen yhteistyöhän yli puoluerajojen. Näissä odotuksissa kuitenkin petyttiin, koska yhteistyö jäi varsinkin eduskunnassa lähes olemattomaksi. Tuomioja toteaa, että tuolloin politiikkaan tulleita nuoria on myöhemmin osuvasti nimitetty poliittisiksi broilereiksi. Tuomiojan mukaan ”broilerisukupolven” kuuluneet rakensivat uraansa hyvin määrätietoisesti. Poliitiikkaan päästyään he eivät enää olleet kiinnostuneita nuorten yhteistyöstä, koska eivät pitäneet sitä oman uransa edistämisen kannalta tarpeellisena. Yhteistyö olisi edellyttänyt myös ryhmäkuria vastaan nousemista, mikä olisi voinut haitata omaa poliittista uraa. Tuomiojan mukaan erityisesti Ulf Sundqvist ja Paavo Väyrynen olivat hyviä esimerkkejä tällaisista ensisijaisesti itseään ja uraansa ajattelevista nuorista poliitikoista. Tuomiojan mukaan näille ”syntymävanhoille poliitikkotyypeille ei nuorisopolitikoinnilla saatikka -vallankumouksella koskaan ollut hetkellistä käyttöarvoa suurempaa merkitystä”.⁴⁶⁵ Vaikka Tuomioja itse nousi eduskuntaan samaan aikaan ”broilerisukupolven” kanssa ja kuului ikänsäkin puolesta samaan ryhmään, hän ei pidä itseään poliittisena broilerina. Muistelmissaan hän ei suoraan sano, ettei kuulunut ryhmään mutta kuvaa itseään ryhmän ulkopuolisena tarkkailijana ja kritisoi voimakkaasti näitä itsekkäiksi kokemiaan poliitikkoja. Vaikka Tuomioja kokee radikaalien integroitumisen yhteiskuntaan hyvänä asiana, hän kuitenkin toteaa surevansa

⁴⁶⁵ Tuomioja 1993, 108.

idealismien ja naiivien maailmanparannusintona katoamista ja miettii, kuoliko se hänessä, maailmalla vai molemmissa.⁴⁶⁶

3.5. Radikalismien merkitys

Historiakuvan rakentamisessa keskeisenä piirteenä näyttäytyy yhtäläisyysmerkin laittaminen radikalismien ja kuusikymmentäluvun välille. Muisteluissa korostetaan voimakkaasti sitä, että juuri radikalismi loi kuusikymmentäluvun. Salo toteaa, että kuusikymmentäluku oli ihmisen tekemä, ”ei kovin monen mutta usean tuhannen tai kymmenen tuhannen”.⁴⁶⁷ Kuusikymmentäluku ei näyttäydy muistelijaille kronologisena ajanjaksona vaan kyse on enemmän eräänlaisesta henkisestä kaudesta, jonka koetaan olleen hyvin merkityksellinen suomalaisen yhteiskunnan historiassa. Historiakuvassa korostetaan Suomen muuttuneen kuusikymmentäluvulla voimakkaasti, ja juuri radikalismien olleen tämän muutoksen taustalla. Radikaalit ovat sangen yksimielisiä siitä, että muutoksia tapahtui mutta eri ihmiset näkevät muutoksia tapahtuneen hieman eri alueilla ja myös näiden muutosten pysyvyydestä ollaan eri mieltä. Myös liikkeen pyrkimyksistä puhuttaessa eri tavoitteet korostuvat muistelijalla eri tavoin. Liikkeellä oltiin osin eri syistä. Kaikki muistelijat ovat yhtä mieltä siitä, että radikalismien perimmäisenä tavoitteena oli muuttaa yhteiskuntaa. Sen sijaan se, millaisia muutoksia yhteiskunnan muuttumisen katsotaan edellyttävän, vaihtelee muistelijasta riippuen. Tässä keskeistä on ymmärtää se, että ne jotka kokevat Suomen muuttuneen huomattavasti kuusikymmentäluvulla korostavat erilaisten muutosten tärkeyttä kuin ne, jotka suhtautuvat muutokseen pessimistisemmin eli pitävät sitä riittämättömänä verrattuna niihin tavoitteisiin, joita ymmärtävät radikaaleilla olleen.

Radikalismien merkityksen muistelu voidaan jakaa kahteen toisiinsa liittyvään osaan. Yhtäältä aatteiden ja arvojen tasolla tapahtuneisiin muutoksiin ja toisaalta yhteiskunnan rakenteissa tapahtuneisiin muutoksiin. Näiden muutosten erillisyyttä ja toisaalta yhteenkuuluvuutta kuvaa osuvasti Taipaleen lausahdus: ”Halusin vain vallankumousta ja henkisiä toimintoja.”⁴⁶⁸ Kyse on siitä, että liikkeen aikaansaamia muutoksia voidaan tarkastella joko arvomaailmassa tapahtuneista muutoksista tai rakenteellisista muutoksista käsin. Ne ovat

⁴⁶⁶ Tuomioja 1993, 49.

⁴⁶⁷ Salo 1986, 322.

⁴⁶⁸ Ykkösen aamu-tv, 3.12.1997.

saman asian kaksi eri puolta, jotka tarjoavat hieman toisistaan eroavan näkökulman samaan asiaan eli radikalismiin merkitykseen.

3.5.1. Arvojen muutos

Radikaalit ovat yhtä mieltä siitä, että kuusikymmentäluvulla käytiin arvojen välistä taistelua, joka johti yhteiskunnan arvomaailman muuttumiseen. Arvotaistelun edellytyksenä oli se, että yhteiskunnan ajateltiin edustavan tiettyjä arvoja ja toimivan niiden mukaan. Näiden arvojen katsottiin kuitenkin olevan sellaisia, että uusi sukupolvi ei niitä enää voinut hyväksyä, ne alkoivat näyttäytyä jäänteinä menneisyydestä. Arvotaistelun edellytyksenä oli myös se, että oli olemassa joukko ihmisiä, joka oli valmis omaksuma uudet, yhteiset arvot, joiden puolesta se oli valmis vääntämään peistä vanhan arvomaailman edustajien kanssa. Radikaalien mukaan arvotaistelussa ja koko radikalismissa oli pohjimmiltaan kysymys suomalaisen yhteiskunnan modernisoinnista, joka oli pakko tehdä. Toisaalta korostetaan sitä, että radikaalit joutuivat konfliktiin omien erilaisten arvojensa vuoksi ja toisaalta sitä, että konflikti oli modernisaation välttämätön edellytys. Arvotaistelussa ei siis radikaalien mielestä ollut kyse pelkästään arvojen välisestä taistelusta vaan koko yhteiskunnan tulevaisuudesta. Näin he luovat itsestään kuvan joukkona, joka ikään kuin pelasti Suomen modernisaatiolle.

Von Bonsdorffin mukaan kuusikymmentäluvulla oli vastassa vanha, jota vastaan käytiin iloiseen taisteluun. Taistelu päättyi suurimmaksi osaksi radikaalien voittoon.⁴⁶⁹ Radikaalit hahmottivat itselleen vastustajan, jota von Bonsdorff nimittää vanhaksi. Mikä sitten oli tämä vanha? Radikaaleille se oli 1930-luku. Samoin kuin radikaalit laittavat yhtäläisyysmerkin itsensä ja kuusikymmentäluvun välille, he laittavan sen myös edellisten ikäpolvien ja kolmekymmentäluvun välille.⁴⁷⁰ Arvotaistelussa osapuolina olivat siis kuusikymmentäluku ja kolmekymmentäluku. Kuusikymmentäluku edusti kaikkea uutta ja kolmekymmentäluku puolestaan kaikkea vanhaa. Björklund uskoo kuusikymmentäluvun ”karnevaalitunnelman” syntyneen juuri siitä, että ”kolmikymmenlukulaisuus paukkuen romahteli”.⁴⁷¹ Vanhan arvomaailman katsottiin rakentuneen kristillis-isänmaallisen maailmankuvan pohjalle. Tätä arvomaailmaa edustivat instituutiot, joita vastaan radikalismi kohdisti kritiikkinsä. Tuomiojan

⁴⁶⁹ Lukulamppu, Kultainen, kultainen 60-luku, 22.10.1986.

⁴⁷⁰ Ks. esim. von Bonsdorff 1986, 239, 286, 301; Wuoren haast., A-studion raportti Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

⁴⁷¹ Björklund 1988, 18.

mukaan kuusikymmentäluvulla ”koulu, yliopisto, kirkko, armeija – kaikki hallitsevan ideologian tukipilarit näkivät nuorten tulevan kirves kourassa kohti”.⁴⁷² Von Bonsdorffin mukaan radikaalit pyrkivät muuttamaan yhteiskuntaa monella rintamalla ja siksi liikkeen kritiikin kohteiksi joutuivat yhtä lailla kulttuurielämässä nähty konservatiivisuus kuin sosiaaliset ongelmatkin.⁴⁷³ Holmberg kuvaa arvomaailmojen muutosta ja kohtaamista näin: ”Olimme tiineinä äkkiä hedelmöitetystä vaikutteista. Se mikä isille oli Akateemista Karjalaseuraa ja talvisotaa, Suur-Suomea ja pula-aikaa, oli meille Palkkasoturia, Vietnamia ja Sankkomiteaa. Pyörimme suuressa porstuassa jossa väki etsi väylää ulos. Peräkammareista kävi jatkuva paine pihan perille. Pyhät arvot oksennettiin jo portaille.”⁴⁷⁴ Ahlforsin ja Salon mukaan arvomaailman muutos ei ollut kivuton. Arvomaailmaa pyrittiin erittelemään kriittisesti mutta ihanteet olivat abstrakteja eli niitä oli vaikea hahmottaa. Suurempi ongelma oli kuitenkin se, että arvot olivat herkkiä. Vaikka omaksuttiin ajatus siitä, että arvomaailma ei ollut jotain, joka siirtyi automaattisesti verenperintönä sukupolvelta toiselle, vanhempien arvomaailmaa vastaan kamppaileminen aiheutti monille omantunnontuskia. Ristiriita oli niin suuri, että ”moni kääntyi jo aloittamaltaan tieltä takaisin...”⁴⁷⁵

Von Bonsdorffin mukaan keskeinen tekijä, joka mahdollisti arvomaailman muutoksen oli uudenlainen julkisuus. Julkisudessa alettiin käsitellä asioita, jotka aiemmin oli nähty yksityiselämän piiriin kuuluvina ja pidetty siksi salassa. Julkisessa keskustelussa muun muassa ajattelutavat ja säädyllisyyden rajat kyseenalaistettiin ”ja vielä koko kansan nähden”. Tällä von Bonsdorff viittaa Reporadion kauteen, jonka on nähty merkinneen suvaitsevaisen ohjelmapolitiikan kautta Yleisradiossa. Uudenlaisten tietojen leviämisen kannalta tärkeitä olivat myös erilaiset uudet ”pikkukanavat”, esimerkiksi pienlehdet ja taskukirjat. Erityisen merkittävänä yhteiskunnallisen vaikuttamisen kannalta von Bonsdorff pitää Huutomerkki -taskukirjasarjaa, jonka julkaisemisen radikaalit aloittivat pian Tshekkoslovakian miehityksen jälkeen. Myös uudentyypiset avoimet, suurokokouksien pohjalle rakentuneet järjestöt mahdollistivat avoimemman mielipiteiden vaihdon.⁴⁷⁶ Salménin mukaan kuusikymmentäluvun suurimmat muutokset tapahtuivat henkisessä ilmastossa. Asioista alettiin puhua avoi-

⁴⁷² Häyrinen 1986, 31.

⁴⁷³ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

⁴⁷⁴ Holmberg 1999, 177.

⁴⁷⁵ Ahlfors&Salo 1970, 23.

⁴⁷⁶ von Bonsdorff 1986, 157, 238.

memmin ja ”enää ei ollut ehdottoman kiellettyä ajatella kiellettyjä ajatuksia...”⁴⁷⁷ Radikaalien pyrkimyksenä oli uudenslaisia tietoja välittämällä muuttaa ihmisten ajattelua ja arvo-maailmaa. Salo toteaa, että lyhyen tähtäimen tavoitteena oli mielipideilmaston muuttumi-nen, jonka toivottiin lopulta johtavan yhteiskunnan ja jopa maailman muuttumiseen.⁴⁷⁸ Tieto sinänsä ei kuitenkaan johda toivottuihin muutoksiin ellei sen vastaanottaja ole kiinnostunut uusista tiedoista. Tämä ei muistelijoiden mielestä ollut kuusikymmentäluvulla ongelma vaan ihmiset suorastaan janosivat uutta, ”oikeaa tietoa”. Myös suhtautuminen tietoon muuttui. Von Bonsdorffin mukaan sodanjälkeisessä ”valeyhtenäisyyskulttuurissa” tiedon oli ajateltu olevan ”Pyhä Objektiivinen” mutta kuusikymmentäluvulla alettiin ymmärtää tiedon palve-levan aina jotakin tavoitetta. Von Bonsdorff uskoo, että työväenliikkeessä tämä oli ollut tie-dossa jo pitkään, mutta ”akateemiseen maailmaan” ajatus tunkeutui kuusikymmentäluvulla ensimmäistä kertaa.⁴⁷⁹

Von Bonsdorffin mukaan kuusikymmentäluvulla ensimmäisen, ja toistaiseksi myös viimei-sen, kerran suomalaisen yhteiskunnan historiassa kansalainen alkoi tiedostaa olevansa sub-jekti, jolla oli oikeus tietoon. Samalla ihmiset alkoivat ajatella olevansa oikeutettuja toimi-maan uuden tiedon edellyttämällä tavalla. Tämän seurauksena monet aiemmat raja-aidat kaatuivat ja ”henkinen liikkuvuus” sallittiin. Tämä näkyi käytännön elämässä esimerkiksi niin, että eri puolueiden edustajat toimivat yhden asian liikkeissä yhdessä ja myös eri am-mattia edustaneet saattoivat tehdä yhteistyötä.⁴⁸⁰ Radikaalit toimivat erilaisissa liikkeissä yhdessä muiden kanssa. Korhosen mukaan kuusikymmentäluvulle leimaa antava piirre oli-kin juuri halu toimia yhdessä. Ihminen käsitettiin nyt sosiaalisena olentona ja hänen katsot-tiin toteutuvan yhdessä muiden kanssa. Radikaalit uskoivat, että nimenomaan yhteistoimin-nalla olisi myös mahdollista saada asioita aikaan.⁴⁸¹

Arvojen välistä kamppailua käytiin julkisuuden ohella myös oikeussaleissa. Wuori toteaa olleensa kysytty asianajaja kuusikymmentä- ja seitsemänkymmentäluvun taitteessa. Tuol-loin hän sai hoitaakseen useita kohua herättäneitä oikeudenkäyntejä, joihin ”arvokkaammat lakimiehet eivät juuri kepilläkään koskeneet”. Yllytsoikeudenkäyntien lisäksi Wuorta työl-

⁴⁷⁷ Salmén 1987, 110.

⁴⁷⁸ A-talk, 26.4.2000.

⁴⁷⁹ von Bonsdorff 1986, 48, 238.

⁴⁸⁰ von Bonsdorff 1986, 157.

⁴⁸¹ Korhonen 1993, 60.

listivät aluksi aseistakieltäytyjät, jumalanpilkkatapaukset ja *Sikamessias*. Myöhemmin eteen tulivat Mattijuhani Koposen oikeudenkäynnit, *Sperm-ooppera*, erilaiset kirjasodat ja muut kulttuurikahakat. Shaahin vierailun aikaiset tapahtumat johtivat yli sataan oikeudenkäyntiin. Wuoren mukaan arvotaistelu oli ”todellista sotaa, jossa armoa ei pyydetty eikä varsinkaan annettu”. Wuori toteaa, että arvojen välistä taistelua käytiin yhteiskunnan eri osa-alueilla. Hänen näkökulmastaan kohteena oli valtion väkivaltamonopoli mutta hän uskoo, että jollekin toiselle keskeisiä syitä radikaaliin toimintaan saattoivat olla esimerkiksi ”ay-liikkeen jähmettyneisyys, poliittisen elämän luutuneisuus ja yleinen auktoriteettiushko”.⁴⁸²

Wuoren mukaan kuusikymmentäluku oli suuren toivon ja myös utopian aikaa.⁴⁸³ Hän toteaa kuusikymmentäluvun muuttaneen yhteiskuntaa aika perusteellisesti. Vuoden 1989 alussa Wuori koki, että Suomi oli edelleen hyvin jähmeä mutta ilmapiirissä oli tapahtunut muutoksia siten, että erilaisista asioista voitiin puhua jossakin määrin avoimemmin, niitten oikeilla nimillä. Tuolloin antamassaan haastattelussa Wuori uskoi, että lähimmän 10-15 vuoden aikana tapahtuisi todellisia, uudentyypisiä muutoksia.⁴⁸⁴ Muutama vuosi myöhemmin Wuoren optimismi muutosten suhteen näyttää haihtuneen. Hän toteaa, että kuusikymmentäluku ”pyrki luomaan uuden puheen ja maailman. Molemmat ovat sittemmin kiihtyvästi saastuneet.”⁴⁸⁵ Wuoren mielipiteen muutoksen taustalla ovat vuoden 1989 tapahtumat. Wuoren mukaan vuosi 1968 oli merkinnyt rajua hyökkäystä vasemmalta, kun taas ”reaalisosialismin suuren luhistumisen merkkivuosi 1989 oli lopullinen isku oikealta”.⁴⁸⁶

Monet muistelijat korostavat kuusikymmentäluvun merkinneen suomalaisen yhteiskunnan modernisointia.⁴⁸⁷ Tuomiojan mukaan radikalismissakin oli pohjimmiltaan kyse juuri yhteiskunnan modernisoinnista.⁴⁸⁸ Von Bonsdorffin mukaan nopea rakennemuutos oli johtanut siihen, että Suomi oli kuusikymmentäluvulla voimakkaassa kulttuurillisessa ja asenteellisessa käymistilassa. Mäkelän mielestä radikalismi oli ”porvarillisen tajunnan käymistilaa” ja radikalismin tavoitteena oli avartaa perinteistä maailmankatsomusta modernin yhteiskunnan

⁴⁸² A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989; Titanicin kansituolit 1993, 47.

⁴⁸³ Titanicin kansituolit 1993, 43.

⁴⁸⁴ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

⁴⁸⁵ Helsingin Sanomat 12.12.1993.

⁴⁸⁶ Titanicin kansituolit 1993, 43.

⁴⁸⁷ Ks. esim. von Bonsdorff 1986, 157, 307.

⁴⁸⁸ Obs, 1968 – Debatt, 21.11.1988.

vaatimaan ideologiseen väljyyteen.⁴⁸⁹ Radikaalien mielestä modernisointi edellytti uudenlaisten arvojen omaksumista. He korostavat erityisesti suvaitsevaisuuden merkitystä. Ahlforsin ja Salon mukaan ”sallivuuden, suvaitsevaisuuden ja erilaisuuksien tunnustamisen oppeja” edistettiin ja toteutettiin kuusikymmentäluvulla enemmän kuin koskaan aikaisemmin.⁴⁹⁰ Muistelijat korostavat sitä, että jokaisella oli oikeus omaan ajatteluun ja omiin arvoihinsa. Tämä on selvässä ristiriidassa siihen, että radikaalit kuitenkin uskovat juuri heidän edustamiensa uusien arvojen olleen perinteisiä arvoja parempia. Juuri niiden katsotaan olleen edellytys modernin yhteiskunnan luomiselle. Mitä sitten olivat nämä radikaalien edustamat uudet arvot? Suvaitsevaisuuden ohella muistelijat mainitsevat kansainvälisyyden, rauhantahdon, tasa-arvon ja luonnonsuojelun.⁴⁹¹ Nämä arvot muistelijat kertovat kuusikymmentäluvulla valinneensa ja omaksuneensa. Sen sijaan modernin yhteiskunnan luomista siinänsä muistelijat eivät pidä arvovalintana vaan itsestänselvyytenä. Kyse voi olla siitä, että aiemmin tietoisesti omaksuttu arvo on muuttunut itsestänselväksi arvoksi eli se on sisäistetty niin, että siitä on tullut tiedostamaton osa mentaliteettia.⁴⁹²

Monen muistelijan mielestä radikalismien suurimmat saavutukset kirjattiin sosiaalisen tasa-arvon alueella. Sosiaalisen tasa-arvon parantaminen edellytti muutoksia toisaalta ihmisten asenteissa ja toisaalta arvomaailmassa. Ahlforsin ja Salon mukaan kuusikymmentäluku alkoi ”luoda sallivia katseita niidenkin puoleen, jotka olivat sortuneet vankeuteen, viinan käyttöön, mustalaisuuteen tai muihin suuriin synteihin tai paheisiin”. Asenteiden muuttumisen taustalla radikaalit näkevät erityisesti Marraskuun liikkeen toiminnan, jonka seurauksena ”moni yhteiskunnan pinnan alle painettu ryhmä” uskalsi tulla julkisuuteen kertomaan ongelmistaan.⁴⁹³ Osoituksena arvojen muuttumisesta von Bonsdorff ja Wuori pitävät sitä, että Marraskuun liikkeen ohjelma toteutettiin lähes sellaisenaan.⁴⁹⁴ Taipale uskoo, että kuu-

⁴⁸⁹ von Bonsdorff 1986, 164; Mäkelä 1979, 218-220. Mäkelän alkuperäinen artikkeli, *Sosiaalipolitiikka* 1977.

⁴⁹⁰ Ahlfors&Salon 1970, 15; von Bonsdorff 1986, 157.

⁴⁹¹ Ahlfors&Salon 1970, 45-46; Salo 1986, 295; Taipaleen haast. *A plus*, 31.5.2001; Wuoren haast. *Helsingin Sanomat* 12.12.1993.

⁴⁹² Ks. Hyrkkänen 2002, 77-78, 110.

⁴⁹³ Ahlfors&Salon 1970, 45-46, 59; von Bonsdorffin haast. *A-studion raportti*, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

⁴⁹⁴ *A-studion raportti*, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989; *Helsingin Sanomat* 12.12.1993.

sikymmentäluku löi läpi käsityksen, jonka mukaan kaikki ihmisryhmät olisi pidettävä mukana yhteiskunnan kehityksessä, ”vähäisimpiäkään ei saa jättää”.⁴⁹⁵

Radikaalit kertovat omalla toiminnallaan muuttaneensa arvomaailmaa. Heidän mielestään kuusikymmentäluku voitti kolmekymmentälukua vastaan käymänsä arvotaistelun. Arvojen muutoksen seurauksena toteutui yhteiskunnan modernisointi. Mutta oliko arvojen tasolla tapahtunut muutos ja modernisointi kuitenkaan niitä asioita, mitä radikaalit toiminnallaan pohjimmiltaan tavoittelivat vai olivatko ne vain sivutuotteita, joiden merkitys korostui sen jälkeen kun perimmäinen tavoite jäi saavuttamatta? Vastausta voi etsiä vain katsomalla, mitä olivat ne rakenteelliset muutokset, joita radikalismi tavoitteli ja mitä se rakenteiden tasolla saavutti.

3.5.2. Rakenteelliset muutokset

Yhteiskunnan rakenteiden muuttaminen oli radikalismien keskeinen päämäärä. Von Bonsdorffin mukaan yhteiskuntaa pyrittiin aluksi muuttamaan olemassaolevien valtarakenteiden sisällä eli vallankäyttäjää vaihtamalla. Myöhemmin radikaalit alkoivat ajaa muutoksia itse valtarakenteeseen.⁴⁹⁶ Perusteellinen valtarakenteiden muutos edellyttää vallankumousta. Radikaalien suhde vallankumoukseen on ristiriitainen. Toisaalta he useassa yhteydessä toteavat tavoitelleensa vallankumousta mutta toisaalta myös kiistävät sen. Jopa samat muistelijat saattavat jossakin yhteydessä puhua vallankumouksesta mutta toisessa yhteydessä lieventää mielipiteitään toteamalla etteivät tarkoittaneet vallankumouksella vallan kumousta vaan kyse oli vaikkapa muotisanana pidetyn termin sangen vapaasta käytöstä.⁴⁹⁷ Vaikuttaa siltä, että vallankumouksesta puhuminen koetaan jotenkin nolona, koska se ei toteutunut. Mieluummin muistelijat kertovat niistä toiveistaan, joiden katsovat edes jossain määrin toteutuneen. Opiskelijoita vielä vuonna vallankumoukseen yllyttänyt Hynynen toteaa, ettei kadu nuoruutensa tekoja mutta epäilee, että voisi katua mikäli vallankumous olisi onnistunut. Hänen mukaansa vallankumous jäi tekemättä, koska ei tiedetty mitä se olisi ollut. Vallankumous oli jotakin, joka jäi jäljelle toiveiden haihduttua ja siitä alettiin puhua siinä vai-

⁴⁹⁵ Taipale 1998, 84.

⁴⁹⁶ von Bonsdorff 1986, 301.

⁴⁹⁷ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

heessa, kun sosialismin toteutuminen rauhanomaisesti, parlamentaarista tietä pitkin, alkoi näyttää epätodennäköiseltä.⁴⁹⁸

Von Bonsdorffin mukaan yhteiskunnan valtarakenteet olivat keskeinen syy radikalismiin. Kuusikymmentälukulaiset eivät enää aiempien sukupolvien tapaan halunneet automaattisesti vuorollaan siirtyä pyörittämään näitä rakenteita vaan alkoivat suhtautua niihin kriittisesti. Von Bagh ja von Bonsdorff kertovat, että radikaalit kokivat valtarakenteiden olevan epäoikeudenmukaisia ja vaativat tällaisten valtarakenteiden purkamista.⁴⁹⁹ Matti Viikarin mukaan radikaalien tavoitteena oli ”suora demokratia”, jolla tarkoitettiin ihmisten konkreettisista oloista nousevaa demokratiaa. Radikaalien mielestä suomalainen parlamentaarinen demokratia oli kykenemätön toteuttamaan sellaista demokratiaa kuin radikaalit halusivat. Viikarin mukaan radikaalit vaativat esimerkiksi työpaikkojen epäoikeudenmukaisina pidettyjen valtarakenteiden hajottamista ja työntekijöiden vallan lisäämistä. Von Bonsdorff kertoo radikaalien ajatelleen, että esimerkiksi työntekijällä olisi oltava oikeus päättää siitä, millä tavalla työ tehdään ja miten sen tuloksia käytetään.⁵⁰⁰

Radikaalit uskoivat, että avain valtarakenteiden muutokseen olisi tieto. Kehityksen uskottiin etenevän väistämättä radikaalien toivomaan suuntaan kunhan ihmiset saisivat uutta tietoa valtarakenteista ja niiden toiminnasta. Uusien tietojen piti johtaa siihen, että ihmiset alkaisivat toimimaan valtarakenteiden muuttamiseksi. Näin ei kuitenkaan käynyt. Von Bonsdorffin mukaan esimerkiksi taloudelliset valtarakenteet eivät muuttuneet, eivät ainakaan positiiviseen suuntaan. Jos muutoksia ylipäänsä tapahtui, ne jäivät hyvin pinnallisiksi. Laxen toteaa, että työväestön olosuhteet ovat kenties parantuneet mutta painottaa, että mahdolliset parannukset eivät vastaa ainakaan hänen käsitystään demokraattisesta sosialismista, joka oli radikaalien tähtäimessä. Hän pitää taloudellisen hyvinvoinnin kasvua tapahtuneista muutoksista merkittävimpanä mutta toteaa, että samalla kun hyvinvointia ja perusturvaa on lisätty, on myös yhteiskunnassa olevia eroja peitelty. Laxenin mukaan valtarakenteet eivät ole muuttu-

⁴⁹⁸ Hynynen 2000, 137, 143.

⁴⁹⁹ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

⁵⁰⁰ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

neet miksikään vaan edelleen on niitä joilla ei ole valtaa ja niitä, joilla sitä on liikaa. Laxen uskoo valtarakenteen kuitenkin peittyneen hyvinvoinnin alle.⁵⁰¹

Tuomiojan suhtautuminen valtarakenteiden muutoksiin on vaihdellut. Vuonna 1984 Tuomioja oli sitä mieltä, että valtarakenteet säilyivät entisellään, ”ei niissä mitään muutosta tapahtunut”.⁵⁰² Neljä vuotta myöhemmin hän totesi, että jonkinlaista demokratisoitumista on tapahtunut mutta ne, joilla oli pitkälle meneviä toiveita sosialismin suhteen eivät ole nähneet toiveidensa toteutuvan.⁵⁰³ Vuonna 1989 Tuomioja edelleen uudisti näkemyksiään ja totesi, että kuusikymmentäluvun murros merkitsi vanhojen autoritaaristen valtarakenteiden murentumista ja pehmenemistä. Suurimmat muutokset kohdistuivat kontrollipolitiikkaan ja kasvatukseen sekä sosiaalipolitiikkaan. Muutokset olivat Tuomiojan mielestä jääneet pysyviksi ja tehneet ”Suomesta vähän inhimillisemmän paikan elää”.⁵⁰⁴ Tuomiojan 1980-luvun alkupuolella esittämä näkemys valtarakenteiden muuttumisesta kääntyi siis päinvastaiseksi vuosikymmenen loppuun mennessä. Syynä tähän saattoi olla se, että Tuomioja valmistautui jo vuoden 1991 vaaleihin, joissa hän palasi eduskuntaan yli kymmenen vuoden tauon jälkeen. Poliittisen uran kannalta oli parempi puhua positiivisista muutoksista kuin muuttumattomuudesta.

Radikaalit ovat sängen yksimielisiä siitä, että yhteiskunnan rakenteita ei kyetty muuttamaan. Arvomaailman muuttamisen päämääränä oli kuitenkin muuttaa lopulta koko yhteiskunta, jopa maailma. Radikaalien saavutukset jäivät ikään kuin puolitiehen, arvomaailma muuttui mutta muutosta ei seurannutkaan radikaalien odottama yhteiskunnan perusteellinen muutos. Kuusikymmentäluvulla hehkutettiin vallankumouksella mutta kun se ei toteutunut siitä alettiin puhua nolostuneena, jos ollenkaan. Salménin mukaan kuusikymmentäluku merkitsi sekä arvojen tasolla että henkilökohtaisemmalla tasolla monelle ”mielikuvitusta kiihottavaa uudestisyntymistä, pitkää kevättä, jäidenlähtöä”. Syvemmillä tasolla kyse oli kuitenkin ”suomalaisen kapitalismin” lopullisesta voitosta. Radikaalien ”keksiessä maailmaa” toisaalla rakennettiin ideologisia, poliittisia ja aineellisia ”manipulaatiomekanismeja”, jotka osoittautuivat myöhemmin voitokkaiksi. Salménin mukaan radikaalit olivat kyvyttömiä näkemään

⁵⁰¹ A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.

⁵⁰² Tuomiojan haast. Hallman 1986, 41. Haastattelu on tehty vuonna 1984.

⁵⁰³ OBS, 1968 – Debatt, 21.11.1988.

⁵⁰⁴ Helsingin Sanomat 12.12.1993.

tällaisia prosesseja.⁵⁰⁵ Radikaalit ovat yksimielisiä siitä, että arvotaistelu voitettiin mutta rakenteiden muuttamiseksi käyty kamppailu hävittiin. Tästä johtune se, että suurin osa muistelijoista keskittyy kertomaan lähes pelkästään arvomaailmassa tapahtuneista muutoksista. Vallankumouksesta eniten kirjoittanut Hynynen toteaa, että radikalismilla oli sekä tarkoitettuja että tarkoittamattomia seurauksia. Hynynen ei tarkemmin erottele näitä seurauksia mutta hän näyttää käsittävän tarkoitetuilla seurauksilla rakenteelliset muutokset ja tarkoittamattomilla seurauksilla arvomaailmassa tapahtuneet muutokset. Hynynen nimittäin toteaa, että tarkoitettut seuraukset tuottavat pettymyksen mutta tarkoittamattomien seurauksien osalta ”tase on positiivinen”.⁵⁰⁶ Vallankumous jäi haaveeksi mutta ikään kuin vahingossa muutettiin arvomaailma. Koska radikaalit näkevät kehityksen menneen näin, historiakuvassa arvomaailman muuttaminen on nostettu sekä radikalismiin päätavoitteeksi että suurimmaksi saavutukseksi.

4. RADIKALISMIN HISTORIAKUVA

Radikalismiin historiakuva on rakennettu kuusikymmentäluvulta lähtien. Samalla on pyritty selittämään, mitä oli kuusikymmentäluku. Historiakuvasa nämä kaksi tarinaa on yhdistetty niin, että radikalismi ja kuusikymmentäluku on alkanut tarkoittaa samaa asiaa. Niistä on tullut toistensa synonyymeja. Tästä on seurannut se, että kuusikymmentäluku nähdään radikalismiin kautta. Muisteluissa vuosikymmenen tapahtumista kerrotaan vain ne, jotka liittyvät radikalismiin. Radikalismiin huippuhetket nähdään kuusikymmentäluvun huippuhetkinä ja päinvastoin. Myös koko kuusikymmentäluvun kronologia näyttää noudattavan radikalismiin kronologiaa. Näin on synnytetty kuva siitä, että kaikki merkittävä mitä kuusikymmentäluvun aikana tapahtui, liittyi radikalismiin. Suhde on kaksisuuntainen siten, että yhtäältä radikalismi vaikutti tapahtumiin ja toisaalta tapahtumat vaikuttivat radikalismiin. Kuusikymmentäluvun tapahtumahistorian ja radikalismiin välillä koetaan olleen dialektinen suhde ja juuri tämän dialektiikan tulkitaan muuttaneen sekä yhteiskuntaa että radikalismia. Radikalismiin kerrotaan muuttuneen paitsi erilaisten tapahtumien seurauksena myös sisäisesti. Muistelijat korostavat voimakkaasti sitä, että kaiken radikaalin toiminnan taustalla oli oma ajattelu ja ajattelun muuttuessa myös toiminta muuttui. Historiakuvasa radikalismi onkin

⁵⁰⁵ Salmén 1987, 111.

⁵⁰⁶ Hynynen 2000, 143.

voimakkaasti rationalisoitu. Tapahtuneille muutoksille on pyritty löytämään järkevä selitys, jota perustellaan yleensä oman tietoisuuden kasvulla.

Radikalismien historiakuva voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan. Ensimmäisen osan muodostaa liikkeen tarina, joka pitää sisällään liikkeen kronologian ja huippuhetkiksi koetut tapahtumat. Historiakuvan toinen osa muodostuu ihmisten sijoittumisesta liikkeeseen. Muistelijoilla tämän alueen määrittely lähtee kysymyksestä, keitä me olimme. Radikaaleilla on vahva kokemus siitä, että oli olemassa erityinen meidän joukko eli radikaalit. Kiinteästi edelliseen liittyy ajatus siitä, että koska me olimme olemassa oli olemassa myös muita, jotka olivat erilaisia kuin me. Radikaalin määrittelyyn liittyykin elimellisesti myös koetun toiseuden määrittäminen. Kolmas osa radikalismien historiakuvassa muodostuu kuusikymmentäluvun merkityksellistämistä. Radikaaleille kuusikymmentäluku merkitsee erityisen tärkeää vuosikymmentä, jonka saavutuksia he ovat muistelleet vuosikymmenestä toiseen. Tähän liittyy kokemus siitä, että kuusikymmentäluvun saavutukset ovat edelleen säilyttämisen arvoisia. Voisi sanoa, että kyseessä on eräänlainen utopia ikuisesta kuusikymmentäluvusta.

Seuraavaksi puran radikalismien historiakuvan osiin näiden kolmen rakennuselementin avulla ja pohdin, mikä on näiden elementtien merkitys historiakuvan kokonaisuudessa. Luvussa 4.4. pohdin radikalismien historiakuvan pohjalta sitä, miksi ihmisellä on tarve rakentaa käsitys historiasta paitsi itselleen myös muille. Tiivistäen, mikä on historian merkitys?

4.1. Liikkeen tarina

Muistelijat ovat käsitelleet radikalismia liikkeenä, jolla oli oma kehityskulkunsa. Liikkeen tapahtumahistoria on sekä homogeeninen että heterogeeninen. Kaikki ovat yhtä mieltä siitä, että liikkeellä oli tarinansa mutta eri ihmisillä tarina etenee hieman eri tavoin. Se, että liikkeestä kerrotaan tarinana selittynee sillä, että näin tapahtunut on helpoiten käsitettävissä. Liike hahmottuu sekä itselle että muille parhaiten, kun sille luodaan kronologisesti etenevä kehityskulku. Liikkeellä oli alku ja loppu, ja muut tapahtumat pyritään sijoittamaan näiden ääripisteiden väliin.

Ensimmäinen erimielisyys muistelijoiden välillä syntyy tarpeesta määrittää liikkeen alkuhetki. Kukaan muistelijoista ei yritä määrittää radikalismille tarkkaa syntyhetkeä vaan radikalismien kerrotaan syntyneen kasaantumisen seurauksena, joskus kuusikymmentäluvun al-

kupuolella. Lipponen tosin sijoittaa kuusikymmentäluvun alun jo edellisen vuosikymmenen puolelle.⁵⁰⁷ Salo puolestaan epäilee kuusikymmentäluvun alkaneen vuonna 1961.⁵⁰⁸ Muut muistelijat sijoittavat alun muutamaa vuotta myöhemmäksi, Sadankomitean perustamisen (1963) tienoille. Yhteistä muistelijoille on, että radikalismiin kerrotaan syntyneen erilaisten samaan suuntaan vaikuttaneiden tekijöiden seurauksena. Näitä taustatekijöitä olivat muun muassa pasifismi, nuorison ryhmähengen kasvu sekä menneeseen jämähtäneeksi koettu arvomaailma. Nämä paineet ikään kuin kasaantuivat kuusikymmentäluvun alkupuolella samaan pisteeseen, synnyttivät liikkeen ja liike alkoi laajentua. Liekö tahatonta vai tahallista, että tapahtunut tuo mieleen alkuräjähdyksen?

Liike syntyi ja jakaantui erilaisiin yhden asian liikkeisiin. Yhden asian liikkeet ovat historiakuvasa keino jäsentää radikalismia pienempiin osiin. Samalla ne ovat keino kuljettaa radikalismiin tarinaa eteenpäin ja pohtia sitä, mitkä ajatukset radikalismissa kulloinkin olivat pinnalla. Koska pasifismi nähdään keskeisenä liikkeen synnylle, on loogista että muistelu usein aloitetaan Sadankomiteasta. Sittenkin kerrotaan muista yhden asian liikkeistä, joiden ymmärretään syntyneen Sadankomitean piiristä. Radikaaliliikkeen ensimmäinen jakaantuminen tapahtui Vietnamin sodan vastaisen toiminnan linjariitojen seurauksena. Vietnamin sodan vastaisesta toiminnasta kertominen on keino paitsi kertoa sodan vastustamisesta myös keino hahmottaa liikkeen jakaantumista ja mikä vielä tärkeämpää, keino selittää oman ajattelun muuttumista. Vietnamin sodan seurauksena moni niistäkin, jotka vielä pitivät itseään sadankomitealaisina pasifisteina, oli valmis hyväksymään aseellisen vastarinnan. Vietnamin sodan vastaisissa mielenosoituksissa radikalismiin painopiste myös siirtyi yhä enemmän kotimaisiin kysymyksiin. Vaikka muistelijat korostavat sitä, että he olivat aidosti huolissaan vietnamilaisista, kyse oli kuitenkin enemmän kotimaan asioista. Tämä näkyy historiakuvasa siinä, että Vietnamin sota unohtuu muistelijoilta tet-hyökkäyksestä kertomisen jälkeen ja muistelu keskittyy vain kotimaan rettelöihin sekä niiden vaikutuksiin Suomessa.

Pasifismin lisäksi myös muita radikalismiin aatteita sekä niihin liittyneitä tavoitteita käsitellään yhden asian liikkeiden kautta. Radikaalien vaatimus ihmisten tasa-arvoisesta kohtelusta tuodaan esille Marraskuun liikkeen toiminnasta kerrottaessa ja sukupuolten välisen tasa-arvon vaatimuksesta kerrotaan Yhdistys 9:n avulla. Radikaalien kolmannen maailman kehi-

⁵⁰⁷ Lipponen 1993.

⁵⁰⁸ Salo 1986, 272.

tystä – tai kehittymättömyyttä – kohtaan tuntema huoli kanavoidaan kertomukseen Tricontin toiminnasta. Siihen, että radikalismien tarina etenee paljolti yhden asian liikkeiden kautta vaikuttaa nähdäkseni kaksi syytä. Ensiksikin se, että liike on paremmin hahmotettavissa pienempinä osasina. Toinen syy on se, että samalla kun kerrotaan ajattelusta kerrotaan myös toiminnasta eli siitä, että asioille pyrittiin konkreettisesti tekemään jotain. Radikaalit määrittelevät epäkohdan ja kertovat saman tien, mitä he sen korjaamiseksi tekivät. Koska näiden korjausten kerrotaan muuttaneen asioita, keskeinen piirre yhden asian liikkeiden muistelussa on saavutettujen parannusten korostaminen.

Historiakuvassa *Lapualaisoopperan* ensi-ilta vuonna 1966 nousee esiin erityisenä radikalismien huippuhetkenä. *Lapualaisooppera* nähdään radikaalin sukupolven irtiottona menneestä ja sen vaikutuksia pidetään suurina. Ensi-ilta on saanut erityisen aseman muisteluissa myös siksi, että samana iltana vasemmisto sai eduskuntavaaleissa vaalivoiton. Monet muistelijoista ovat sitä mieltä, että juuri *Lapualaisooppera* oli kuusikymmentäluvun huippuhetki. Jako muistelijoiden välillä menee Vanhan ylioppilastalon valtaukseseen osallistuneiden ja osallistumattomien välillä. Niille, jotka eivät olleet mukana valtauksessa *Lapualaisooppera* oli kuusikymmentäluvun tärkein tapahtuma, kun taas valtauksessa mukana olleet pitävät valtausta kohokohtana.

Vanhan valtaajat pitivät valtausta tapahtumana merkittävänä mutta merkitystä ei konkretisoida. Valtaus nähdään kohokohtana ensisijaisesti sen tunnelman takia. Se ymmärretään radikalismien kulminaatiopisteenä, jonka merkitys oli lähinnä siinä että se ylipäänsä tapahtui. Hynynen mukaan koko vuosi 1968 oli radikalismien huippukautta. Hän uskoo, että vuoden 1968 hulluus riittää kantamaan kokonaista sukupolvea hautaansa saakka.⁵⁰⁹ Vaikka osa muistelijoista pitää valtausta ehdottomana huippuhetkenä, kaikki ovat yksimielisiä siitä, että kyse oli myös käännekohdasta, joka päätti tietyn jakson radikalismissa. Valtaukseseen päättyi valtaajien mielestä radikalismien yhtenäisyys ja ”antiautoritääriäinen” vaihe. Muistelijat ovat yksimielisiä siitä, että tapahtunut käänne oli radikalismille negatiivinen. Valtaukseseen osal-

⁵⁰⁹ Hynynen 1983, 82.

listumattomat eivät näe valtauksessa mitään hyvää, ja Salon mukaan siihen päättyi jopa koko kuusikymmentäluku.⁵¹⁰

Salon mukaan kuusikymmentäluku päättyi Vanhan valtaukseseen 1968. Monet muistelijat kertovat, että viimeisen kerran radikaalit yhdistivät voimansa Persian shaahin vastaisiin mielenosoituksiin vuonna 1970. Von Bonsdorff kertoo, että Salo jäi pois tapahtumasta, koska hänen kuusikymmentälukunsa oli päättynyt jo aiemmin.⁵¹¹ Salo kuitenkin oli paikalla muttei osallistunut mielenosoitukseen vaan antoi televisiolle lausunnon, jossa kritisoi mielenosoittajien toimia. Salo siis esiintyi julkisesti radikaaleja vastaan.⁵¹² Kuusikymmentäluku siis saattoi loppua eri aikaan eri ihmisillä, aivan kuten se oli saattanut alkaa eri aikaan eri ihmisillä. Useimmat muistelijat ajoittavat kuusikymmentäluvun lopun seitsemänkymmentäluvun alkuvuosiin. Tarinassa liike loppuu samaan tapaan kuin se alkoi. Radikalismi syntyi vähitellen kasaantumisen seurauksena ja myös hiipui vähitellen. Hiipuminenkin tapahtui monien samaan suuntaan vaikuttaneiden tekijöiden summana. Toiset korostavat yhteiskunnan integroineen radikaalit itseensä, toiset pitävät radikaalien omaa kehitystä, erityisesti jyrkentynyttä vasemmistolaisuutta, syynä liikkeen loppumiseen. Sekä liikkeen synty että loppu koetaan vahvasti erilaisten samaan suuntaan vaikuttaneiden voimien seurauksena. Oman toiminnan merkitys sekä alussa että lopussa jää taustalle, se korostuu vain näiden ääripisteiden välisenä aikana. Radikalismi ikään kuin syntyi ja kuoli radikaaleista riippumatta, ajan hengen voimasta. Liikkeen alku ja loppu ovat näin selvässä ristiriidassa siihen dynaamisuuteen, joka radikalismilla kerrotaan olleen.

Koska radikalismi kuitenkin halutaan nähdä erittäin merkittävänä ilmiönä ja kuusikymmentäluvun kerrotaan olleen aivan erityinen vuosikymmen, muistelijoiden huomio keskittyy radikalismien seurausten korostamiseen. Yhteistä muistelijoille on, että radikalismien pyrkimyksenä nähtiin maailman muuttaminen paremmaksi, ja tässä pyrkimyksessä sen koetaan myös onnistuneen. Se, missä muutoksia tapahtui ja mikä niiden merkitys oli vaihtelee muistelijasta riippuen. Historiakuvassa radikalismi kuitenkin on muokattu kronologiseksi tarinaksi, joka kuitenkin on eri tarina riippuen siitä, kuka sen kertoo.

⁵¹⁰ Salo 1986, 323.

⁵¹¹ von Bonsdorff 1986, 308.

⁵¹² Ajankuva, Shaahiparin vierailu, 25.6.1970.

4.2. Me – muut

Muistelijat nimittävät itseään ja muita radikaaliliikkeen toimintaan osallistuneita radikaaleiksi. Radikaalit jakaantuvat erilaisiin alaryhmiin samaan tapaan kuin itse liikkeen kerrotaan jakaantuneen. Liike jakaantui yhden asian liikkeisiin ja radikaalit jakaantuivat erilaisiin pienryhmiin, jotka kuitenkin kaikki koostuivat radikaaleista. Henkilö oli radikaali mutta saattoi kuulua myös pienempään ryhmään, vaikkapa maolaisiin. Kuusikymmentälukua muistelleet eli historiakuvan rakentajat nimittävät itseään pelkästään radikaaleiksi, he eivät katso kuuluneensa mihinkään pienryhmään vaan katsovat edustaneensa jonkinlaista yleisradikalismia.

Vaikka nämä yleisradikaalit nimittävät myös muita radikaaleiksi eli katsovat kaikkien olleen osa samaa liikettä, he kuitenkin rajaavat pienryhmiin kuuluneet osin oman ryhmänsä ulkopuolelle. Vaikka nämä pienryhmät osallistuivat samaan toimintaan, heitä pidetään kuitenkin ensisijaisesti oman ryhmänsä edustajina. Esimerkiksi maolaiset toisaalta kuuluivat samaan ryhmään mutta toisaalta he eivät kuitenkaan siihen kuuluneet. Muistelijoista monet olivat jonkin puolueen jäseniä, mutta puoluerajat eivät näyttäyty historiakuvassa samalla tavalla ihmisiä jakavina linjoina kuin erilaisten radikalismien sisäisten pienryhmien rajat. Koska muistelijat ovat tällaisia yleisradikaaleja, radikalismien historiakuva on rakennettu yleisradikalismien näkökulmasta. Anarkisteiksi itsensä määritelleiden muistoja on koottu teokseen *Ensimmäinen aalto*. Kuten tässä tutkimuksessa on useassa kohtaa osoitettu, anarkistien kuusikymmentäluku näyttäytyy sangen erilaisena kuin yleisradikaalien vakiinnuttama kuva kuusikymmentäluvusta. Yleisradikaalien kertoma tarina on kuitenkin se, joka on vakiintunut totuudeksi kuusikymmentäluvusta.

4.2.1. Keitä me olimme?

Keitä sitten ovat historiakuvan radikaalit eli ketkä kuuluvat tarinan meihin? Ensiksikin kaikki muistelijat kokevat itse kuuluneensa tähän meiksi koettuun ryhmään. Poikkeuksen tekee ainoastaan Salo, joka toisaalta pitää itseään radikaalina mutta toisaalta kokee ikänsä puolesta kuuluneensa eri ryhmään. Salo toteaa viihtyneensä radikaalien seurassa, vaikkei kaikkia heidän tunnusmerkkejään täytänytään. Tärkeäksi yhteenkuuluvuuden tunnetta luoneeksi tekijäksi radikaalien välillä muodostuu juuri ikä. Radikaalit olivat nuoria. Moni muistelija käyttää termiä sukupolvi. Keskeistä tälle omaksi sukupolveksi koetulle ryhmälle oli se, että sen maailmankuva oli erilainen kuin aikaisempien sukupolvien. Erottavana teki-

jänä korostetaan erityisesti sotaa, muistelijat kokevat sukupolvensa olleen nimenomaan rauhan sukupolvi. Radikaalien sukupolvi omaksui rauhan lisäksi myös muita arvoja, jotka olivat ristiriidassa aiempien sukupolvien arvojen kanssa. Näitä olivat muun muassa tasa-arvo ja kansainvälisyys.

Vaikka muistelijat puhuvat sukupolvesta, monet heistä korostavat radikaalien olleen vain pieni osa koko ikäryhmästä. Toisaalta osa heistä korostaa radikalismien vaikuttaneen koko sukupolveen. Merkille pantavaa on, että radikaalien käyttämä käsite sukupolvi ei näytä kattavan koko ikäryhmää. Myös ne, jotka uskovat radikalismien vaikuttaneen koko sukupolveen, eivät tarkoita koko ikäryhmää. Sukupolvi ei historiakuvassa merkitsekään koko ikäryhmää vaan pelkästään radikaalien tai samalla tavalla ajattelevien joukkoa. Sukupolvi näyttää olevan synonyymi radikaaleille, eli sillä tarkoitetaan vain omaan ryhmään kuuluneita. Osa muistelijoista puhuu vain yhdestä radikaalista sukupolvesta mutta esimerkiksi von Bonsdorff erottaa radikalismissa neljä eri sukupolvea, jotka erosivat toisistaan sekä ajattelultaan että toimintatavoiltaan. Ensimmäinen sukupolvi koostui viisikymmentäluvun perillisistä, toinen sukupolvi perusti yhden asian liikkeen, kolmas toimi Marraskuun liikkeessä aiempaa radikaalimmin ja neljäs marssi esiin vuonna 1968, jolloin toiminta muuttui hyvin radikaaliksi.⁵¹³

Historiakuvassa nuoruus on yksi radikaalien piirre mutta kaikki nuoret eivät olleet radikaaleja. Iän koetaan olleen yksi yhtenäisyyttä luonut tekijä, mutta se ei kuitenkaan riitä selittämään kokemusta meistä. Toinen yhteinen piirre radikaaleille oli samanlainen ajattelu. Samanlaisen maailmankatsomuksen uskotaan olleen keskeinen tekijä me-kokemuksen synnyssä. Muistelijat korostavat sitä, että jokainen radikaali muodosti maailmankuvansa itse muun muassa kirjallisuuden ja maailmantapahtumien pohjalta. Radikaalit lukivat samoja kirjoja ja kokivat maailman tapahtumat samalla tapaa. Tämän seurauksena he alkoivat lopulta ajatella samalla tavoin ja liittyivät yhteen. Samat polut johtivat ikään kuin samaan pisteeseen. Radikaalit korostavat myös kuuluneensa yhteen maailman muiden radikaalien nuorten kanssa. Vaikka samankaltaista radikaaliksi nimettyä toimintaa esiintyi eri maissa, muistelmissa kiistetään jyrkästi, että kyse olisi ollut muiden matkimisesta. Radikaalien kokemus me hahmottuu näin suurin piirtein samanikäisten ryhmäksi, jonka tärkein yhdistävä

⁵¹³ von Bonsdorff 1986, 46.

tekijä oli samankaltainen ajattelu, samanlainen käsitys maailmasta. Paitsi kertomalla omaan ryhmään kuuluviksi koettujen yhteisistä piirteistä, muistelijat määrittävät ryhmää me myös vetämällä rajaa oman ja muiden ryhmien välille.

4.2.2. Keitä olivat toiset?

Radikalismien historiakuvan rakentamisen keskeinen työkalu on ollut tiukkojen rajojen vetäminen meiksi ja muiksi koettujen ryhmien välille. Tähän on liittynyt käsitys siitä, että ellei joku ole meidän puolellamme hän on automaattisesti meitä vastaan. Radikaalien kuusikymmentäluvulla oli vain meitä ja muita. Tästä jyrkästä kahtiajaosta on seurannut se, että kaikki toiminta on nähty taisteluna näiden kahden ryhmän välillä. Radikalismien huippuhetkiksi koetut tapahtumat kuten *Lapualaisooppera* ja Vanhan valtaus olivat juuri tämän koetun taistelun näytöksiä.

Koska radikaalit määrittävät itsensä kuuluneen samaan sukupolveen loogista olisi, että johonkin muuhun sukupolveen kuuluneet koettaisiin muiksi. Näin yleensä onkin. Edelliset sukupolvet ryhmittyvät lähes automaattisesti koettuun muiden ryhmään. Muutama vanhempi henkilö hyväksytään meihin kuuluneeksi, jos hän täyttää radikaalien vaatimukset samanlaisesta ajattelusta. Hyvä esimerkki tästä on Salo. Sängen hankalaa historiakuvan rakentamisessa näyttää olleen presidentti Kekkonen sijoittaminen radikalismien taistelukentälle. Kekkonen ei kuulunut samaan sukupolveen radikaalien kanssa mutta koska hän oli monelle radikaalille läheinen, häntä on ollut vaikea sijoittaa suoraan vastapuolellekaan. Ongelma on ratkaistu laittamalla Kekkonen näiden rintamien väliin, kuitenkin niin, että hän on radikaalien puolelle kallellaan. Muistelijat ovat yksimielisiä siitä, että Kekkonen oli osin samalla puolella radikaalien kanssa, joidenkin mielestä jopa kokonaan. Toisaalta jotkut muistelijat kertovat Kekkonen kuitenkin johtaneen integrointioperaatiota, jonka seurauksena radikaalit sulautettiin osaksi järjestelmää. Nämä muistelijat kuitenkin korostavat sitä, että integroituminen oli loppujen lopuksi hyvä asia. Suhde Kekkoseen on niin ongelmallinen, että sen käsittely on historiakuvassa jätetty osin kesken, jolloin tuloksena on ollut jako meihin, muihin ja Kekkoseen.

Ne, joiden katsottiin kuuluvan aiempaan sukupolveen ryhmittyvät lähes kokonaan muiksi. Vaikka radikaalit puhuvat usein omasta sukupolvestaan ja sukupolvien välisestä taistelusta, he eivät sukupolvella tarkoita koko ikäryhmää, vaan nimenomaan sen radikaaliksi koettua osaa. Omaan ikäryhmään kuuluneet eivät kuuluneet samaan sukupolveen, mikäli he eivät

ajattelleet samalla tavoin radikaalien kanssa. Eri tavalla ajattelevat nuoret sijoittuvat historiakuvassa muiden joukkoon. Radikaalien suhtautuminen näihin nuoriin riippuu siitä, millaisena he näkevät näiden ryhmien suhteen radikaaleihin. Suhtautuminen myös vaihtelee muistelijoiden välillä. Tuomioja toteaa, että radikaaliin toimintaan osallistui myös keskustalaisia ja liberaaleja ja hänen suhtautumisensa näihin ryhmiin on neutraali. Von Bonsdorff puolestaan toteaa Vanhan valtauksista kesken poistuneiden keskustalaisten ja liberaalien olleen rintamakarkureita, eli suhtautuminen on negatiivinen. Von Bonsdorffin suhtautuminen oikeistolaisiksi kokemiinsa nuoriin on kielteinen. Muistelmissaan hän kritisoi Kokoomukseen kuuluneita nuoria jonkin verran mutta erityisesti hän keskittyy äärioikeistolaisina pitamiensä nuorten mollaamiseen. Tätä Vapaan Suomen Nuorten ryhmää von Bonsdorff haukkuu useassa yhteydessä.

Jako meihin ja muihin kulkee historiakuvassa myös radikaaliliikkeen sisällä. Kritiikki näitä radikalismien sisällä olleita muiksi koettuja pienryhmiä kohtaan on varsinkin von Bonsdorffilla erityisen voimakasta. Pilkan kohteena ovat niin anarkistit, maolaiset kuin taistolaisetkin. Muut muistelijat kritisoivat erityisesti taistolaisia, anarkistien ja maolaisten toimintaa vähätellään tai siitä vaietaan kokonaan. Näin muistelijat rajaavat koetun me-ryhmän lopulta hyvin pieneksi, vain harvojen katsotaan kuuluneen ”oikeisiin” radikaaleihin. Oikea radikaali näyttää muistelijoiden mielestä olleen sellainen, joka oli samanlainen kuin muistelijat itse, muut olivat jotain muuta. Rajoja meidän ja muiden välille vedetään niin runsaasti, että lähes kaikki tuntuvat rajautuvan radikalismien ulkopuolelle, paitsi juuri muistelijat itse.

4.2.3. Oliko meitä?

Historiakuva on kuitenkin rakennettu niin, että radikaalit näyttäytyvät suurena, yhtenäisenä joukkona. Oma ryhmää pyritään rakentamaan myös tiettyjen yhteisten piirteiden avulla, jotka erottivat radikaalit muista. Tärkeämpää kuin esimerkiksi ikäkysymys, oli kysymys samankaltaisuudesta. Muistelijat kertovat paitsi siitä, millaisia radikaalit olivat myös siitä, millaisia olivat koetut toiset. Keskeiseksi radikaalin ominaisuudeksi hahmottuu kyky hankkia uudenlaista tietoa ja muodostaa tämän tiedon pohjalta oma maailmankuvansa. Tätä uutta tietoa haluttiin sitten julistaa myös muille. Nämä muut eivät radikaalien mielestä pystyneet samanlaiseen itsenäiseen ajatteluun kuin radikaalit vaan juuri radikaalien tehtävä oli auttaa toisia ymmärtämään samat asiat, jotka he itse olivat ymmärtäneet. Varsinkin von Bonsdorff korostaa radikaalien olleen älykkäämpiä kuin muut. Tämän hän tekee paitsi kuvailemalla

radikaalien ajattelua myös luomalla koettujen muiden älykkyydestä sangen negatiivisen kuvan. Esimerkiksi kirjansodista kertoessaan hän toteaa, että kirjallisuus ”on helpoiten kenen tahansa käsitettävissä...” Teatteri puolestaan oli radikaalien työkaluna tärkeä, koska se alkoi välittää ”tietoa muodossa jonka pitäisi olla helppo tajuta ja omaksua”.⁵¹⁴

Radikaaleja näyttävät yhdistävän myös yhteiset tavoitteet. Kaikki muistelijat ovat yksimielisiä siitä, että radikalismien tavoitteena oli muuttaa maailma paremmaksi. Yksimielisyys päättyy tähän. Jokaisella näyttäisi olevan oma käsityksensä siitä, miten maailmaa pyrittiin muuttamaan ja miten tavoitteessa onnistuttiin. Osa sanoo tavoitelleensa vallankumousta mutta käsitys siitä, mitä tällä vallankumouksella tarkoitettiin, eroaa muistelijoiden välillä. Sangen yksimielisiä radikaalit ovat siitä, että yhteiskunnan arvoja pyrittiin muuttamaan ja siinä myös onnistuttiin. Toisten mielestä arvojen mahdollinen muutos oli kuitenkin vain sivutuote, joka ei ollut sinällään riittävä. Muistelijat tuntuvat olevan eri mieltä vähän kaikesta radikalismiin liittyvästä. Toisaalta he kuitenkin puhuvat radikaaleista lokeroidessaan itseään ja muita kuusikymmentäluvun toimintaan osallistuneita. He viljelevät me-muotoa puhuesaan kuusikymmentäluvun tapahtumista, kaikki näyttää tapahtuneen meille, ei juurikaan minulle. Historiakuvan me vaikuttaa kuitenkin olevan enemmän luotu illuusio kuin mikään todellinen joukko. Tätä ei kuitenkaan nähdä, koska radikalismien historiakuva rakennetaan juuri meidän varaan.

4.3. Kuusikymmentäluvun merkityksellistäminen

Kolmas osa historiakuvassa on kuusikymmentäluvun näkeminen aivan erityisenä vuosikymmenenä. Muistelijoiden mukaan kuusikymmentäluku erosi suuresti edellisistä vuosikymmenistä ja oli myös erilainen kuin kuusikymmentälukua seuranneet vuosikymmenet. Juuri tämä koettu erityislaatuisuus tekee kuusikymmentäluvusta muistelemisen arvoisen. Koska historiakuvassa on laitettu yhtäläisyysmerkki kuusikymmentäluvun ja radikalismien välille, radikaalien mielestä juuri radikaalit ovat oikeita henkilöitä muistelemaan vuosikymmentä. Tähän liittyy näkemys siitä, että muiden kuin radikaalien muistot eivät ole yhtä oikeita. Tai ainakaan niiden pohjalta ei muodostu oikeaa kuvaa vuosikymmenestä.

⁵¹⁴ von Bonsdorff 1986, 80, 126.

Muistelun lähtökohtana näyttäisi olleen tunne siitä, että kuusikymmentälukua oli muisteltu väärin. Siitä olivat kertoneet väärät ihmiset. Vuonna 1978 von Bonsdorff totesi Ydin -lehdessä, että kuusikymmentäluvun lopusta oli viime aikoina kirjoitettu ”paljon turhaa ja vääristyneen nostalgista”.⁵¹⁵ Lehden seuraavassa numerossa Tuomioja puolestaan kritisoi silloista kuusikymmentäluvun muistelemista. Tuomiojan mukaan merkille pantavaa tässä muistelemisessa oli se, että muistelijat kuuluivat joko niihin, joiden ”parhaimmat luomisvuodet sattuiivat jo edeltäneelle vuosikymmenelle” tai niihin ”jotka kantavat syvää ideologista kaunaa vasemmistolaisen ajattelun läpimurrolle nuoriso- ja opiskelijamaailmassa”. Tuomioja toteaa, että ”aidot 60-lukulaiset” eivät muistelemiseen ehtineet osallistua, koska he jatkoivat edelleen ”työtään 60-luvulla omaksumiensa ihanteiden puolesta”.⁵¹⁶ Tuomioja antaa ymmärtää, että hän itse oli juuri tällainen aito kuusikymmentälukulainen. Viisitoista vuotta myöhemmin julkaistuissa muistelmissaan Tuomioja puolestaan toteaa, että kuusikymmentälukulaisuus on ollut erityisesti muiden häneen iskemä leima. Tätä leimaamista vastaan hän kertoo taistelleensa parikymmentä vuotta, kunnes lopulta hyväksyi sen että muiden silmissä hän olisi aina kuusikymmentälukulainen.⁵¹⁷ Radikaalit alkoivat lopulta muistella kuusikymmentälukua myös itse. Muistelun motiivina näyttää olleen paitsi halu korjata muiden muisteluiden sisältämät virheet myös halu muistuttaa siitä, millainen kuusikymmentäluku oli. Von Bonsdorff toteaa tehneensä muistelmansa sekä ”vanhojen pierujen muistin virkistämiseksi että nuoremmille tiedoksi”. Muistelijat näyttävät kokeneen, että kuusikymmentäluku oli alkanut unohtua. Heidän mielestään vuosikymmen oli kuitenkin niin merkittävä, ettei se saisi vaipua unohduksiin. Muistelun motiivina oli myös kokemus siitä, että kuusikymmentäluvun ihanteet olivat uhattuina.

Tuomiojan mukaan radikalismien saavutukset alkoivat osittain himmetä jo seitsemänkymmentäluvulla. Erityisen pettynyt hän oli SDP:hen, jonka ilmapiiri muuttui 1970-luvun loppua kohden ”tunkkaisemmaksi”. Samaan aikaan puolue ryhtyi määrätietoisesti kitkemään radikalismien vaikutusta sekä puolueen käytännön politiikasta että ohjelmasta. Taustalla oli se, että ”itse kukin oli alkanut jo...loitontua puhdasoppisesta sosialismin saarnaamisesta”. Tuomioja kertoo ilahtuneensa 1970-luvun lopulla esiin nousseesta uudelta kansalaisaktiivisuudesta, joka toi hänen mieleensä radikalismien alkuajat ja ”helpotti myös henkilö-

⁵¹⁵ von Bonsdorff 1978.

⁵¹⁶ Tuomioja 1978.

⁵¹⁷ Tuomioja 1993, 22.

kohtaista vapautumistani eräistä 70-luvun henkisistä pakkopaidoista ja jonkinlaista paluutani varhaisimman 60-lukulaisuuteni arvojen pariin”. Tuomiojan mukaan 1980-luvun uusi sukupolvi osoitti epäluuloa sosialismin olemassaoleviin malleihin kuten kuusikymmentälukulaisetkin olivat aluksi osoittaneet. Kuusikymmentälukulaiset päätyivät kuitenkin lopulta ”työväenliikkeen heille avaamiin uomiin”. Näin 1980-lukulaisilla oli Tuomiojan mielestä ”varoittava esimerkki edessään”, ja tästä syystä ”terve epäluulo” vallankäyttäjää kohtaan olikin heillä erityisen korostunut. Vaikka uudet vaihtoehtoliikkeet eivät hallinneet 1980-lukua, ne ”pystyivät silti terveellä tavalla täydentämään vanhojen kansanliikkeiden ja poliittisten puolueiden kautta menetettyjä vaikutusmahdollisuuksia”.⁵¹⁸ Tuomiojan innostus 1980-luvun uusiin liikkeisiin näyttää johtuneen ensisijaisesti siitä, että ne muistuttivat hänen mielestään kuusikymmentäluvun liikkeitä. Eräs radikaalien muistelua yhdistävä piirre on juuri tämä kaipuu kuusikymmentälukuun.

1990-luvun alussa joidenkin radikaalien suhtautuminen kuusikymmentäluvun ihanteiden säilymiseen oli hyvin pessimistinen. Lipponen totesi, että ”1990-luvun alussa todistamme niiden voimien revanssia, jotka joutuivat antamaan periksi 1960-luvulla”. Tällaisina ”uuden taantumuksen” voimina hän mainitsee vallanpitäjien ylimielisyyden, suvaitsemattomuuden, äärikansallismielisyyden, naisten syrjinnän, työpaikkojen isäntävallan ja työttömien ajamisen yhteiskunnan ulkopuolelle. Lipposen mukaan keskustelu yhteiskunnan tilasta oli ”1960-luvun ilotulitukseen verrattuna suorastaan sääliä”.⁵¹⁹ Risto Hannulan mielestä kuusikymmentäluvun ihanteet olivat kyllä vielä jäljellä, mutta ne olivat 1990-luvun alussa siirtyneet ”pakastevaiheeseen”. Osa radikaaleista kuitenkin uskoi edelleen kuusikymmentäluvun ihanteiden paluuseen. Laxenin mielestä kuusikymmentäluvun aatteet olivat jälleen voimistumassa, mikä näkyi erityisesti ihmisten kasvavana haluna huolehtia heikompiosaisistaan. Tuomiojan mielestä ”inhimillisen vapautuksen ja solidaarisuuden ihanteet, joihin 60-lukulaiset uskoivat” eivät olleet menettäneet voimaansa vaan niiden aika oli taas. Von Bonsdorff korosti sitä, että myös ”socialismin kauniit tavoitteet elävät vielä socialistiseksi kutsutun valtiojärjestelmän romuttumisen jälkeenkin”.⁵²⁰

⁵¹⁸ Tuomioja 1993, 219, 223-224.

⁵¹⁹ Lipponen 1993.

⁵²⁰ Helsingin Sanomat, 12.12.1993.

Tuomioja innostui 1980-luvun liikkeistä nähdessään niissä kuusikymmentäluvun radikalismiin piirteitä. Lipponen puolestaan totesi 1990-luvun alkupuolella yhteiskunnan kaipaavan uuden sukupolven haastetta. Hänen mielestään radikalismi parhaassa tapauksessa muuttuisi rakentavaksi poliittiseksi voimaksi. Uutta radikalismiin aaltoa ei kuitenkaan Lipposen mielestä ollut näköpiirissä, koska jo kuusikymmentäluvun radikalismiin huippuvaihetta seurannut yksityisyyteen vetäytyminen oli nuorison keskuudessa jatkunut eikä 1990-luvun alun lama näyttänyt radikalisoivan nuoria sen enempiä kuin aikaisemmatkaan.⁵²¹ Von Bonsdorffin muistelmateos puolestaan on lähinnä pamfletti, jonka tarkoituksena voi nähdä uusien sukupolvien innoittamisen radikalismiin poluille. Vanhat radikaalit siis näyttävät kaipaavan uutta radikalismia, jotakin samantapaista liikehdintää kuin kuusikymmentäluvulla oli. Kiinnostavaa on se, että oletuksena näyttää olevan, että tämä uusi radikalismi olisi samankaltaista kuin kuusikymmentäluvun radikalismi oli, siitä olisi vain karsittu pois ne asiat, joiden on myöhemmin uskottu johtaneen kuusikymmentäluvun radikalismiin hiipumiseen. Kuusikymmentäluvun radikaalit ovat myös kunnostautuneet julkisuudessa eräänlaisina radikalismiin oppi-isinä. Kun uusia liikkeitä on ilmaantunut, niitä kommentoimaan on marssitettu nimenomaan kuusikymmentäluvun radikaaleja. Nämä ovat sitten analysoineet uusia liikkeitä ja neuvoneet niitä.⁵²²

Tuomioja ja Lipponen tuskin kannustivat nuoria yrittämään vallankumousta vaan kyse oli pikemminkin halusta esiintyä nuorisoa ymmärtävinä poliitikkoina, ja tämä mielikuva pyrittiin luomaan juuri oman radikaalimenneisyyden avulla. Muistelijat korostivat myös sitä, että kuusikymmentäluvulla omaksutut arvot olivat vaarassa hautautua vanhojen arvojen uudelleen nousun seurauksena. Radikaalien lähtökohtana oli se, että radikaalien edustamat arvot olivat niitä, joita piti puolustaa. Koska nämä arvot koettiin uhatuiksi, uutta nuorisoa yritettiin saada niiden kannattajiksi. Vaikka radikaalit itse kritisoivat kuusikymmentäluvulla voimakkaasti aiempien sukupolvien edustamia arvoja, he eivät näytä ajattelevan sitä, että keskiikäistyneinä he itse edustivat uusille nuorille vanhoja arvoja. Kuusikymmentäluvun arvojen korostaminen nimenomaan radikaalien luomina arvoina liittyy myös kysymykseen vallan legitimoinnista. Samasta syystä historiakuvassa korostuu voimakkaasti myös se, että radi-

⁵²¹ Lipponen 1993.

⁵²² Ks. von Bonsdorffin analyysi ympäristöliikkeistä, Ajankohtainen kakkonen, 11.9.1979. Von Bonsdorffin analyysi Attac-järjestöstä, Ykkösen aamu-tv, 26.1.2001; Tv-uutiset, 20.5.2001. Taipaleen kommentit Attac-järjestöstä ja Koskenkorvaliikkeestä, A plus, 31.5.2001. Neuvominen ks. von Bonsdorffin haastattelu, A-talk, 26.4.2000. ja Taipaleen haastattelu, Ykkösen aamu-tv, 3.12.1997.

kaalit mielestään modernisoivat Suomen. Näin he omista saavutuksistaan kertoessaan legitimoivat nykyistä asemaansa yhteiskunnassa historian, ja etenkin siitä luomansa historiakuvan avulla.⁵²³

Luodussa historiakuvassa kuusikymmentäluku hahmottuu aivan erityisenä vuosikymmenenä, jonka jälkeen kaikki on ollut lähes pelkkää alamäkeä. Kaikki radikaalit eivät kuitenkaan ole olleet samaa mieltä kuusikymmentäluvun erinomaisuudesta. Underground-liikkeen kuulunut E kommentoi kuusikymmentäluvun muistelua näin: ”Se mikä minua vituttaa siinä on se – mikä on luonnollista – että oma nuoruus on ollut niin vitun hienoa ja nyt on niinku täysin onnetonta ja näköalatonta, nykyajan nuoret. Tää on täysin kornia ja typerää. Mutta se kuuluu tähän inhimilliseen elinkaareen.”⁵²⁴

4.4. Historian merkitys

Kuusikymmentäluvun radikaalit ovat kertoneet radikaaleista vuosistaan eri yhteyksissä. Taustalla on ollut kokemus siitä, että juuri heidän menneisyytensä on kertomisen arvoinen. Tämä ajatus nousee siitä käsityksestä, että heidän elämänsä vaihe oli erityisen merkittävä jakso suomalaisen yhteiskunnan historiassa. Henkilökohtaisella tasolla radikalismi näyttää merkinneen muistelijoilta erityisen vahvaa kokemusta, koska he palaavat sen muistoihin vuosikymmenestä toiseen. He myös peilaavat myöhemmin tapahtuneita asioita kuusikymmentälukua vasten, vertaavat nykyisyyttä menneisyyteen. Heidän keskuudessaan elää myös kaipuu tuohon menneisyyteen tai ainakin kaipuu jotakin samankaltaista kohtaan.

Vaikka monet muistelijoista näkevät kuusikymmentäluvun muuttaneen yhteiskuntaa merkittävästi, he vaikuttavat kuitenkin pettyneiltä. Radikaalit kokevat saavuttaneensa osan tavoitteistaan, mutta eivät kuitenkaan riittävästi. Radikalismien saavutuksia luetellaan mutta liikkeen ajatellaan loppuneen ennen aikojaan, jääneen kesken. Muistelijoiden suhde kuusikymmentälukuun on ristiriitainen. Toisaalta sen nähdään olleen erityisen merkittävä mutta toisaalta unelmien kerrotaan ajaneen silloin karille. Radikaalit ovat käsitelleet tätä ristiriitaa niin, että kaiken merkittävän nähdään olleen radikaalien toiminnan seurausta mutta unelmien kariutuminen johtui muista kuin itsestä. Unelmat kariutuivat joko muiden radikaalien

⁵²³ Muisti ja historia poliittisen legitimoinnin välineenä ks. Van den Braembussche 1999, 185-191.

⁵²⁴ Lindfors&Salon 1988, 119.

takinkääntämisen tai vallanpitäjien toiminnan seurauksena. Muistelijat kritisoivat muita mutta itsekritiikki on harvinaista. Muistelijat myös korostavat sitä, että vaikka radikalismien tavoitteet jäivät osin saavuttamatta, heidän omalla kohdallaan kuusikymmentäluvun ihanteet elävät yhä. He myös uskovat näiden ihanteiden uuteen nousuun.

Radikaaleille kuusikymmentäluku näyttää olevan vahva osa oman identiteetin rakentumista. He kertovat maailmankuvansa kehittyneen silloin, ja kuusikymmentäluvulla omaksutut arvot ovat heillä sittemmin säilyneet. Vaikka radikaalit ovat keskenään eri mieltä monista radikalismiin liittyvistä asioista, he kuitenkin näkevät itsensä olleen osa suurempaa joukkoa. Oma historia kulkee rinta rinnan liikkeen historian kanssa. Liikkeen historian ja oman henkilöhistorian yhdistäminen sujuu muistelijoilta mutkattomasti siihen asti, kunnes liike häviää. Salo ratkaisee ongelman päättämällä ”varsinaisen elämänkuvauksensa” *Lapualaisoopperan* ensi-iltaan.⁵²⁵ Von Bonsdorffin kirja loppuu 1970-luvun alkuun. Holmberg ja Korhonen kertovat elämänsä merkittäviksi kokemistaan tapahtumista myös kuusikymmentäluvun jälkeen. Näin tekee myös Tuomioja mutta hänellä monet myöhemmät tapahtumat peilautuvat kuusikymmentälukua vasten.

Monelle muistelijalle kuusikymmentäluvun kokemukset ovat niin vahvoja, että kaikki myöhemmin tapahtunut suodattuu niiden läpi. He tarkastelevat tapahtumia kuusikymmentäluvun näkövinkkelistä. Heistä on tavallaan tullut ikuisia kuusikymmentälukulaisia. Tämä johtuu paitsi radikaaleista itsestään myös siitä, että muut olettavat heidän olevan jonkinlaisia iki-radikaaleja. Tämä tuli hyvin ilmi Aamu-tv:n haastattelussa vuonna 1999. Lähetykseen oli kutsuttu kuusikymmentäluvun radikaaleja keskustelemaan pommituksista, jotka Nato oli aloittanut Kosovon tilanteen ratkaisemiseksi. Björklund kertoi hyväksyvänsä pommitukset. Hämmästynyt toimittaja kysyi, mitä ”vanhalle rauhanmiehelle” oli tapahtunut. Björklund totesi maailman muuttuneen.⁵²⁶ Toimittajan esittämän kysymyksen lähtökohtana oli ajatus siitä, että jotakin merkillistä oli täytynyt tapahtua, koska Björklundin mielipide oli ristiriidassa hänen kuusikymmentäluvulla omaksumansa rauhanaatteen kanssa.

Muistelijoille kuusikymmentäluku oli merkittävä vaihe. He kokevat sen olleen merkittävä myös kaikille muille. Juuri tästä merkittävyyden kokemuksesta syntyy tarve kertoa omasta

⁵²⁵ Salo 1986, 300.

⁵²⁶ Ykkösen aamu-tv, 6.4.1999.

menneisyydestä sekä omille aikalaisille että myöhemmin syntyneille. Radikaalit ovat kertooneet ahkerasti omasta kuusikymmentäluvustaan ja heiltä on siitä myös ahkerasti kysely. Jonkin uuden liikkeen ilmaantuessa toimittajat ovat haastatelleet kuusikymmentäluvun radikaaleja, ja radikaalit ovat auliisti kommentoineet uusia liikkeitä ja nimenomaan verranneet niitä kuusikymmentäluvun liikkeisiin. Näin kuusikymmentäluku sellaisena kuin radikaalisen näkevät, on julkisuuden avulla dominoinut käsitystä kuusikymmentäluvusta. Radikaalien kuusikymmentäluvusta on tullut se todellinen kuusikymmentäluku. Vaikka radikaalit käsittävät kuusikymmentäluvun keskenäänkin eri tavoin, he ovat kuitenkin rakentaneet vuosikymmenestä yhtenäisen historiakuvan. He ovat pyrkineet tekemään omasta kuusikymmentäluvustaan osan kollektiivista muistia. Radikaalit kertovat olleensa kuusikymmentäluvulla perin juurin kyllästyneitä vanhempien ihmisten sotatarinoihin. Itse he ovat kuitenkin kertoneet oman nuoruutensa tarinaa samalla tavalla vuosikymmenestä toiseen.

Radikaalien luomasta kuusikymmentäluvun historiakuvasta – ja siitä että sellainen on ylipäänsä luotu – tulee ilmi historian merkitys nimenomaan nykyisyyteen ja tulevaisuuteen suuntautuvana toimintana. Koska radikaalit kokevat kuusikymmentäluvun historian olevan heidän sankaritarinansa, he tarkastelevat kulloistakin nykyisyyttä kuusikymmentäluvun näkökulmasta ja perustelevat nykyisyyteen ja tulevaisuuteen liittyviä argumenttejaan usein historialla. He myös legitimoivat omaa asemaansa nyky-yhteiskunnassa oman historiansa avulla. Kuten tämä tutkimus on osoittanut radikaalien kuusikymmentäluvusta rakentama historiakuva koostuu kuitenkin hyvin valikoiduista tapahtumista eli niistä, joita muistelijat ovat pitäneet kulloisenkin nykyisyyden kannalta merkittävinä. Vaikka kuusikymmentäluvun historiakuva on näennäisesti yhtenäinen, sisältää se paljon säröjä, jopa vastakkaisia näkemyksiä. Tämä selittyy osin sillä, että radikaalit ovat rakentaneet historiakuvaa kulloisenkin nykyisyyden tarpeista käsin, jolloin eri ihmiset ovat nähneet eri asiat tärkeinä. Historiakuvan käyttö nykyisyyden tarpeisiin tulee esille myös silloin, kun muistelija uudistaa omia näkemyksiään kuusikymmentäluvusta. Tällöin pyrkimyksenä voidaan nähdä historiakuvan uudistaminen muistelijan nykyisyyteen liittyviä tarpeita paremmin vastaavaksi.⁵²⁷

⁵²⁷ Historian ja nykyisyyden suhteesta ks. Hutton 1999, 85-86; Hyrkkänen 2002, 240-244; Le Goff 1992, 136, 146-148.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

LÄHTEET

Muistelmat ja muu muistelmiin rinnastettava kirjallisuus sekä muistelijoiden kirjoittamat lehtiartikkelit

- Ahlfors&Salo 1970 Ahlfors, Bo ja Salo, Arvo, 60-luku. Silmäilyä, sormeilua. Tammi, Helsinki 1970.
- Björklund 1988 Björklund, Ilkka-Christian, Hullun vuoden aattotunnelmia. Sosialistinen aikakauslehti 2/1988, 15-18.
- von Bonsdorff 1978 von Bonsdorff, Johan, Arkimedeen ruuvi. Ydin 5/1978.
- von Bonsdorff 1986 von Bonsdorff, Johan, Kun Vanha vallattiin. Tammi, Helsinki 1986.
- Holmberg 1999 Holmberg, Kalle, Vasen suora. Otava, Helsinki 1999.
- Hynynen 1970a Hynynen, Pertti, Opiskelijaliikkeen kansainvälinen kronologia. Teoksessa Hynynen, Pertti (toim.), Opiskelijavalta. Tammi, Helsinki 1970, 36-57.
- Hynynen 1970b Hynynen, Pertti, Suomi:Oireiden tarkastelua. Teoksessa Hynynen, Pertti (toim.), Opiskelijavalta. Tammi, Helsinki 1970, 207-214.
- Hynynen 1983 Hynynen, Pertti, 1968-tuo vuotemme alun loppuna vai lopun alkuna. Teoksessa, Bergholm, Tapio (toim.), Punaisista apostoleista opiskelijaradikalismiin. SONK:n 20-vuotisjuhlakirja. Kiikala 1983.

- Hynynen 2000 Hynynen, Pertti, Uusvasemmistosta opiskelijaliikkeeseen – näkymiä kauteen 1967-71. Teoksessa Koivusalo, Veikko ja Kallinen, Timo (toim.), Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia. TA-Tieto Oy, Helsinki 2000, 136-143.
- Kallinen 1996 Kallinen, Timo, Ylioppilasteatteri edelläkävijäksi. Teoksessa Helavuori, Hanna-Leena (toim.), Moniääninen 60-luku. Teatterimuseo, Helsinki 1996, 14-34.
- Kallinen 2000 Kallinen, Timo, 70-luku, Teoksessa Koivusalo, Veikko ja Kallinen, Timo (toim.), Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia. TA-Tieto Oy, Helsinki 2000, 6-16.
- Koivisto 1997 Koivisto, Mauno, Liikkeen suunta. Kirjayhtymä, Juva 1997.
- Korhonen 1993 Korhonen, Kaisa, Uhma, vimma, kaipaus. Otava, Helsinki 1993.
- Lindfors&Salo 1988 Lindfors, Jukka ja Salo, Markku, Ensimmäinen aalto. Helsingin underground 1967-1970. Kustannus Oy Odessa, Helsinki 1988.
- Lindsten 1985 Lindsten, Leo, Istuja pitkän illan. Erään juomarin kehitystarina. Wsoy, Helsinki 1985.
- Lipponen 1993 Lipponen, Paavo, 1990-luvun alku on revanssia 1960-luvun arvoja vastaan. Helsingin Sanomat 12.12.1993.
- Mikkola 1981 Mikkola, Marja-Leena, Maailman virrassa. Romaani. Otava, Helsinki 1981.
- Mikkola 1994 Mikkola, Marja-Leena, ”Kirkkaasti näkemisen hetki”. Artikkelikokoelmassa 60-luku, Aineistoa 20.3.1993 ja 17.4.1993 pidetyistä seminaareista Kirjan talolla Helsingissä. KSL ry, Helsinki 1994, 29-30.

- Mäkelä 1979 Mäkelä, Klaus, Realistit, idealistit, tutkijat. Toimittaneet Hannula, Risto, Jaakkola, Risto ja Viikari, Matti. Tammi, Helsinki 1979.
- Oksanen 2000 Oksanen, Aulikki, Kenen joukoissa seisot? Ja vähän taustaa laulutekstille. Teoksessa Koivusalo, Veikko ja Kallinen, Timo (toim.), Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia. TA-Tieto Oy. Helsinki 2000, 128-129.
- Salmén 1987 Salmén, Leif, Talvinen yksinpuhelu. Päiväkirja kolmannesta tasavallasta. Tammi, Helsinki 1987.
- Salo 1986 Salo, Arvo, Kirjavat päivät. Vaellus eilisessä. Tammi, Helsinki 1986.
- Sevón 2000 Sevón, Cay, Solidaarisuus auttoi. Teoksessa Koivusalo, Veikko ja Kallinen, Timo (toim.), Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia. TA-Tieto Oy, Helsinki 2000, 146-151.
- Suomela 1994 Suomela, Kalevi, Uusvasemmisto ja SKP. Artikkelikokoelmassa 60-luku, Aineistoa 20.3.1993 ja 17.4.1993 pidetyistä seminaareista Kirjan talolla Helsingissä. KSL ry, Helsinki 1994, 55-59.
- Taipale 1995 Taipale, Ilkka, Miehenä maailmassa. Gummerus, Helsinki 1995.
- Taipale 1998 Taipale, Ilkka, Vankilat sosiaalipolitiikkana. Teoksessa Soukola, Timo (toim.), Jotain sellaista radikaalia aikoinaan. Suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia Marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 10/97. Tietosanoma Oy, Vantaa 1998, 83-94.

Titanicin kansituolit 1993	Saksa, Markku (toim.), Titanicin kansituolit. Matti Wuori. Wsoy, Helsinki 1993.
Tuomioja 1978	Tuomioja, Erkki, Vuosikymmenten taistelu. Ydin 6/1978.
Tuomioja 1993	Tuomioja, Erkki, Kukkaisvallasta Kekkosvaltaan. Tammi, Helsinki 1993
Varis 1994	Varis, Tuula-Liina, Kilpikonna ja Olkimarsalkka. Wsoy, Helsinki 1994.
Wuori 1995	Wuori, Matti, Faustin uni. Wsoy, Helsinki 1995.

Muut lehtiartikkelit

Helsingin Sanomat 12.12.1993	Sukupolvi joka vapautti kulttuurin ja loi hyvinvointivaltion projektin.
Häyrinen 1986	Häyrinen, Leena, Maan toivot keski-iässä. Suomen Kuvalehti 40/1986, 28-32.
Nieminen 2001	Nieminen, Martta, Vanhan valtaajat puuhaavat nyt Suomeen kansainvälistä vaihtoehtojärjestöä. Helsingin Sanomat 26.1.2001.

Televisio-ohjelmat

Yleisradion tv-arkisto

Tv1:n arkisto, Helsinki

A plus, 31.5.2001.
A-studio, 18.5.2001.
A-studion raportti, Kumouksesta kulutusjuhlaan, 29.1.1989.
A-talk, 26.4.2000.
Ajankuva, 7.12.1967.
Ajankuva, Shaahiparin vierailu, 25.6.1970.
Eikan pumppu, 9.6.1967.
Kansanliikkeet 2, Rauha on tie 2, 12.9.1983.
Kotimaani ompi Suomi, 24.8.1969.
Kylmän sodan kuumia paloja, Kylmän sodan historia 2/4, 27.12.1999.
Lukulamppu, Kultainen, kultainen 60-luku, 22.10.1986.
Maailma lähikuvassa, 30.9.1968.
Obs, 1968 – Debatt, 21.11.1988.
Oi kallis Suomenmaa, Lumi teki enkelin eteiseen, 14.12.1997.
Sinä myös olet työläinen, 1.5.1970.
Tv-uutiset, 25.11.1998.
Tv-uutiset, 20.5.2001.
Vapautusliikkeet vedenjakajalla, 29.2.1968.
Ykkösen aamu-tv, 3.12.1997.
Ykkösen aamu-tv, 6.4.1999.
Ykkösen aamu-tv, 1.3.2000.
Ykkösen aamu-tv, 26.1.2001.
Ylimäärä, Tsekkoslovakian tilanne, 22.8.1968.

Tv2:n arkisto, Tampere

Ajankohtainen kakkonen, 11.9.1979.
Eilen – tänään – huomenna, 5.6.1966.

Toisen tasavallan kulttuurikasvoja 6, 22.12.1978.
Toisen tasavallan kulttuurikuvia 3, 22.12.1977.
Toisen tasavallan kulttuurikuvia 4, 23.12.1977.
Tänään raportti 25, Isänmaa on hyvä maa, 12.4.1994.
Yhden illan pysäkki, Matti Wuori, 13.11.1993.

KIRJALLISUUS

Aikalaiskirjallisuus

Chydenius 1966	Chydenius, Kaj, Kohti toimivaa teatteria. Teoksessa Ylioppilasteatteri 40 vuotta. Helsinki 1966.
Donner 1987	Donner Jörn, Terveenä Sairaalassa. Päiväkirja aikuisille. Teoksessa Donner, Jörn, Surun ja rakkauden vuodet. Matkalla Suomeen 1959-1979. Otava, Helsinki 1987, 17-92. [På ett sjukhus. Dagbok för vuxna, 1960]
Eskola 1969	Eskola, Antti, Suomi sulo Pohjola. Kirjayhtymä, Helsinki 1969. [1968]
Holmberg&Korhonen 1966	Holmberg, Kalle ja Korhonen, Kaisa. Mitä on olla ”rohkea” teatterissa. Teoksessa Ylioppilasteatteri 40-vuotta. Helsinki 1966.
Kuusi 1968	Kuusi, Antti, Ylioppilaitten vallankumous. Otava, Helsinki 1968.
Linkola 1981	Linkola, Pentti, Isänmaan ja ihmisen puolesta - mutta ei ketään vastaan. Suomen Sadankomitealiitto ry, Helsinki 1981. [1960]
Salo 1966	Salo, Arvo, Lapualaisooppera. Tammi, Helsinki 1966.

Tutkimuskirjallisuus

- Alapuro 1994 Alapuro, Risto, 50-luvun vapautuminen ja 60-luvun välttämättömyydet. Artikkelikokoelmassa 60-luku, Aineistoa 20.3.1993 ja 17.4.1993 pidetyistä seminaareista Kirjan talolla Helsingissä. KSL ry, Helsinki 1994, 2-7.
- Alapuro 2003 Alapuro, Risto, Vallankumous. Teoksessa Hyvärinen, Matti et.al. (toim.), Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino, Tampere 2003.
- Alasuutari 1996 Alasuutari, Pertti, Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Vastapaino, Tampere 1996.
- Arminen 1989 Arminen, Ilkka, Juhannustansseista Jumalan teatteriin. Suomalainen julkisuus ja kulttuurisodat. Tutkijaliiton julkaisusarja 58, Jyväskylä 1989.
- Arminen 1999 Arminen, Ilkka, Kirjasodat. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin. SKS, Helsinki 1999, 220-226.
- Hallman 1986 Hallman, Kristiina, Tottelisinko? Suomalaista Sadankomiteaa vuodesta 1963. Suomen Sadankomitealiitto ry, Helsinki 1986.
- Heinonen 1998 Heinonen, Olavi, Ulkoparlamentaarista kriminaalipolitiikasta. Teoksessa Soukola, Timo (toim.), Jotain sellaista radikaalia aikoinaan. Suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia Marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta. Vankeinhoidon

- koulutuskeskuksen julkaisu 10/97. Tietosanoma Oy, Vantaa 1998, 24-28.
- Hemánus 1972 Hemánus, Pertti, Reporadion nousu ja tuho. Otava, Helsinki 1972.
- Hosiasluoma 1998 Hosiasluoma, Yrjö, Euroopan reunalla, kosken korvalla. Jumalten narri Pentti Saarikoski. Like, Helsinki 1998.
- Hurri 1993 Hurri, Merja, Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945-1980. Tampereen yliopisto, Tampere 1993.
- Hutton 1999 Hutton, Patrick, Mentalities. Matrix of Memory. Teoksessa Ollila, Anne (ed.), Historical Perspectives of Memory. SHS. Helsinki 1999, 69-90.
- Hyrkkänen 2002 Hyrkkänen, Markku, Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere 2002.
- Hyvärinen 1985 Hyvärinen, Matti, Alussa oli liike. Tutkimus yhteiskunnallisten liikkeiden mahdollisuuksista. Vastapaino, Jyväskylä 1985.
- Hyvärinen 1994 Hyvärinen, Matti, Viimeiset taistot. Vastapaino, Tampere 1994.
- Jallinoja 1983 Jallinoja, Riitta, Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Wsoy, Helsinki 1983.

- Kalela 2000 Kalela, Jorma, Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kastari 2001 Kastari, Pirkko-Liisa, Mao missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa. SKS, Helsinki 2001.
- Kolonen 1994 Kolonen, Risto, Mauno Koivisto. 60-luvun ihanteet ja vasemmiston murros – Erään väärintulkitun puheen valossa. Artikkelikokoelmassa 60-luku, Aineistoa 20.3.1993 ja 17.4.1993 pidetyistä seminaareista Kirjan talolla Helsingissä. KSL ry, Helsinki 1994, 31-43.
- Kolbe 1996 Kolbe, Laura, Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960-1995. Otava, Keuruu 1996.
- Korpela 1995 Korpela, Katariina, ”Missä ollaan, mikä maa?” Suomalaisten matkailu Välimeren aurinkorannoille 1960- ja 1970-luvulla. Teoksessa Kostainen, Auvo ja Korpela, Katariina (toim.), Mikä maa - mikä valuutta? Matkakirja turismin historiaan. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisu n:o 35, Turku 1993, 174-189.
- Le Goff 1992 Le Goff, Jacques, Geschichte und Gedächtnis. Campus Verlag, Frankfurt/Main 1992. [Storia e memoria, 1977]
- Markkanen 1987 Markkanen, Erkki, Harvojen harrastuksesta kansan huviksi 1887-1987. Teoksessa Hirn, Sven ja Markkanen, Erkki, Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia. Matkailun edistämiskeskus, Suomen matkailuliitto, Helsinki 1987, 147-375.

- Paastela 1994 Paastela, Jukka, Uusvasemmisto ja SKP. Ehdotus tutkimusongelman hahmottamiseksi. Artikkelikokoelmassa 60-luku, Aineistoa 20.3.1993 ja 17.4.1993 pidetyistä seminaareista Kirjan talolla Helsingissä. KSL ry, Helsinki 1994, 51-54.
- Paavolainen 1992 Paavolainen, Pentti, Teatteri ja suuri muutto. Ohjelmistot sosiaalisen murroksen osana 1959-1971. Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliiton 50-vuotisjuhlakirja. Kustannus Oy Teatteri, Helsinki 1992.
- Parjanen 1983 Parjanen, Matti, Ylioppilasradikalismi yhteiskunnallisena liikkeenä. Sen synty ja kuolema. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen sarja A, Tutkimuksia 1, Tampere 1983.
- Rautiainen 2001 Rautiainen, Tarja, Pop, protesti, laulu. Korkean ja matalan murroksia 1960-luvun suomalaisessa populaarimusiikissa. Tampereen yliopisto, Tampere 2001.
- Rentola 1990 Rentola, Kimmo, Nuortaistolaisuuden synty I. Ratavarren ryhmä ja muut varhaiset nuorleninistit (1967). Poliitikka 4/1990, 243-260.
- Rentola 1994 Rentola, Kimmo, Keväällä 1968. Artikkelikokoelmassa 60-luku, Aineistoa 20.3.1993 ja 17.4.1993 pidetyistä seminaareista Kirjan talolla Helsingissä. KSL ry, Helsinki 1994, 8-21.
- Roos 1987 Roos, Jeja-Pekka, Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Suomalaisen

- Kirjallisuuden Seuran toimituksia 454. SKS, Helsinki 1987.
- Siisiäinen 1990 Siisiäinen, Martti, Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle. Tutkijaliitto, Jyväskylä 1990.
- Soukola 1998 Soukola, Timo, Mihin marraskuunliike katosi? Teoksessa Soukola, Timo (toim.), Jotain sellaista radikaalia aikoinaan, Suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia Marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 10/97. Tietosanoma Oy, Vantaa 1998, 118-121.
- Suomen taloushistoria 1983 Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Vattula Kaarina (toim.). Tammi, Helsinki 1983.
- Suominen 1997 Suominen, Tapani, Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa. Tammi, Helsinki 1991.
- Tuominen 1991 Tuominen, Marja, ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava, Helsinki 1991.
- Tuomivaara 1998 Tuomivaara, Salla, I osa. Teoksessa Tuomivaara, Salla ja Purmonen, Joni, Ulos häkeistä! Tammi, Helsinki 1998.
- Van den Braembussche 1999 Van den Braembussche, Antoon, The Politics of Time. Reflections on time, Memory and History. Teoksessa

Ollila, Anne (ed.), Historical Perspectives of Memory. SHS, Helsinki 1999, 171-193.

Virtanen 2001

Virtanen, Matti, Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 831, SKS, Helsinki 2001.

Wittner 1984

Wittner, Lawrence S., Rebels Against War. The American Peace Movement 1933-1983. Temple University Press, Philadelphia 1984.